T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KAMU YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDERLİK VE BİR SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK HZ. MUHAMMED (SAV)

Ahmet Aydın

Diyarbakır 2016

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KAMU YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDERLİK VE BİR SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK HZ. MUHAMMED (SAV)

Ahmet Aydın

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Şeyhanlıoğlu

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Kamu Yönetiminde Siyasal Liderlik ve Bir Siyasal Liderlik Örneği Olarak Hz. Muhammed (SAV)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

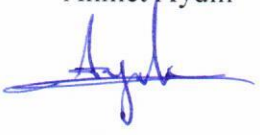
☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

24.07.2016

Ahmet Aydın

KABUL VE ONAY

Ahmet Aydın tarafından hazırlanan "Kamu Yönetiminde Siyasal Liderlik ve Bir Siyasal Liderlik Örneği Olarak Hz. Muhammed (SAV)" adındaki çalışma, 24.06.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Şeyhanlıoğlu (Başkan)

Doç. Dr. Yılmaz Demirhan

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Behzat Ekinci

ÖNSÖZ

Liderlik olgusu, insanlık tarihiyle birlikte başlayan fakat üzerine düşünülmesi ve araştırılması çok sonralara dayanan toplumsal bir gerçekliktir. Liderliğin kapsamına giren konular oldukça çeşitli olmakla beraber, bugün en büyük toplumsal birliktelikleri oluşturan devlet olgusu itibariyle öne çıkan liderlik alanı siyasal liderliktir. Bu çalışmada da siyasal liderlik kapsamında tarihe damga vurmuş bir liderin, Hz. Muhammed'in (SAV) hayatı, siyasal liderlik açısından incelenmiştir.

Hz. Muhammed (SAV), yaklaşık 11 yıl, kendi önderliğinde kurulan devletin başkanlığını yapmış, bunu yaparken de siyasal liderlik anlayışının, insan için devlet ilkesinin en güzel örneğini, ahlaki değerlerden ödün vermeden sergilemiştir. Bu çalışmayla da, günümüzde büyük ölçüde yozlaşan ve neredeyse "yalan söyleme sanatı" olarak görülen siyasetin ve siyasal liderliğin, insan onuruna yakışır şekilde, ahlaki değerleri önceleyerek yapılması gerektiği ve yapılabilirliği, tarihi bir tecrübeye tanıklık ederek gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada siyasal liderlik örneği olarak incelediğimiz kişi bir peygamberdir, üstelik en önemlisidir. Dolayısıyla bütün insanlar arasında, üzerine konuşulurken/yazılırken dikkat edilmesi gereken ilk insan da kendisidir. Bu yüzden ve İslam inancını benimsemiş biri olarak, onunla ilgili yazdığım her cümleyi azami derecede dikkatli olmaya çalışarak yazdığımı söylemeliyim. Buna rağmen hatalı, yanlış veya yanlış anlaşılmaya yol açacak bir ifadeye rastlanırsa bilinmelidir ki bu, benim bilgisizliğimden, yorum gücümün zayıflığından, kısacası benim eksikliğimden kaynaklanmıştır. Bu konuda Allah'ın affına, sizlerin anlayışına sığınıyorum.

Tez çalışmamda ilgisini esirgemeyen ve konu seçimimde gösterdiği anlayış ve verdiği cesaretten dolayı değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Şeyhanlıoğlu'na, kaynak temin etmemde büyük katkıları olan değerli dostlarım tarihçi Selman Uruk'a, kitapçı Serhan Gün'e ve Fırat Aytekin'e, çalışma sürecimde gösterdikleri anlayış ve sabırdan dolayı sevgili eşim Şeyma'ya ve oğlum Abdullah'a teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Aydın

Diyarbakır 2016

ÖZET

Liderlik, sosyal bilimlerin önemli araştırma konularından biridir ve her geçen gün daha fazla ilgi çekmektedir. Siyasal liderlik ise, liderlik alanları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Siyasal liderler tarih boyunca insan topluluklarını arkalarından sürüklemiş, kimi zaman iyi kimi zaman kötü şöhretleriyle tarihe isimlerini yazdırmışlardır.

Siyasal liderlik bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Hz. Muhammed (SAV) de siyasal liderlik çerçevesinde inceleyeceğimiz kişiliktir. Hz. Muhammed (SAV), 11 yıllık devlet başkanlığı süresince, üstün liderlik özellikleriyle örnek bir yaklaşım sergilemiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, liderlik ve siyasal liderlik kavramları açıklanmış ve ilgili teorilerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, dünya tarihinde etkili olmuş siyasal liderlerden örnekler verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise Hz. Muhammed (SAV) ve yaşadığı ortam kısaca anlatılmış ve Hz. Muhammed'in (SAV) siyasal liderlik pratiği incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Kamu Yönetimi, Yönetim, Liderlik, Siyasal Liderlik, Hz. Muhammed (SAV).

ABSTRACT

Leadership is one of the major research topics of social sciences and has been arousing more interest by each passing day. The political leadership has an important place in the field of leadership. Political leaders, throughout history, has dragged the human community behind them, they printed their names in history sometimes with good and sometimes with bad reputation.

Political leadership is main theme of this study. Muhammad (SAW) is the person we review in the framework of political leadership. Muhammad (SAW) showed exemplary political leadership approach with his outstanding leadership skills during 11 years of presidency. In the first chapter of the study, leadership and political leadership concepts were explained and related theories were mentioned. In the second chapter, examples of effective political leaders in world history were given. Finally, in the third chapter, Muhammad (SAW) and his environment in which he lived was described briefly and his political leadership practices were examined.

Key Words

Public Administration, Administration, Leadership, Political Leadership, Muhammad (SAW).

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....I

ÖZET..... III

ABSTRACT.....IV

İÇİNDEKİLER.....IV

TABLO LİSTESİ..... VIII

ŞEKİL LİSTESİ.....IX

KISALTMALAR..... X

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK, SİYASAL LİDERLİK VE İLGİLİ KURAMLAR

1.1. LİDERLİK KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ..... 3

1.1.1. Lider ve Liderlik..... 3

1.1.2. Liderlik ve Yöneticilik Arasındaki Fark..... 6

1.1.3. Liderlik Çeşitleri..... 6

1.1.3.1. Otoriter Liderlik..... 7

1.1.3.2. Demokratik Liderlik..... 7

1.1.3.3. Karizmatik Liderlik..... 8

1.1.3.4. Hizmetkâr Liderlik 9
1.1.4. Liderlik Teorileri 9
1.1.4.1. Özellikler Teorisi 10
1.1.4.2. Davranış Teorileri 12
1.1.4.3. Durumsallık Teorileri 16
1.2. SİYASAL LİDERLİK 21
1.2.1. Siyasal Liderlik Kavramı 21
1.2.2. Siyasal Liderlik Yaklaşımları 22
1.2.2.1. Farabi'ye Göre Siyasal Liderlik 22
1.2.2.2. İbn-i Haldun'a Göre Siyasal Liderlik 24
1.2.2.3. Machiavelli'ye Göre Siyasal Liderlik 27
1.2.2.4. Max Weber'e Göre Siyasal Liderlik 30
1.2.3. Siyasal Liderlik ve Algı Yönetimi 33
1.2.3.1. Algı ve Algılama Süreci 33
1.2.3.2. Algı Yönetimi 36
1.2.3.3. Siyasal Liderlikte Algı Yönetimi 40

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA SİYASAL LİDERLİK

UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

2.1. BÜYÜK İSKENDER (MÖ 356-323) 45
2.2. CHIN SHIH HUANG TI (MÖ 259-210) 47
2.3. SELAHADDİN EYYUBİ (1138-1193) 51
2.4. CENGİZ HAN (1162-1227) 55

2.5. FATİH SULTAN MEHMET (1432-1481) 57
2.6. I. ELIZABETH (1533-1603) 63
2.7. ÇAR BÜYÜK PETRO (1672-1725) 65
2.8. GEORGE WASHINGTON (1732-1799) 68
2.9. NAPOLYON BONAPART (1769-1821) 72
2.10. WINSTON CHURCHILL (1874-1965) 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK HZ. MUHAMMED (SAV)

3.1. HZ. MUHAMMED (SAV) HAKKINDA GENEL BİLGİ 79
3.1.1. Hayatının İlk Dönemleri 79
3.1.2. Kişiliği ve Sosyal Konumu 81
3.1.3. Yaşadığı Sosyal Ortam 83
3.2. DÖNEMİN SİYASİ ATMOSFERİ 84
3.2.1. Mekke'deki Siyasi Ortam 84
3.2.2. Dünyadaki Siyasi Ortam 85
3.3. LİDERLİĞE İLK ADIM: İLAHİ VAZİFE 86
3.3.1. Peygamberlik Görevi 86
3.3.2. İlk Direniş ve Muhalif Güçler 88
3.4. SİYASAL LİDERLİK ÖZELLİKLERİ 89
3.4.1. Adalet Anlayışı 90
3.4.2. Kararlılığı 91
3.4.3. Güvenilirliği 92
3.4.4. Hitabet Gücü 92

3.4.5. Açık Fikirliliği 94
3.4.6. Görevlendirmede Ölçü: Liyakat 95
3.5. SİYASAL AÇIDAN İLK FAALİYETLER 96
3.5.1. İlk Siyasi Girişim 96
3.5.2. Akabe Biatleri 97
3.5.3. Medine'ye Hicret 99
3.5.4. Seferberlik Emri: Kardeşleştirme 101
3.6. DEVLETİN KURULUŞU VE DEVLET BAŞKANLIĞI 102
3.6.1. Kurucu Lider Hz. Muhammed (SAV) 102
3.6.2. Medine Vesikası: İlk Yazılı Anayasa 104
3.6.3. Devlet Yönetimi: Şura Sistemi 107
3.6.4. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi 110
3.6.5. Diplomatik Mektuplar 113
3.6.6. Ordu Komutanı Olarak Hz. Muhammed (SAV) 116
SONUÇ 122
KAYNAKÇA 128
EKLER 135

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : Başarılı Liderlerde En Fazla Gözlenen Özellik ve Yetenekler……11

Tablo 2 : LPC Ölçeği……...17

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Ohio Üniversitesi Yaklaşımı……..…….……..13

Şekil 2: Yönetim Biçimleri Yaklaşımı…….……..14

Şekil 3: Hersey ve Blanchard'ın Durumsallık Yaklaşımı……..20

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AS	Aleyhisselam
ASV	Aleyhissalatu Vesselam
bk.	Bakınız
C	Cilt
cm.	Santimetre
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İnc.	Incorporated
km.	kilometre
Md.	Madde
NATO	North Atlantic Treaty Organization
Prof.	Profesör
SAV	Sallallahu Aleyhi Vesellem
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
s.	Sayfa
S	Sayı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TV	Televizyon
US	Unated States
vb.	Ve benzeri
Yrd.	Yardımcı
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan toplulukları birtakım ortak paydalarda buluşarak siyasi gruplaşmalara yönelmektedir. Bu gruplaşmalar başarılı bir kurumsallaşma süreciyle birlikte devletleşmekte ya da mevcut bir devlet içerisinde hâkim güç konumuna yükselmektedir. Siyasi liderler de bu sürece öncülük eden şahsiyetleridir. Bu çalışma da siyasal liderlik olgusunu merkeze alarak bu kavramın teoriğini, pratiğini ve idealini anlama ve aktarma çabasıyla hazırlanmıştır.

Miladi 622 yılında Medine'de kurulan İlk İslam Devleti, peygamber olarak dini bir lider olan Hz. Muhammed'e (SAV) siyasal liderlik vasfını kazandırmış ve vefatına kadar da devlet başkanlığı devam etmiştir. Hz. Muhammed'in (SAV) sergilediği siyasal liderlik pratiği siyaset bilimi açısından önemli olup, yaptığımız araştırmada bu konuya ilişkin çalışmaların oldukça yetersiz olduğu kanısına varılmıştır.

Hz. Muhammed (SAV) insanlık tarihinde siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya koyduğu değerleri bilfiil uygulamayı başardığı bilinen tek peygamber ve liderdir.[1] Bu çalışmayla da günümüz siyasal liderlik anlayışının eksik ve yanlış taraflarının, Hz. Muhammed (SAV) örneğinden hareketle giderilebileceği düşünülmektedir.

Hz. Muhammed'in (SAV) devlet kurarken meydana getirdiği siyasi birlik, siyasi birliğin bütün unsurlarınca kabul edilen ve bizzat kendi ifadeleriyle yazdırmış olduğu Medine Vesikası, devlet yönetiminde uyguladığı istişare usulü, dış politikada uyguladığı diplomasi ve ordu komutanı olarak uyguladığı askeri stratejiler çalışmamız açısından faydalandığımız önemli siyasal liderlik verileri olmuşlardır.

[1] Ahmet Özel, **Hz. Muhammed'in Devlet Yönetiminde Liderlik Sırları**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2005, s. 18.

Çalışmanın bütün bölümleri genel olarak tarihsel süreç bazında ele alınmış ve betimsel bir yöntem izlenmiştir. Çalışma, siyasal liderliğe odaklanmış ve bu anlamda çalışmanın teorik çerçevesini aktardığımız birinci bölümle pratikteki örneklerini anlattığımız ikinci bölümde ilgili yazından faydalanılmış ve kaynak temin etmekte bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ancak üçüncü bölümle ilgili kaynaklara ulaşmak aynı kolaylıkta olmamıştır. Çünkü Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberlik yönünü temel alan çalışmaların sayısı çok fazla olmasına rağmen bu çalışmalar içerisinde konumuza ilişkin bölümlerin oldukça kısıtlı tutulduğu görülmüştür. Ayrıca Hz. Muhammed'in (SAV) siyasal liderlik yönünü temel alan çalışmaların sayısının da oldukça az olması, kaynak tarama ve veri toplama sürecinin zorlu geçmesine ve uzun sürmesine sebep olmuştur. Ayrıca vurgulamak gerekir ki bu çalışmanın odak noktası devlet yapısı değil siyasal liderliktir. Dolayısıyla İslami devlet yapısına ilişkin kaynakların bu çalışmaya katkısı düşük seviyede kalmıştır. Bu anlamda kütüphanelerden, sahaflardan, kurumsal internet sitelerinden temin edilen kitap, makale, belge vb. yazın ve çalışmalardan elde edilen veriler, titizlikle yürütülen derleme, analiz ve tespit süreci sonrasında, bilimsel bir tertiple aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda, çalışmanın birinci bölümünde, liderlik ve siyasal liderlik olgularına kavramsal açıdan yaklaşılmış, konuya ilişkin kuramsal yaklaşımlar özetlenmeye çalışılmış, son olarak algı yönetimi ve bunun siyasal liderliğe etkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde, tarih boyunca siyasal liderlikleriyle öne çıkan, dünyanın çeşitli bölgelerinden, tarihsel sürece etkileri derecesinde seçtiğimiz liderler ve siyasal liderlik uygulamaları genel çerçeveleri itibariyle anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak, siyasal liderlik bağlamında incelediğimiz Hz. Muhammed (SAV) hakkında genel bilgi verilmiş, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal ortamı anlatılmış ve siyasal liderlik öncesi durumu aktarılmıştır. Daha sonra, Hz. Muhammed'in (SAV) sahip olduğu siyasal liderlik özelliklerine değinilmiş, kendisini siyasal liderliğe götüren etkenler irdelenmiş ve son olarak, kurucu lider vasfıyla tesis ettiği devletin başkanı olarak sergilediği siyasal liderlik pratiği incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK, SİYASAL LİDERLİK VE İLGİLİ KURAMLAR

Bu bölümde, çalışmamıza ilişkin kavramlar ve bu kavramlarla ilgili bilimsel araştırmalar, sosyolojik yaklaşımlar ele alınarak teorik bir zemin oluşturmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, liderlik ve siyasal liderlik olguları açıklanmış ve ilgili yaklaşımlar özetlenmiştir. Son olarak da siyasal örgüt ve liderlerinin, toplumsal eğilimi kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmek için başvurdukları algı yönetimi kavramına değinilerek, bunun siyasal liderliğe etkisi irdelenmiştir.

Liderlik, insanlar için tarih boyunca oldukça ilgi çeken konulardan biri olarak süregelmiştir. Zekâsı ve cesaretiyle öne çıkan liderler pek çok efsanenin ana öznesi, kahramanı olmuşlardır. Tarihsel verilerin çoğu, önemli tarihi olaylardan dolayı suçlanan ya da övülen askeri, siyasi, dini ve toplumsal liderlerin uygulamalarına dayanmaktadır. Sosyal bilimlerin liderlik üzerine bilimsel araştırmalar yapmaya başlaması ile de liderlerin özellikleri, yetenekleri, davranışları gibi verilerden yola çıkılarak, liderlik bilimsel bir zeminde anlaşılmaya çalışılmaktadır.[2]

1.1. LİDERLİK KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1.1. Lider ve Liderlik

Liderlik terimi 14. yy. itibariyle akademik literatürde yerini almış ve bu kavrama ilişkin araştırmalar son iki yüzyılda artarak çoğalmış, genel itibariyle bilimsel

[2] Gary Yukl, **Leadership in Organizations**, Prentice-Hall İnternational, İnc., New York 2002, s. 1-2.

olarak incelenmesi 20. yüzyılda başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise liderlikle ilgili derinlemesine inceleme yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır.[3]

Liderlikle ilgili olarak; takım liderliği, siyasi liderlik, iş liderliği, aile liderliği gibi sayılabilecek birçok alan bulunması ve her bir alanın kendi içerisinde farklı liderlik tarzlarını barındırması sebebiyle bu kavramla ilişkin oldukça fazla tanım türetilmiştir. Ancak farklı tanımlar olmasına rağmen hepsinin ortak noktaları; belli bir hedefin olması, bir grup insan olması ve grubu yönlendiren birinin (liderin) olmasıdır.

Sözlük anlamına baktığımızda, İngilizce "leader" kelimesinden Türkçeye geçen lider kavramının; şef[4], önder[5], bir grup veya bir takım teşkil edenlerin başı durumundaki kimse, bir yönetimin başı durumundaki söz sahibi kimse[6] olarak, liderlik kavramının ise önderlik, lider olma durumu[7] olarak tanımlandığı görülmektedir.

Lider kavramına ilişkin bazı tanımlamalar şunlardır;

1. Lider, insanları belli bir amaç doğrultusunda harekete geçmeye sevk eden, onları etkileyen kişidir.[8]

2. Lider, sadece kendisini değil, takipçilerini de yeni ufuklarla, yeni dünyalarla ve kişiliklerle bir araya getiren ve onlara da irtifa kazandırmaya çalışan kişidir.[9]

3. Lider, mensup olduğu grubun amaçlarını belirleyen ve bunların gerçekleşmesi için grubunu etkisi altına alarak onlara yön veren kişidir.[10]

Liderler, toplumun ihtiyaçlarını ve zamanı en iyi okuyabilen kişiler olarak kabul edilmektedir. Rol ve işlevleri bakımından bazı liderlik tipleri ön plana çıksa da, her zaman için geçerli, tek ve mükemmel bir liderlik tipinin olmadığı bilinmektedir.[11]

---

[3] Uğur Zel, **Kişilik ve Liderlik**, Seçkin Yayınları, Ankara 2001, s. 90.
[4] Türkçe Sözlük, "Lider", Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.
[5] Türk Dili Sözlüğü, "Lider", Arkın Kitapevi, İstanbul 1971.
[6] Misalli Büyük Türkçe Sözlük, "Lider", Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.
[7] Türkçe Sözlük, "Liderlik", Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.
[8] Tamer Koçel, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 465.
[9] İlhami Fındıkçı, **Hizmetkâr Liderlik**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 60.
[10] Bahattin Ergezer, **Liderlik ve Özellikleri**, Ocak Yayınları, Ankara 2003, s. 17.
[11] Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "Siyasal Partiler ve Liderlik: Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler ve Liderlerin Algı ve İmaj Yönetimi", **Algı Yönetimi,** (s. 331-355), Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 334.

Lider kavramına ilişkin olarak büyük İslam düşünürü Farabi, en büyük liderin, mensup olduğu zümreden hiç kimsenin reisliğini kabul etmeyecek karakterde olması gerektiği ifade etmiştir.[12] Yusuf Has Hacib ise Kutadgu Bilig adlı eserinde, her türlü yönetimin bilgi ve akıl üzerinden yürütülmesi gerektiğini ve liderin, kanun nizamını sağlayarak adaleti tesis etmekle sorumlu kişi olduğunu belirtmektedir.[13]

Başka bir İslam düşünürü İbn-i Haldun ise mukaddime adlı eserinde, İslam dininin kutsal kitabındaki "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu."[14] ayetini dayanak göstererek, insan topluluklarındaki iktidar ortaklarının çoğalmasının düzensizliğe yol açacağını, bu yüzden hâkimiyetin bir şahısta toplanması gerektiğini belirtmiştir.[15]

Liderlik kavramına baktığımız zaman ise bu kavrama ilişkin tanımlamalarında genel itibariyle çok benzer olduğu görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları: Bir grubu belirli amaçlar doğrultusunda toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için grup üyelerini harekete geçirme;[16] örgütlenmiş bir grubun belli bir amacı yerine getirmek amacıyla davranışlarını etkileme faaliyeti;[17] bir kişinin kendini samimiyetle izleyenlere ulaştırabilme yeteneği;[18] insanları, hayal ettikleri hedefleri gerçekleştirmeleri için bir araya getirme sanatı[19] şeklindedir.

Görüldüğü gibi lider ile liderlik kavramları aslında birbirine bakmaktadır. İkisi de birbirinin ardışığıdır. Bu bakımdan lider için, liderlik sanatını icra yeteneğine sahip kişi diyebiliriz. Liderlik ise lider kişinin sahip olduğu bu sıfat kapsamında yaptığı faaliyetlerdir.

---

[12] Farabi, **El-Medinetü'l Fazıla**, Nafiz Danışman (Çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 84-85.
[13] Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Buket Altoparlak (haz.), Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 23.
[14] **Kur'an**, Enbiya, 21/22.
[15] İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak Yayınları, Ankara 2004, C 1, s. 234-235.
[16] Erol Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 465.
[17] Zel, a.g.e., s. 91.
[18] Selen Doğan, **Vizyona Dayalı Liderlik**, Kare Yayınları, İstanbul 2007, s. 26.
[19] M. Kemal İmrek, **Lider Olmak**, Beta Yayınları, İstanbul 2004, s. 23.

1.1.2. Liderlik ve Yöneticilik Arasındaki Fark

Lider denildiğinde akla gelen ve lider olarak gösterilen kişilerin çoğu yöneticilerdir. Her ne kadar benzerlikler bulunsa da niteliksel olarak bu iki kavram arasında önemli farklar vardır. Bu karışıklığın en büyük sebebi de liderlik olgusunun aynı zamanda yöneticiliği kapsayan bir tarafının olmasıdır. Dolayısıyla liderlik, yöneticiliği aşan bir olgudur.

Bu iki kavramın eş anlamlı olmadığını, birbirine benzer gibi görünseler de aslında çok önemli bir ayrılma noktasına sahip olduklarını gösteren en önemli hususlardan biri de akılcılık-kuralcılık anlayışıyla ilgilidir. Yönetici kişilik kuralcıdır, oyunu kitabına göre oynar ve riske girmekten kaçınır. Lider kişilik ise akılcıdır, doğru gördüğü ve bildiği değerlerin arkasında durur ve bunun için bedel ödemeye hazırdır.

Yönetici taklit ederken, lider icat eder. Yönetici mevcut düzeni kabullenirken, lider statükoya meydan okur. Sonuç itibariyle; işi doğru yapana yönetici, doğru işi yapana lider denir.[20]

1.1.3. Liderlik Çeşitleri

Bu çalışmada liderlik türleri, üstlendikleri rol ve işlevler bakımından; otoriter liderlik, demokrat liderlik, karizmatik liderlik ve hizmetkâr liderlik olmak üzere dört grupta incelenecektir.

Liderlerin sahip olduğu özellikler duruma ve grubun ihtiyacına göre farklılık göstermektedir. Bir liderin eylemi, yerine ve zamanına göre iyi veya kötü olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla farklı gereksinimler farklı liderlik türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.[21] Her zaman için geçerli, ideal bir liderlik tipi bulunmamaktadır. Tiplemeye bakılmaksızın, esnek olup koşullara uyum sağlayabilen lider, en iyi liderdir.[22]

---

[20] Warren Bennis, **Bir Lider Olabilmek**, Utku Teksöz (Çev.), Sistem Yayınları, İstanbul 2003, s. 49-50.
[21] Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, s. 465-466.
[22] Olgun Közleme, "Liderlik, Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma", **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2013, http://toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/viewFile/154/136 (05.02.2015), s. 239.

1.1.3.1. Otoriter Liderlik

Otoriter veya otokratik lider olarak bilinen bu liderlik tipinde, lider tam yetki sahibidir. Liderin kararları tartışılmaz ve emirleri harfiyen yerine getirilir. Grup üyelerinin, yönetimle ilgili plan ve projelerin belirlenmesinde hiçbir söz hakkı yoktur.[23] Lider, tipik olarak iktidar derdindedir.[24] Otoriter lider, grubun siyasetini kendisi belirler, en son makam odur. Son hükmü, cezayı ve ödülü kendisi verir.[25] Liderin bencil davranması, grup üyelerinin fikirlerini dikkate almaması, üyelerin motivasyonunu olumsuz etkileyerek psikolojik tatminsizliğe sebep olmaktadır. Bu da lidere karşı nefreti arttırmakta, grup içi çatışma ve anlaşmazlıklara yol açmaktadır.[26]

Bu lider tipi geleneksel toplumlarda daha sık görülmektedir. Toplum, aşırı geleneksel ve kararın büyükten beklenmesi alışkanlığını edinmişse liderden yetkilerinin tamamını kullanması beklenecek ve liderin sorumluluk alanına giren her konuda bilgili olduğuna inanılacaktır.[27] Bu tür liderler eylemlerinden dolayı hesap vermezler. Dolayısıyla aldıkları her karar, açıklamaya veya mazerete ihtiyaç duymadığı için "otorite"dir.[28]

1.1.3.2. Demokratik Liderlik

Yasal egemenliğe dayalı olan bu liderlik tipinde yönetme gücü akılcıdır. Grup üyeleri arasındaki ilişkinin gelişimi teşvik edilir ve desteklenir. İmtiyaz farklarının egemen olacağı grup yapısına engel olunur. Bu tip liderler genellikle halk tarafından seçilir.[29] Yönetim biçimi olarak demokrasi dünya genelinde 1970'li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde yayılmıştır.[30] Bu şekilde yönetilen devletlerde, demokratik liderler tek

[23] Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, s. 488.
[24] Carl J. Friedrich, "Siyasal Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1961, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054923/5000052231 (E.T:12.06.2015), s. 141.
[25] Ergezer, a.g.e., s. 96.
[26] Erol Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 454.
[27] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 454.
[28] Hüseyin Bal, "Siyaset Teorisinde 'Otorite' Kavramı", **Turkish Studies**, 2014, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1131301883_14BalH%C3%BCseyin-edb-247-255.pdf (E.T:12.07.2015), s. 254-255.
[29] Ergezer, a.g.e., s. 99.
[30] Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Film Yayınları, İstanbul 2007, s. 9.

başlarına karar vermez. Üyelerin fikirleri önemlidir ve verilecek olan kararlar genel eğilime uygun olmalıdır.

Demokratik liderlikte karar alma sürecine katılan takipçilerin moral ve motivasyonları yüksek olur, psikolojik tatminleri artar. Buna karşın, karar alma sürecine katılımın artması sürecin uzamasına sebep olmakta ve bu da alınan kararların etkinliğini ve verimliliği azaltmaktadır. Ayrıca farklı fikir sayısının çok fazla olması, bir yandan alternatifleri çoğaltırken diğer taraftan yanlış uygulamaların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.[31]

1.1.3.3. Karizmatik Liderlik

Karizmatik liderlik olgusunu siyaset bilimine kazandıran en önemli kişi Max Weber olmuştur. Weber'in otorite tipleri arasında en çok üzerinde durduğu karizmatik otorite, olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin otoritesidir. Karizmatik otorite, bir kişiye duyulan mutlak bağlılığa, güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan otoritedir.[32] Karizmatik otorite gücüne sahip liderler özel yeteneklere sahiptir ve bu yetenekler ortalama insanlarda bulunmaz.[33]

Karizmatik liderler çok büyük ilgi çekme gücüne sahiptirler. Bu güç, bağlılığın yanı sıra sevgiyi ve saygıyı içermektedir. Karizmatik kişiye ve onun üstlendiği misyona karşı tanımlanamayan bir inanç vardır. Karizmatik liderler üyelerinin ihtiyaç, değer ve özlemlerini kendi ilgilerinden kolektif ilgiye dönüştürür. Bundan dolayı izleyiciler liderlerinin misyonlarına gönülden bağlılık hisseder ve liderlerine güvenirler. Bu hissiyat izleyiciler için aynı zamanda bir motivasyon kaynağıdır.[34]

Karizmatik liderler genellikle toplumun kriz döneminde ortaya çıkar ve üstün niteliklere sahip bir kurtarıcı olarak görülürler. Toplumun içerisinde olduğu koşullar

[31] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 455.
[32] Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Taha Parla (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 133.
[33] Weber, a.g.e., s. 326.
[34] Hasan Gül ve Zafer Aykanat, "Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisosbil/article/view/1020007677/1020006836 (ET:09.12.2015), s. 19.

lidere karşı güvene dayalı bir inancın oluşmasına sebep olur. Lider ve halkın, inanç ve ümitleri arasında benzerlik bulunmaktadır.[35]

Karizmatik liderler kendilerini riske atar, özveride bulunurlar. Karar ve uygulamalarından dolayı bedel ödemeye hazırdırlar. Geleneksel sorun çözme yöntemlerinin sonuç vermeyeceğine inandıkları noktada alışılmadık yöntemlere başvurup radikal değişimler yapabilecek kadar cesurdurlar.[36]

1.1.3.4. Hizmetkâr Liderlik

Hizmetkâr liderlikte öne çıkan temel anlayış hizmetkârlıktır. Hizmetkâr bir lider kendisini sıfır noktasında görerek "ben" kavramından önce "sen" ya da "biz" odaklı düşünmektedir. İnsanlık onuru ve insani değerler onun için her şeyden önce gelir. Mütevazıdır, gösterişi sevmez, odak noktası mensubu olduğu topluma faydalı işler yapmaktır. Bu tip liderlerde yaratıcı bir güç inancı baskındır, kendisini bu gücün emirlerine adamıştır, insanları tamamlamak suretiyle kendisini tamamlamaya çalışır.[37]

Hizmetkâr liderin otoritesinin en önemli kaynaklarından birini, liderliği altında bulunanların kendisine duyduğu derin hürmet ve saygı oluşturur. Kararları mutlak değildir, müzakereye açıktır. Toplumun en dezavantajlı kesimi, hizmetkâr liderin en önemli hedef kitlesidir. Aldığı kararlarda en önemli ölçüt toplum yararıdır.

1.1.4. Liderlik Teorileri

Liderlik teorileri genel olarak üç kategoride toplanır. Bunlar; özellik ve nitelik teorileri dönemi (MÖ 450- MS 1940'lı yıllar arası), davranış teorileri dönemi (1940-1960 yılları arası) ve durumsallık teorileri dönemidir (1960-2000'li yıllar).[38] Burada, çalışmamıza teorik bir zemin hazırlamak amacıyla önemli teorik yaklaşımlara değinilecektir.

[35] Ergezer, a.g.e., s. 98.
[36] Zel, a.g.e., s. 152-153.
[37] Fındıkçı, a.g.e., s. 311-322.
[38] Zel, a.g.e., s.94.

1.1.4.1. Özellikler Teorisi

Özellikler teorisine göre liderlik, L=f (liderlik özellikleri, takipçiler, ortam) şeklinde bir fonksiyonla ifade edilebilir. Bu yaklaşım, liderin özelliklerine birinci derecede önem vermektedir. Bu teoriyle liderlerin entelektüel, duygusal, sosyal gibi kişisel özellikleri (zekâ, hitabet, iletişim yeteneği, güvenilirlik, girişimcilik, cesaret, özgüven) ile fiziksel özellikleri (boy, kilo, güç, yaş, fiziksel olgunluk belirtileri, sağlık durumu, yakışıklılık) belirlenmeye çalışılmıştır.[39]

Bu teoriye ilişkin birçok araştırma yapılmıştır. Fakat bunların en kapsamlısı Ralph M. Stogdill tarafından 1948 ve 1974 yıllarında yapılmıştır. Stogdill, 1948 yılında yaptığı ilk çalışmasında, 1904-1948 yılları arasında yapılmış olan, liderlik özelliklerini tespit etmeye yönelik 124'ten fazla çalışmayı incelemiştir. Bu inceleme sonucunda, kişiyi liderliğe götüren özellikler arasında; zekâ, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olma, görevi benimseme, inisiyatif ve problemlerle başa çıkma, özgüven, sorumluluk duygusu gibi özelliklerin olduğu görülmüş ve liderliğin, aktif katılım ve grubu amaca yöneltmede sergilenen yetenek sayesinde elde edilmiş bir statü olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu çalışma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü bazı özelliklerin liderlikle ilişkili olduğu kabul edilse de bu özelliklerin her durumda lidere başarı ve etkin liderlik imkânı vermediği ve liderliğin, genelde, kişisel özelliklerden çok durumsal faktörlerden etkilendiği görülmüştür.[40]

Stogdill, 1974 yılında yaptığı diğer çalışmasında, 1949-1970 yılları arasında liderliğe ilişkin yapılan 163 çalışmayı incelemiştir. Bu inceleme sonucunda, liderliği belirlemede kişisel özelliklerin durumsal faktörlerle aynı önem derecesine sahip olduğu belirlenmiştir.[41] Stogdill'in tespit ettiği, lider etkinliğiyle ilgili en önemli özellik ve yetenekler aşağıdaki tablodan incelenebilir.

---

[39] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 433.

[40] Faruk Şahin, "Büyük Adam Düşüncesinden Liderlikte Özellikler Kuramına Kavramsal Bir Bakış", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2012, http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/bykadamdncesindenliderliktezelliklerkuramnakavramsalbirbak.pdf (E.T: 04.08.2015), s. 145-146.

[41] Şahin, a.g.m., s. 146.

Tablo 1: Başarılı Liderlerde En Fazla Gözlenen Özellik ve Yetenekler[42]

Özellikler	Yetenek
- Güvenilir - Kararlı - Başat - Enerjik - Israrcı - Uyumlu - Sosyal Çevreye Duyarlı - Başarma Konusunda Tutkulu - Kendini Hissettiren - İşbirlikçi - Özgüven - Stresle Baş Edebilen - Sorumluluk Sahibi	- Zekâ - Kavramsal Beceri - Üretici - Başkalarıyla İlişkide Ustalık ve Anlayışlı Olma - Hitabet Yeteneği - Görev Konusunda Bilgili Olma - Organize Etme Becerisi - İkna Yeteneği - Beşeri İlişkilerde Becerikli

Bu teorinin zayıf olduğu nokta, tüm liderleri kapsayan bir dizi kişilik özelliklerini ortaya koyamamasıdır. Bu da insanları nitelendirmede kullanılabilecek sınırsız özellik olmasına, durumsal faktörlerin zaman zaman kişisel özelliklerden daha etkin olmasına ve incelenen grupların farklı özellikler taşımasına bağlanabilir. Yapılan araştırmalarda, bazı grup üyelerinin liderin özelliklerinden daha fazlasına sahip oldukları halde lider olarak ortaya çıkmadıkları gözlemlenmiştir.[43]

Sonuç olarak, özellikler teorisi liderlik alanında yapılan ilk çalışmalardan biri olmasıyla önemli olsa da günümüz itibariyle geçerliliğini yitirmiştir. Bu teorinin yetersizliği, yeni kuramsal yaklaşımların geliştirilmesine sebep olmuştur. Bu anlamda özellikler teorisinden sonra geliştirilen yaklaşımlar, liderliğin çok daha boyutlu bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

[42] Yukl'dan aktaran Şahin, a.g.m., s. 147.
[43] Zel, a.g.e., s. 101.

1.1.4.2. Davranış Teorileri

Bu yaklaşım liderin özelliklerinden çok davranışlarına önem vermektedir.[44] Davranış bilimcilerine göre liderlik, bir grupta lider olacak kişinin oynadığı role ve bu rolün diğer grup üyelerinin beklentilerini biçimlendirmesine dayanan karşılıklı etkileşim süreci içerisinde oluşmaktadır. Bu teoriye göre lider, grup üyelerinin çabalarını desteklemeli ve üyelerin kişisel değerlerini gözettiğini davranışlarıyla ortaya koymalıdır.[45]

Davranış teorilerine ilişkin yapılan en önemli çalışmalardan biri Ohio Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Ohio Üniversitesi, 1950'li yıllarda, etkili lider davranışları üzerine yaptığı anket tekniğine dayalı araştırmalarla uygun liderlik davranışlarını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma tamamlandığında yaklaşık 1800 farklı lider davranışı tespit edilmiştir. Daha sonra bu liste, önemli ve etkili davranış tarzları dikkate alınarak 150'ye kadar düşürülmüştür. Son olarak, çeşitli toplumsal grup liderleri üzerinde yapılan bu araştırmalarda iki genel kategori üzerinde durulmuş ve bu anlamda liderlerin iki davranış boyutu olduğu tespit edilmiştir.[46]

Tespit edilen davranış boyutları şunlardır;[47]

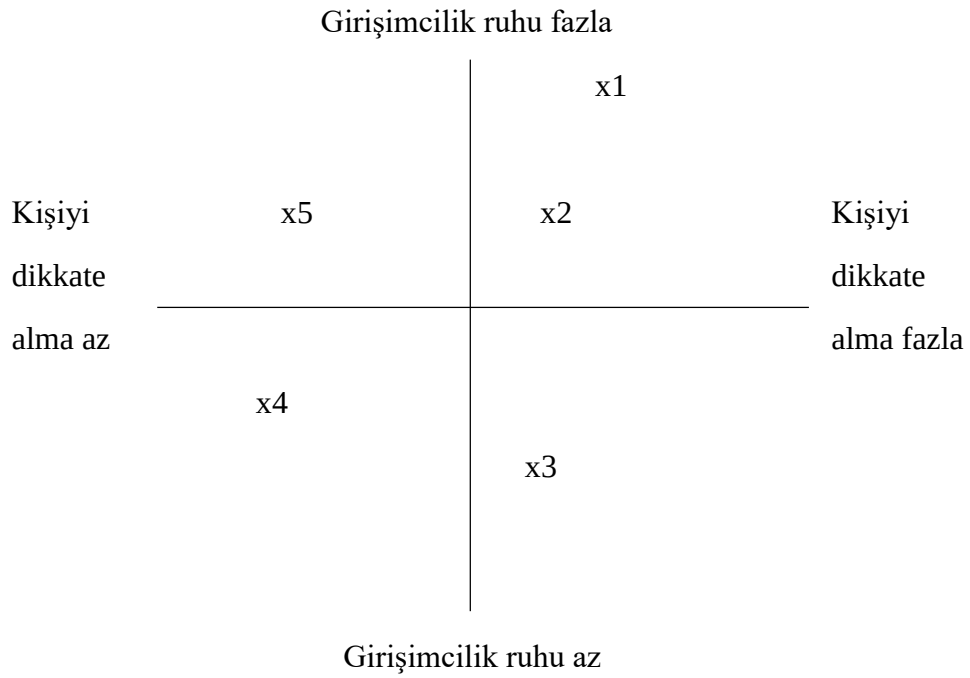
1. Girişimcilik ruhu,

2. Kişiyi dikkate alma.

Girişimcilik ruhu yüksek olan lider planlama ve organizeyi etkili yapmakta, grup üyelerine olumlu yaklaşmakta, iletişimi kolaylaştırmakta ve sonuç itibariyle başarı ihtimali artmaktadır. Kişiyi dikkate alan lider ise üyelerle arkadaş olmakta, onlarla samimi olmakta, bireylerde saygı ve güven uyandırmaktadır. Bu durumda aşağıdaki şekilde en etkin lider 1 numaraya, en etkisiz lider ise 4 numaraya karşılık gelmektedir.[48]

---

[44] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, s. 433.
[45] Zel, a.g.e., s. 101.
[46] Yukl, a.g.e., s. 49-50.
[47] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 434.
[48] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 434.

Şekil 1: Ohio Üniversitesi Yaklaşımı[49]

Michigan Üniversitesi bilim adamlarınca yapılan bir diğer araştırma ise dört faktöre (1-destek, 2-karşılıklı ilişkileri kolaylaştırma, 3-amacın vurgulanması, 4-işi kolaylaştırma) dayandırılmıştır. Bunlardan ilk ikisi kişiye yönelik, diğer ikisi ise işe yönelik davranışları ifade etmektedir. Bu çalışma sonucunda iki lider davranışı tespit edilmiştir; insana yönelik lider, işe yönelik lider. İnsana yönelik lider, yetki devrini esas alan, çalışma şartlarını iyileştiren, grup üyelerinin gelişimiyle yakından ilgilenen bir davranış gösterir. Buna karşılık işe yönelik lider, grup üyelerinin belirlenen hedef doğrultusunda çalışıp çalışmadığını denetleyen, daha çok ceza verici olan ve makamın verdiği otoriteyi kullanmaktan çekinmeyen bir davranış gösterir.[50] Liderlikte çok ileri düzeye geçmiş kişilerin ise hem insana hem işe odaklanabildikleri, yer, durum ve konuya göre bu yoğunluklarını değiştirebildiklerini de söylemek mümkündür.[51]

[49] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 434.
[50] Zel, a.g.e., s. 104-105.
[51] Fındıkçı, a.g.e., s. 71.

Michigan araştırmaları, liderlik davranışlarını açıklayacak ve sınıflandıracak boyutları geliştirmeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken çoğunlukla uygulamalı araştırmalara yönelmiştir. Ancak bu yöntemle, kavramların basitleştirildiği ve genellemelere gidildiği noktasından hareketle eleştirilmiştir.[52]

Davranış teorilerine ilişkin bir diğer görüşte Teksas Üniversitesi'nde yaptıkları araştırmalarla, Blake ve Mouton tarafından ortaya koyulmuştur. Bu görüş, yönetim biçimleri (Managerial Grid) şeklinde ifade edilebilir. Bu görüşe göre, aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere beş tür liderlik davranışı mevcuttur.[53] Bu diyagram, hem yöneticilerin hem de liderlerin daha yakından tanınmaları amacıyla çokça kullanılmış bir yaklaşımdır.[54]

İnsana Dönük Olma

1,9								9,9
				5,5				
1,1								9,1

Üretime (İşe) Dönük Olma

Şekil 2: Yönetim Biçimleri Yaklaşımı[55]

[52] Zel, a.g.e., s. 105.
[53] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 435-436.
[54] Fındıkçı, a.g.e., s. 71.
[55] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 436.

Şekil 2'de gösterilen liderlik davranışlarına göre; [56]

1,1 Tip lider: Etkili olmayan lider: Örgütte kalabilmek için en az seviyede çaba harcar.

1,9 Tip lider: Kulüp lideri: Lider düşünceli, rahat ve arkadaşça ilişkilere daha fazla önem verirken, göreve olan ilgisi minimum seviyededir.

9,1 Tip lider: Görev lideri: Lider, verimliliği sağlarken otoritesini kullanır, insan ilişkileri oldukça zayıftır.

5,5 Tip lider: Örgüt lideri: Yapılacak işin miktarı ile çalışanların moralini dengede tutmaya çalışır, uzlaştırmacıdır.

9,9 Tip lider: Ekip lideri: Lider, kendini göreve adayan bireylerle beraber yüksek verime yönelmiştir. Karşılıklı güven ve saygı üst seviyededir. Herkes birbirine bağımlı olduğunun farkındadır.

Son olarak ele alacağımız davranışsal görüş Douglas McGregor'un X ve Y kuramıdır. Bu görüşe göre, lider davranışını belirleyen en önemli faktörlerden biri, liderlerin insan davranışları hakkındaki varsayımlarıdır. Bu varsayımlar ise iki grupta toplanabilir. Birbirine karşı görüşleri içeren X ve Y teorileri olarak adlandırılan bu varsayım dizileri ilk olarak 1957'de yayınlanmıştır.[57]

X teorisine göre;

1. Ortalama insan işi sevmez ve elinden geldiğince işten kaçmaya çalışır. Bu nedenle yönetim tedbirli olmalı, iş göreni cezalarla korkutmalıdır.

2. İnsan yönetilmeyi tercih eder, sorumluluktan kaçar, hırslı değildir, güvenliğe olan tutkusu fazladır.

3. İnsan bencildir, kendi çıkarlarını örgütün çıkarlarına tercih eder. Bu yüzden sıkı bir şekilde denetlenmelidir.

[56] Zel, a.g.e., s. 106.
[57] Koçel, a.g.e., s. 432.

4. İnsan yenilik ve değişiklikten hoşlanmaz, bu tür olgulara isyan eder, alışkanlıklarına olan tutkusu fazladır.

5. Ortalama insanlar örgütün sorunlarına çözüm bulmada çok az katkı sağlayabilir.

6. İnsanlar çok zeki değildir ve kolay kandırılabilir. İnsanların harekete geçmesini sağlamak için maddi olarak ödüllendirmek gerekir.

Y teorisine göre;

1. Kişi için çalışmak, oyun ve dinlenme kadar doğaldır.

2. Ceza ve denetim sistemi, örgüt hedeflerine ulaşmada tek yol değildir. İnsanlar, örgütü ve iş arkadaşlarını severse kendi kendini denetler ve daha faydalı olur.

3. Başarılı insanlar ödüllendirilmeli, bu sayede örgüt hedeflerine olan bağlılıkları arttırılmalıdır.

4. Şartlar elverişli olduğu müddetçe insan sorumluluk almaktan kaçınmaz.

5. Örgütsel sorunları çözümü için gerekli olan yetenek insanlarda geniş ölçüde vardır. Bunun ortaya çıkması için beşeri ihtiyaçlar yeterince karşılanmalıdır.[58]

Sonuç olarak, davranış teorilerinin özellikler teorisine göre daha tutarlı yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Fakat, liderlerin davranışlarını baz alan bu yaklaşımların, liderin içerisinde bulunduğu diğer muhtemel faktörleri yeterince dikkate almaması sebebiyle önemli eksiklikler içerdiğini söylemek mümkündür.

1.1.4.3. Durumsallık Teorileri

Özellik ve davranış teorilerindeki eksiklikler, liderlik konusunda daha gerçekçi bir yaklaşıma olan ihtiyacı hissettirmiş ve araştırmacılar modern bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu anlamda üretilen durumsallık teorileri, genel olarak, en uygun lider davranışının duruma göre değişebileceğini ileri sürmektedir.[59]

[58] Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, s. 37-38.
[59] Zel, a.g.e., s. 113.

Durumsallık teorilerinin en kapsamlısı Fred Friedler öncülüğünde yapılmıştır.[60] Friedler, önder-üye ilişkileri, örgütteki görev yapısı ve önderin hiyerarşik mevkiinden aldığı biçimsel yetki ilişkilerinin çeşitli değişmelerinin önderin davranışı ve iş başarısı üzerindeki etkilerini analiz eden bir sistem geliştirmiştir.[61]

Tablo 2'de bulunan test lidere uygulanır ve liderin, puanladığı grup üyesiyle birlikte çalışma isteğinin seviyesi ortaya çıkar. Ortaya çıkan puan liderin LPC (Least prefered co-worker) yani "en az tercih edilen çalışma arkadaşı" puanıdır. Toplam puan yükseldikçe liderin o üyeyle birlikte çalışma tercihi yükselmektedir. Yüksek LPC puanına sahip liderler daha çok kişiler arası ilişkilere yönelmiş liderlik biçimine, LPC puanı düşük liderler ise otoriter bir tarza yönelik liderlik biçimine sahiptir.[62]

Tablo 2: LPC Ölçeği[63]

			PUAN
Sevimli	8 7 6 5 4 3 2 1	Sevimli Olmayan	
Arkadaşça	8 7 6 5 4 3 2 1	Arkadaşça Olmayan	
Anlaşılabilir	8 7 6 5 4 3 2 1	Anlaşılmaz	
Reddedici	1 2 3 4 5 6 7 8	Kabul Edici	
Gergin	1 2 3 4 5 6 7 8	Sakin	
Uzak	1 2 3 4 5 6 7 8	Yakın	
Soğuk	1 2 3 4 5 6 7 8	Sıcak	
Destekleyici	8 7 6 5 4 3 2 1	Düşmanca	
Sıkıcı	1 2 3 4 5 6 7 8	İlginç	
Huysuz	1 2 3 4 5 6 7 8	Uyumlu	
Karamsar	1 2 3 4 5 6 7 8	Neşeli	
Açık	8 7 6 5 4 3 2 1	Kapalı	
Dedikoducu	1 2 3 4 5 6 7 8	Sadık	
Güvenilmez	1 2 3 4 5 6 7 8	Güvenilir	
İlgisiz	8 7 6 5 4 3 2 1	İlgili	
Fena	1 2 3 4 5 6 7 8	İyi	
Samimiyetsiz	1 2 3 4 5 6 7 8	Samimi	
Nazik	8 7 6 5 4 3 2 1	Kaba	
		TOPLAM	

[60] Zel, a.g.e., s. 116.
[61] Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, s. 472.
[62] Zel, a.g.e., s. 116-117.
[63] Zel, a.g.e., s. 117.

Friedler, bu sonuçlardan yola çıkarak, liderliğin, içinde bulunduğu ortamın etkisi altında kalabileceğini düşünmüş ve liderliği belirleyici üç değişken olduğunu ileri sürmüştür. Bu değişkenler şunlardır;[64]

1. Lider ile izleyenler arasındaki ilişkiler: Bu değişken, liderin grup üyeleri tarafından sevildiğini, ona güven ve bağlılıklarının olup olmadığını ifade eder. Liderin karizmasının da etkili olabileceği bu ilişkiler liderin, izleyenleri etkileme derecesini belirleyecektir. Eğer bu ilişkiler "iyi" olarak nitelendiriliyorsa liderlik için iyi bir ortam var demektir.

2. Görevin yapısal özellikleri: Bu değişken, görevin ne ölçüde belirli ve tanımlanmış olup olmadığını gösterir. Bazı görevler son derece kesin kurallarla sınırlandırılırken, bazıları da işi yapacak olanın inisiyatifine bırakılmıştır. Açık ve net olmayan ya da yeteri kadar tanımlanmamış görevlerde liderin grubu etkileme şansı azdır. Çünkü lider ve üyeler, yapılacak işin nasıl başarılacağını bilmemektedir.

3. Liderin makama dayanan otoritesinin derecesi: Liderin işgal ettiği makama bağlı resmi otoriteyi ifade eder. Bu otorite, liderin sahip olduğu yetkinin derecesini ifade eder. Resmi otorite güçlü ise, liderin görevini yerine getirmesi daha kolay olacaktır.

Friedler'in teorisi çeşitli eleştiriler almış ve daha iyi durumsallık teorilerinin üretilmesiyle birlikte, her geçen yıl önemini yitirmiştir. Ancak, LPC modelinin en erken durumsallık teorilerinden biri olması unutulmamalıdır. Ayrıca Friedler'in, liderliği anlama konusunda, durumsal faktörlere olan ilgiyi önemli ölçüde arttırması yeni durumsallık teorilerinin gelişimi açısından önemli bir katkıdır.[65]

Durumsallık teorilerinden biri de Amaç-Yol teorisidir. Robert House ve Martin Evans tarafından geliştirilen bu teori, liderin başarısını takipçilerinin kendi bireysel amaçlarını gerçekleştirme düzeyine bağlamaktadır.[66] Diğer bir deyişle liderin başarısı,

[64] Zel, a.g.e., s. 118.
[65] Yukl, a.g.e., s. 211-212.
[66] Fındıkçı, a.g.e., s. 79.

önemli ölçüde liderin gösterdiği davranışın astların motivasyonu konusundaki bekleyiş teorisine dayanır. Buna göre insan davranışını etkileyen iki faktör vardır;[67]

1. Bekleyiş: Kişinin belirli davranışlarla belirli sonuçlara ulaşacağına inanması,

2. Önem: Bu sonuçlara kişinin verdiği değer.

Bunun lider bakımından ne ifade ettiğine baktığımızda, bekleyiş teorisine göre lider, grup üyelerini iki konuda motive edebilir;[68]

1. Liderin, izleyicilerin beklentilerini etkileme derecesi (yol).

2. Liderin, izleyicilerin sonuca verdiği önemi etkileme derecesi (amaç).

Burada liderin en önemli işi, izleyiciler için önemli amaçları belirlemek ve onların bu amaçları gerçekleştirecekleri yolu bulmalarına yardım etmektir. Amaç-yol teorisine göre lider, sonuç itibariyle dört liderlik davranışından birini gösterebilir;[69]

1.Yönlendirici liderlik: Astlara teknik bilgi verir, beklentilerini açıklar.

2. Destekleyici liderlik: Astların ihtiyaç ve isteklerine önem verir. Herkese eşit ve arkadaşça davranır. Fakat işin daha uygun ortamda yapılması için fazla çaba harcamaz.

3. Katılımcı liderlik: İşle ilgili olarak astlarına danışır, açık fikirlidir.

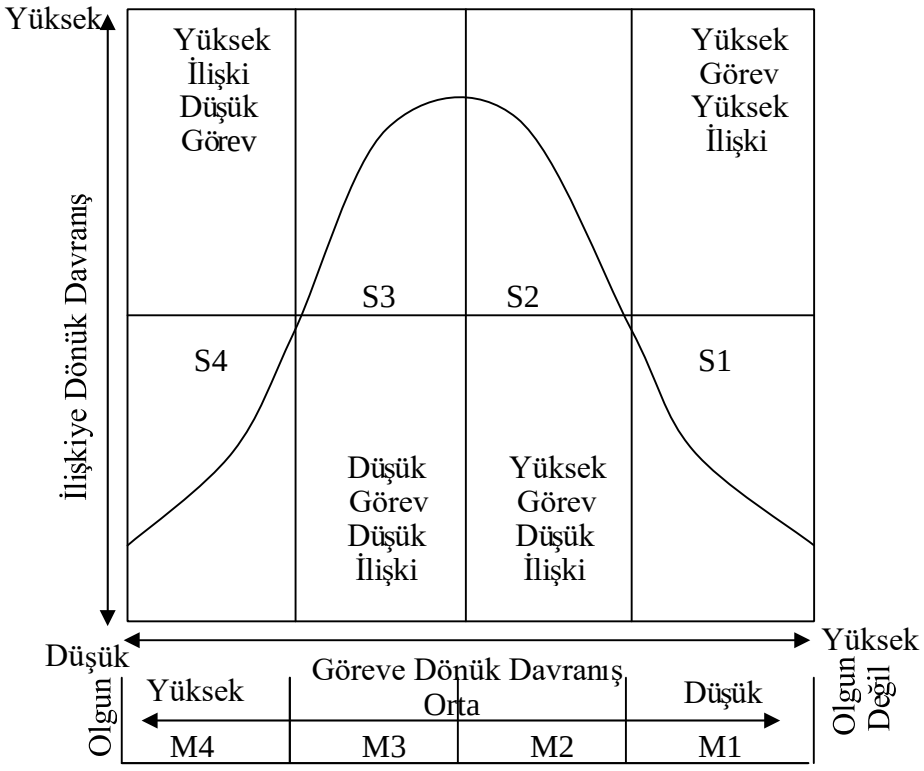
4. Başarıya yönelik liderlik: İddialıdır, hedefleri yüksektir ve astlarına bunları başarabileceklerine dair güven verir. Sürekli yüksek performans bekler.

Durumsallık teorilerinden bir diğer önemlisi de Blake ve Mouton'un iki boyutlu önderlik yaklaşımından esinlenen Hersey ve Blanchard tarafından geliştirilmiştir. Bu teoride dikkat çekilen nokta astların olgunluk düzeyleriyle ilgili durumsal değişkenliktir. Eğer astlar düşük görev olgunluğuna (az yetenekli, eğitimi ve özgüveni zayıf) sahipse, bu astların liderlerinden bekleyecekleri davranışlar, yüksek

[67] Zel, a.g.e., s. 114.
[68] Koçel, a.g.e., s. 438.
[69] Zel, a.g.e., s. 114-115.

olgunluk seviyesine sahip astların liderlerinden bekleyeceği davranışlardan farklı olacaktır.[70]

Hersey ve Blanchard'ın geliştirdiği durumsallık yaklaşımında, aşağıda görüleceği üzere, lider davranışları ilişkiye ve göreve dönük olma durumuna göre S1, S2, S3, S4 olarak, astların olgunluk durumları da M1, M2, M3, M4 olarak ifade edilmiştir. Burada olgun olmayan astlar (M1) için liderin davranışı yüksek görev-düşük ilişki şeklindedir, lider emir verir (S1) ve emrinin yerine getirilmesini ister. Astların olgunluğunun biraz arttığı (M2) durumda ise lider emir verir (S2) ancak bunu astlarına izah ederek onları ikna etmektedir. Olgunluk düzeyi biraz daha artınca (M3) lider, yüksek ilişki düşük görev davranışını (S3) sergileyerek astların görüşlerini alır ve onları yönetime dâhil eder. Olgunluğun en yüksek olduğu durumda (M4) ise lider, düşük ilişki-düşük görev davranışı sergileyerek astlara yetki verme noktasına gelir.[71]

Şekil 3: Hersey ve Blanchard'ın Durumsallık Yaklaşımı[72]

[70] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, s. 449.
[71] Zel, a.g.e., s. 123-124.
[72] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, s. 450.

Sonuç olarak, durumsallık teorilerinin, özellikler ve davranışsal teorilerin eksik yönlerini kapatma konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Zira liderlik, çok boyutlu ele alınarak incelenmesi gereken karmaşık bir olgudur. Bu anlamda durumsallık teorileri, liderlik olgusunu anlamaya yönelik bilimsel çalışmaların seviyesini önemli bir noktaya taşımıştır.

1.2. SİYASAL LİDERLİK

1.2.1. Siyasal Liderlik Kavramı

İnsanlar daima toplu halde yaşamaktadırlar. Sosyal gerekçelerinde gösterdiği gibi insanlar ihtiyaçlarını tek başlarına gideremememektedir. Tek başlarına yaşayarak varlıklarını sürdürmeleri dahi mümkün değildir.[73] Toplu halde yaşamanın doğurduğu en önemli zorunluluklardan biri lidere olan ihtiyaçtır. İnsanların çoğu da bağlı bulundukları toplumu ileriye taşıyacak yeteneği kendilerinde göremez ve üstünlüğün elde edilmesi için gerekli özelliklere sahip birini lider olarak görmek isterler.[74] Dolayısıyla insan toplulukları içerisinden; hem kendi aralarında hem de diğer topluluklarla aralarındaki ilişkileri sağlayacak, bilgi, yetenek, cesaret gibi özellikleriyle diğer topluluk üyelerine baskın gelen ve otorite oluşturan insanlardan biri lider olarak ortaya çıkmaktadır.[75] Bu şekilde ortaya çıkan liderlik, siyasal liderlik alanını oluşturmaktadır.

Siyasal liderlerin en önemli fonksiyonları toplumların kurumsallaşmasına ve topluma maddi ve/veya manevi anlamda artı bir değer katan biri olarak öncülük etmeleridir. Dolayısıyla siyasal liderliğin tanımı için "liderlik olgusunun devlet yönetimine ilişkin sahasını teşkil eden, toplumsal kurumsallaşmayı ve gelişimi sağlayan, toplumun güvenliği ve refahı için devletin iç ve dış politikadaki siyasi davranışını yöneten mekanizmadır" demek mümkündür.

Bir lider, birçok liderlik alanında aynı anda liderlik yapabilir. Kişi bir yandan siyasal bir lider iken diğer yandan hem dini lider hem de askeri bir lider olabilir. Burada önemli olan nokta, bir insan topluluğunun, ilk olarak kendi içerisinde ve diğer

[73] Ergezer, a.g.e., s. 11.
[74] Bertrand Russell, **İktidar**, Mete Ergin (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 16.
[75] Közleme, a.g.m., s. 241.

topluluklarla olan ilişkilerinde çıkarlarına uygun bir yol izlemesini sağlayacak olan bir siyasi lidere sahip olabilmesidir. Çünkü siyasi liderin sağlayacağı güvenlik ve adalet sayesinde diğer liderlik alanları kendi hareket alanları içerisinde faal olabileceklerdir.

İnsanların toplu halde yaşama zorunluluğuna dair sosyal bilimciler tarafından üretilen pek çok görüş mevcuttur. Bu görüşlerin ulaştığı ortak sonuç, birlikte yaşamanın siyasal teşkilatlanmayı yani devletleşmeyi zorunlu kılmasıdır. Hatta bazı görüşlere göre, insanın devletsiz yaşaması imkânsızdır.[76] Bu da bize siyasal liderliğin önemini göstermektedir. Siyasal liderler, insan topluluklarının kurumsallaşmasında rol oynayan başat aktörlerdir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, burada bahsettiğimiz siyasal liderlik, parlamenter sistemler içerisinde yer alan siyasi parti liderliğinin çok daha ötesindedir. Tarih boyunca insan topluluklarına önderlik etmiş olan krallar, imparatorlar, başkanlar, peygamberler, rahipler, kabile reisleri, beyler, emirler ve benzeri sayılabilecek lider şahsiyetler bulunmaktadır. Bu liderlerin her türlü siyasi faaliyeti onların siyasal liderlik yönünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmada kastedilen siyasal liderlik kavramı da buna işaret etmektedir.

1.2.2. Siyasal Liderlik Yaklaşımları

Siyasal liderliğe ilişkin yaklaşımlar, bu alanda fikir üreten önemli düşünürlerin görüşlerinden oluşmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında, dört önemli düşünürün konumuza ilişkin yaklaşımları aktarılacaktır. Konuya daha geniş bir perspektiften bakabilme amacıyla, seçtiğimiz şahsiyetlerin ikisi daha çok doğu toplumlarına hitap eden (Farabi, İbn-i Haldun), diğer ikisi ise batı toplumlarına hitap eden (Machiavelli, Max Weber) düşünürlerden oluşmaktadır.

1.2.2.1. Farabi'ye Göre Siyasal Liderlik

Tam adıyla Muhammed Ebul Nasır Farabi (870-950),[77] İslam dünyasında sosyolojik görüşler üreten, İslam felsefesinin başlangıç noktasını oluşturan bir filozof olarak, Antik Yunan felsefesini bildiği hatta onları tenkit edip görüşlerini tartışacak

[76] Cevher Şulul, **İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2009, s. 251.
[77] Farabi, a.g.e., s. 7.

kadar konuya hâkim olduğu bilinmektedir. Farabi, devletin yapısı ve yönetimi konusunda Batı felsefesinde esas olarak kabul edilen aklın ve mantığın yol göstericiliğine kalbi ve ruhu katarak önemli bir açılım yapmıştır. Başka bir deyişle akıl-varlık ilişkisi, kalp-ruh-varlık ilişkisine dönüşmüştür. Halkın devlete hizmet etme anlayışı devletin halka hizmet etme anlayışına, liderin devlet için maddi değerler arayışı, liderin devlet bütçesini adaletli bir şekilde dağıtma anlayışına dönüşmüştür.[78]

Lideri "Reis" olarak ifade eden Farabi'ye göre liderde bulunması gereken özellikler şunlardır;[79]

1. Kuvvetli anlayışa, söyleneni söyleyenin maksadına, işin aslına uygun bir şekilde, süratle anlayacak bir zihni kavrayışa sahip olmalıdır.
2. Hatip olmalı, ikna etme kabiliyeti kuvvetli olmalıdır.
3. Korkak olmamalı, iradesinde zaaf da olmamalıdır.
4. Adaleti ve adalet ehlini sevmeli, zalimlerden ve zulümden nefret etmelidir.
5. Organları mükemmel ve sağlıklı olmalıdır.
6. Sağlam bir hafızaya sahip olmalıdır.
7. Uyanık ve zeki olmalıdır.
8. Eğitim ve öğretime düşkün olmalıdır.
9. Cömert olmalıdır.
10. Doğruyu ve doğru kişileri sevmeli, yalancılardan nefret etmelidir.
11. Yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmamalıdır.

Bunlarla birlikte liderlik sanatının başka hiçbir sanata ve melekeye benzemeyeceğini söyleyen Farabi, liderin, bulunduğu topluluk içinde başka hiç kimsenin liderliğini kabul etmeyecek ve başka hiç kimsenin hükmü altına girmeyecek karakterde olacağını söylemektedir.[80]

[78] Fındıkçı, a.g.e., s. 140-141.
[79] Farabi, a.g.e., s. 87-89.
[80] Farabi, a.g.e., s. 84-85.

1.2.2.2. İbn-i Haldun'a Göre Siyasal Liderlik

Asıl adı Abdurrahman bin Muhammed bin Ebu Bekir bin Hasan olan[81] İbn-i Haldun (1332-1406), sosyal ve siyasal konularda en önemli İslam filozoflarından biri olarak kabul edilmektedir. İbn-i Haldun, siyasal liderlik üzerine düşüncelerini aktarırken "asabiyet" kavramını sıkça kullanır ve siyasal liderden "hükümdar" olarak bahseder.

İbn-i Haldun'da hükümdarlık anlayışı asabiyet üzerine kuruludur. Bu yüzden İbn-i Haldun'u anlayabilmek için ilk olarak asabiyet kavramını anlamak gerekir. Sözlük anlamında, "sinirlilik" durumu dışında, ikinci anlam olarak "kendi akrabasını, vatanını, din veya milliyetini müdafaa etme gayreti",[82] ansiklopedik açıklamasında ise, aynı soydan gelenlerin veya aralarında yakınlık bulunanların muhaliflerine karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu[83] şeklinde tanımlanmıştır. İbn-i Haldun'un kullandığı asabiyet kavramının sinirlilik durumuyla bir ilgisi yoktur. İbn-i Haldun'un kullandığı anlam akraba, kavmiyet ilişkisi üzerinedir. Ancak Hassan'a göre, İbn-i Haldun'da bu kavramın kandaş topluluklardaki birlik duygusundan daha geniş bir anlama sahip olduğunu bilmek gerekir. Asabiyet aynı zamanda ortaklaşa yaşayış ve örgütlenmenin doğurduğu bir davranış biçimidir. Asabiyetle amaçlanan, o topluluğun bir araya gelerek kendini koruması, düşmana karşı koyması, ülkesini genişletmek istemesi, düşmanı şiddetle yenme isteğidir. Dolayısıyla bu görüşten yola çıkarak, asabiyete kolektif bir aksiyon anlamı da yüklenebilir.[84]

İbn-i Haldun'a göre, hükümdarlığa sahip olabilmek için güçlü bir asabiyet şarttır. İlk etapta asabiyetler arası çatışma olur ve galip gelen asabiyet, hükümdarlığa sahip olur. Hükümdarlık sahibini bulduktan sonra toplum, hükümdarlığın tabii bir hak olarak belli bir gruba ait olduğuna inanır. Bu noktadan sonra asabiyet, hükümdarlık için bir zorunluluk olmaktan çıkar.[85]

---

[81] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 14.
[82] Osmanlıca-Türkçe Sözlük, "Asabiyyet", Parıltı Yayıncılık, İstanbul 2013.
[83] Mustafa Çağrıcı, "Asabiyet", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C 3, s. 453.
[84] Hassan'dan aktaran Ali Çiftçi ve Nihat Yılmaz, "İbn Haldun'un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması", **Turkish Studies**, 2013, http://e-arsiv.gumushane.edu.tr/xmlui/handle/123456789/623 (E.T: 11.06.2015), s. 87.
[85] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 215.

Devlet otoritesine alışkın olmayan insanlar için devlete boyun eğip itaat etmek zordur. Bu itaati sağlamak için güç kullanmak gerekebilir. Hükümdar, hâkimiyetini elde edip sağlamlaştırdıktan sonra, nesiller geçtikçe, insanlar başlangıçtaki durumu unutur ve iktidara itaat etmek gerektiğine dair inanç zihinlere yerleşir. Artık insanlar, hükümdar için, dini inançları için savaşıyormuşçasına savaşırlar. Bu durumda da hükümdarın asabiyete olan ihtiyacı biter.[86]

İbn-i Haldun "devlet"i canlı bir varlık gibi kabul etmektedir. Ona göre devlet de insan gibi doğar, büyür, gelişir ve hükümdarın gerekli önlemleri almadığı durumda yıkılır ve yerine yeni bir devlet kurulur. Devletlerin geçirdiği bu aşama doğrusal tarih anlayışının aksine döngüsel olarak devam etmektedir. Yani ''tarih tekerrürden ibarettir'' anlayışı İbn Haldun'un devlet olgusunu incelerken temel aldığı önemli bir unsurdur.[87]

İbn-i Haldun'a göre, otoritenin tek bir kişide toplanması devlet olmanın özelliklerinden biridir. Bu otorite, yine güçlü bir asabiyetle sağlanır. Gruplar arasında en kuvvetlisi diğerlerine galip gelerek onları kendi çatısı altında toplar. Galip gelen gruptan biri hükümdar olur. Diğerleri de bunu kabul edince otorite tek bir kişide toplanır. Böylece kurulan hükümdarlık, diğer devletlere karşı üstün gelecek bir birlikteliğe ulaşır. Fakat hükümdar, devleti bunca zorlukla kurduktan sonra iktidar olmanın verdiği kibirle birlikte despotluğa yönelir ve hükümdarda "ilahlaşma eğilimi" baş gösterir.[88] Bolluk ve rahatlık arttıkça asabiyet de zayıflar, toplumun menfaatlerinin yerini zümre menfaatleri alır. Yönetim tekelci bir sürece girer, devlet baskıcı bir niteliğe bürünerek otokratik bir yapının doğmasına yol açar.[89]

Hükümdar, iktidar olma şerefini tekeline alıp diğerlerini bundan men ettiğinde, diğerleri devlet için savaşmak konusunda tembellik gösterir. Sadece, devleti korumak için kendilerine verilen ücreti düşünürler. Böylece asabiyet bozulur. Devletin gücü azalır, ihtiyarlık dönemine girer. Zamanla devleti ayakta tutan sistem çöker ve devlet yıkılır.[90] İbn-i Haldun'a göre devlet, olmazsa olmaz iki temel üzerine kuruludur.

[86] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 216.
[87] Çiftçi ve Yılmaz, a.g.m., s. 86.
[88] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 234-235.
[89] Çiftçi ve Yılmaz, a.g.m., s. 88.
[90] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 238-239.

Birincisi askeri güç, kuvvet ve asabiyettir. İkincisi ise askerin ve devletin ihtiyaçlarını gideren mal ve paradır. Devlette görülebilecek bozulma ve çöküş bu iki temelden başlar.[91]

İbn-i Haldun'a göre devleti çöküşten kurtarmak için çoğunluğun boyun eğeceği kesin ve uyulması zorunlu yasalar koymak gerekir. Bunun da iki yolu vardır. Birincisi akli siyaset, ikincisi dini (şer'i) siyasettir.[92] Akli siyaset, insanların dünyevi menfaatlerini gerçekleştirmek, zararları da uzaklaştırmak için yapılır. Akli siyaset iki şekilde gerçekleşir. Birincisinde, hem genel olarak bütün halkın çıkarı hem de özelde hükümdarın çıkarı gözetilir. İkincisinde ise sadece hükümdarın çıkarları gözetilir. Sadece hükümdarın çıkarlarının gözetildiği siyaset türünde genel çıkarlar, hükümdarın çıkarlarına tabi kılınmıştır. İktidarın baskı ve zulümle ayakta kalacağı düşünülür.[93]

Dini siyaset ise toplum için hem dünya hem de ahiret iyiliklerini sağlama amacı güder. Dinî siyaset, uhrevî (ahirete ilişkin) maslahatlar ile bunlara bağlı olan dünyevî maslahatlar hususunda, şeriata göre insanları sevk ve idare etmektir. Bunu temin edecek yönetim biçimi hilafet ya da imamettir. Halife ya da imam olacak kişi, dinin korunması ve dünyanın dinî siyasetle idare edilmesi için topluma önderlik eder.[94]

Böylece, devlet yönetimini halifelik ve hükümdarlık olarak ikiye ayıran İbn Haldun, hükümdarlığı şer'î siyasetten bir sapma, gücün kötüye kullanılması olarak görmektedir. Şer'î siyasetin aklî siyasetten üstünlüğünü vurgulayan İbn Haldun'a göre hükümdarlık, ancak halifelikle birleştiğinde geçerli bir yönetim olabilir.[95]

İbn-i Haldun'a göre hükümdar, aşırı lüksten ve israftan kaçınmalıdır. Aksi takdirde böyle bir hayat hükümdarı asli görevlerini yapmaktan alıkoyar, devletin hazinesi hükümdarın arzusu ve şehveti uğruna harcanır. Hükümdar, kendisinin eğlence meclislerinde beraber olduğu kimseleri altından kalkamayacakları önemli görevlere atayarak devleti çöküşe götürür.[96]

---

[91] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 391.
[92] Mustafa Yıldız, "İbn-İ Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, http://www.flsfdergisi.com/sayi10/25-55.pdf (ET: 23.06.2015), s. 45.
[93] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 404-405.
[94] Çiftçi ve Yılmaz, a.g.m., s. 91.
[95] Yıldız, a.g.m., s. 47.
[96] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 250.

Hükümdarın sergileyeceği yönetimde halka sağlaması gereken unsurlar şunlardır; adaleti sağlamak, seyahat özgürlüğü ve güvenliği sağlamak, halkı iyiliğe yöneltmek, ticari hayattaki usulsüzlükleri engelleyecek tedbirler almak, halkı sevmek ve kendini de halka sevdirmek, kalplerdeki beklentileri karşılamak, halkın sıkıntılarıyla ilgilenmek ve bu sıkıntılara katlanmak.[97]

İbn-i Haldun'a göre aşırı zeki olmak, hükümdar ve yöneticiler için bir kusurdur. Çünkü aşırı zekâ, tedbirli olma konusunda aşırıya kaçmaya ve insanlara, üstesinden gelemeyecekleri sorumluluklar yüklemeye sebep olur. Bununla birlikte, hükümdar ahmak da olmamalıdır. En ideali bunların ortasıdır. Tıpkı israf ve cimrilik arasında yer alan cömertlik gibi.[98]

Özetle, asabiyet kavramıyla liderliği açıklayan İbn-i Haldun, ideal lider tipi olarak; adaletle hükmeden, çözüm üreten ve halkının hizmetkârı olan bir lider profili çizmektedir. Görevlendirmede liyakati dikkate almayan, lükse düşkün olan lider ise devleti çöküşe götürür. Bununla birlikte İbn-i Haldun'un, hükümdarın aşırı zeki olmasını bir noksanlık olarak görmesi ve bunun gerekçesini de zeki bir insanın yapmaması gereken davranışlara bağlaması dikkat çeken ilginç bir husustur.

1.2.2.3. Machiavelli'ye Göre Siyasal Liderlik

Avrupa'daki Rönesans döneminin en özgün siyasal düşünürü olan Machiavelli (1469-1527) tarafından ileri sürülen fikirler yaklaşık beş yüz yıldır Batı siyasetinin temel referansları arasında sayılmaktadır.[99] Machiavelli, Söylev adlı eserinde, ideal bir yönetim olarak cumhuriyet rejimini göstermiştir. Ona göre halkın kendisini yönetmesi en sağlam rejimdir. Çünkü halk milli varlığı koruma uğruna hayatını feda edebilir. Ancak halk yenilik üretmez, o yüzden bir hükümdara ihtiyaç vardır. Yeniliği, güce sahip olan hükümdar yapabilir. Machiavelli, daha sonra yazdığı Hükümdar (Prens) adlı eserinde ise pratikten yola çıkarak siyasal lider tipini ortaya koyar.[100]

---

[97] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 324.
[98] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 268.
[99] Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 319.
[100] Közleme, a.g.m., s. 244.

Machiavelli'ye göre üç çeşit hükümdar tipi vardır; karma hükümdarlık, babadan oğula soydan geçen hükümdarlık ve yeni hükümdarlık.[101] Machiavelli, karma hükümdarlık üzerinde pek durmamış, soydan geçen ve özellikle de yeni hükümdarlık kurma üzerine fikirlerini daha ayrıntılı olarak kaleme almıştır.

Machiavelli'ye göre, soydan gelen hükümdarlığın devamı yeni hükümdarlığa kıyasla daha kolaydır. Soydan gelen hükümdar, zaten hazır olan ve kendisini hükümdar olarak bekleyen bir devletin başına geçmektedir. Dolayısıyla otoriteyi sağlaması zor olmayacaktır. Vasat bir hükümdar bile olsa, sıra dışı ve karşı konulmaz bir kuvvet onu yıkmadıkça konumunu koruyacaktır.[102]

Yeni bir hükümdarlıkta ise otoriteyi elinde tutmak zordur. Tabii bunun güçlüğü, otoriteyi elinde tutacak olan kişinin yeteneğine bağlıdır. Bir kişinin hükümdar olması ya onun hünerleriyle olur ya da şanslıdır. Bu ikisinin bir arada olması pek çok güçlüğü azaltacaktır. Ancak başarısının devamı için şanstan çok hünerli olmaya ihtiyacı vardır.[103]

İster bir monarşi ister bir cumhuriyet olsun, Machiavelli için gerçek devlet yasalarla işlemeli ve ortak iyiliği gözetmelidir. Amaç devletin kurulup sürdürülmesi ve bu sayede ortak iyiliğin gerçekleştirilmesi olduğunda, en ahlaksız yöntemler bile meşruluk kazanır. Machiavelli'ye göre, devletin iyiliği için yapılan hiçbir eylem ahlaki açıdan sorgulanmamalı ve kanunla sınırlandırılmamalıdır. Söz konusu olan ortak iyilik ise gerekirse yasaların dışına çıkılabilir.[104]

Hükümdarlığı erdemli bir şekilde elde etmek güçtür ama elde tutmak kolaydır. Böyle bir hükümdar için en büyük zorluk iktidarını sağlamlaştırmak için tanıtmak zorunda olduğu yeni kurumlar ve kanunlardır. Şüphesiz idaresi en zor ve tehlikeli konu, değişikliklerin tanıtılmasına önderlik etmektir. Çünkü mevcut düzenden memnun olanlar yenilik yapan kişiye düşmanlık yapacaklardır. Bu durumda iktidarını ayakta tutmak isteyen hükümdar kaba kuvvet kullanmak zorundadır.[105]

---

[101] Niccolo Machiavelli, **Prens**, Semra Kunt (Çev.), Alkım Yayınevi, Ankara 1997, s. 4-6.
[102] Machiavelli, a.g.e., s. 5.
[103] Machiavelli, a.g.e., s. 19.
[104] Ağaoğulları, a.g.e., s. 343.
[105] Machiavelli, a.g.e., s. 20-21.

Halkın iyi niyeti birçok yolla elde dilebilir. Ancak bunlar şartlara göre değiştiği için kesin bir kural konulamaz. Yine de hükümdar, halkıyla arkadaşça bir ilişki kurmalıdır. Aksi halde sıkıntıya düştüğü zaman hiçbir kaynağı kalmaz. Akıllı bir hükümdar her zaman halkın, kendisine ve devlete ihtiyacı olduğunu düşünmesini temin edecek önlemler almalıdır. Bu şekilde halk, hükümdara her zaman sadık kalacaktır.[106]

Hükümdar başarıya ulaşabilmek için ahlaki değerleri dikkate almamalı, kuvvetli ve kurnaz olmalıdır. Hükümdar iyi silahlanmış bir ordu kurmalıdır. Bu, diğer bütün unsurlardan daha önemlidir. Ordudaki askerler de kendi vatandaşlarından olmalıdır. Çünkü kendi vatandaşlarına güvenebilir. Paralı askerler ve başka ülke vatandaşlarının asker olması ise orduyu zayıflatır.[107] Bunun yanında, bütün hükümdarlar merhametli olarak anılmak istemelidir. Fakat bu özelliğinin kötüye kullanılmaması için tetikte olmalıdır. Hükümdar, düzeni ve itaatkârlığı sağlamak için her şeyi yapabilir, zalim diye anılmaktan korkmamalıdır. Çünkü karışıklığı bastıran bir hükümdar, sözde merhamet duygusuyla zayıflık gösterip olayları akışına bırakarak yağmalama ve düzensizliğe sebep olacak olan hükümdardan daha merhametlidir.[108]

Machiavelli'ye göre hükümdar insanca davranmayı da hayvanca davranmayı da bilmelidir. Çünkü mücadelenin iki çeşidi vardır. Birincisi kanun yolu, diğeri ise kuvvettir. İlki insanlara, ikincisi hayvanlara özgüdür. Birinci yol genellikle işe yaramaz bu yüzden kanun yolu yetersiz kaldığında ikinci yol tereddütsüz bir şekilde tercih edilmelidir. Hükümdar, tuzakları fark etmek için tilki, kurtları uzaklaştırmak için aslan olmalıdır.[109]

Hükümdar halkı üzerinde hem sevgi hem de korku uyandırmalıdır. İkisinin birlikte gerçekleşemeyeceği durumlarda halka korku salmak daha güvenlidir. İnsanlar korktukları kişiyi kızdırmamaya daha çok özen gösterir. Çünkü sevgiyi ayakta tutan yükümlülük bağıdır. İnsanlar zavallı bir tür olduklarından dolayı sevgi bağı kişisel

[106] Machiavelli, a.g.e., s. 36-37.
[107] Michael H. Hart, **The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History**, Carol Publishing Group, New York 1993, s. 391.
[108] Machiavelli, a.g.e., s. 60.
[109] Machiavelli, a.g.e., s. 64-65.

çıkarın tek bir fısıltısıyla kopar. Ancak korku duygusuna ceza hissiyle bağlı kalır. [110] Yine de korku uyandırırken nefret uyandırmaktan kaçınılmalıdır. Bir hükümdar halkın malına ve namusuna müdahale etmediği sürece korku nefrete dönüşmeyebilir. Hükümdar, nefret uyandırmamak için elinden geleni yapmalıdır.[111] Hükümdar, maymun iştahlı, korkak ve kararsız olduğunda nefret uyandırır. Bu yüzden her zaman büyüklüğünü, cesaretini, bilgeliğini ve gücünü göstermeye çalışmalıdır.[112]

Machiavelli'nin siyasal liderlerin davranış şekilleriyle ilgili en büyük eleştirisi geçmişte yaşanan tecrübelerin dikkate alınmamasıdır. Ona göre, tarihin en önemli yasası "tekerrür" etmesidir. Tarih tekerrür eder, çünkü insanların tutkuları her zaman ve her yerde aynıdır. Geçmişten alınan dersler sayesinde yaşanan bir olay karşısında kullanılması gereken araçları ve bunların sonuçlarını kestirmek mümkün olur.[113]

Machiavelli'nin görüşlerine genel olarak bakıldığında; bir yandan ideal devlet rejimi olarak günümüz modern toplumlarında uygulanmaya çalışılan halkın yönetimine dayalı bir cumhuriyeti işaret eden ve insani olan düzenin kanuni bir nizamdan geçtiğini belirten Machiavelli'nin diğer yandan siyasal liderliğe ilişkin olarak baskıcı, kanun tanımaz, diktatöryal bir profil çizdiği görülmektedir. Bu profili çizerken de siyasal liderin aslında iyi olmak istediğini ama insanların "zavallı bir tür" oldukları için bu iyilikten anlamayacağını dayanak göstermektedir. Bu durumda, zavallılardan oluşan bir toplumun kendi kendini nasıl yönetebileceği sorusu akla gelmektedir. Buna rağmen Machiavelli'nin günümüz Batı toplumlarının siyasal referanslarından biri olması çelişkili görünmekle beraber Batı siyasetinin temel mantalitesini anlamak için önemli veriler içermektedir.

1.2.2.4. Max Weber'e Göre Siyasal Liderlik

Max Weber (1864-1920), siyasal liderlik anlayışından bahsederken ilk olarak, sosyolojik açıdan siyasal bir topluluğun (devletin) ne demek olduğunu açıklamaktadır. Weber'e göre devlet; belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde başarıyla bulunduran insan topluluğudur. Devlet, şiddet kullanma hakkının

[110] Hart, a.g.e., s. 392.
[111] Machiavelli, a.g.e., s. 61.
[112] Machiavelli, a.g.e., s. 67.
[113] Ağaoğulları, a.g.e., s. 326-327.

tek kaynağıdır.[114] Siyaset ise; devletler veya devletler içindeki gruplar arasında gücü paylaşmaya ya da gücün dağılımını etkilemeye çalışmaktır.[115]

Weber'e göre, insanlar bir devletin varlığını istiyorlarsa egemen güçlerin otoritesine itaat etmelidir. Bu egemenliğin üç meşruiyet tipi vardır. Bunlar; yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Max Weber, siyasal liderlik anlayışını, bu otorite tiplerini açıklayarak ortaya koymaktadır. Weber'in meşru otorite tipolojisi, siyaset biliminin otorite kavramına ilgisi açısından bir milat sayılır. Çünkü bundan sonra, ilgili literatürde, otoritenin mahiyeti ve türleriyle ilgili çok sayıda kuramsal yaklaşım ortaya atılmış ve zengin bir birikim oluşmuştur.[116] Weber, bu üç otorite tipinin saf tipler olduğunu, hangi egemenlik tipinin ağır basacağında ise o dönemin sahip olduğu özelliklerinin etkili olacağını söylemektedir.[117]

Bu otorite tiplerinden geleneksel otorite, Weber'in ifadesiyle "ezeli geçmişin" otoritesidir. Yani hatırlanmayacak kadar eski olan, uyma ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaştırdığı göreneklerdir.[118] Otoriteyi geleneksel kurallar belirler ve ona uyulması geleneksel konumlarından kaynaklanır. Otorite sahibi kişisel efendidir. Ona bağlı görevliler resmi görevli değil, onun hizmetkârlarıdır. Halk ise, toplumun birer üyesi değil, otorite sahibinin uyruğudur.[119]

Yasal otoritede her şey akılcı gerekçelere dayalıdır. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara dayanan, işlevsel yetkiye inanmaya bağlı bir otorite tipi söz konusudur. Yasalar tarafından yüklenmiş ödevlerin yerine getirilmesinde itaat esastır. Bu otorite tipi, devlet memurunun ve ona benzeyen tüm siyasal güç sahiplerinin sahip olduğu egemenliktir.[120] Yasal otorite, çağdaş devlet anlayışını yansıtmaktadır.[121]

---

[114] Weber, a.g.e., s. 132.
[115] Weber, a.g.e., s. 133.
[116] Bal, a.g.m., s. 251-252.
[117] H. Alpay Karasoy, "Max Weber'de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2009, http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/150/149 (ET: 18.04.2015), s. 499.
[118] Weber, a.g.e., s. 133.
[119] Weber'den aktaran Közleme, a.g.m., s. 246.
[120] Weber, a.g.e., s. 134.
[121] Karasoy, a.g.m., s. 499.

Yasal otoriteye itaatin temelinde, genel olarak tanımlanmış, işlevsel bir "resmi görev" kavramına kişisel olmayan bağlılık yer alır. Resmi görevin, beraberinde getirdiği yetki kullanma hakkı yasalarla, kararnamelerle ve yönetmeliklerle saptanır. Bu saptama sonucunda otoritenin meşruluğu, geçerli kuralların yasallığına dönüşür, uygulanır ve ilan edilir.[122] Bugün birçok modern devletin kullanmakta olan bu otorite tipinde, sadakat bir kişiye veya yönetici aileye değil, yetkileri yazılı bir anayasa ile tanımlanmış kurumlara aittir.[123] Böylece insanlar, kamu görevlilerine ve siyasilere, sahip oldukları kişiliklerinden dolayı değil, meşru bir şekilde elde edilmiş yasal otoritelerinden dolayı itaat ederler.

Karizmatik otorite ise, Weber'in asıl üzerinde durduğu otorite tipidir. Bu terimi sosyoloji bilimine kazandıranlardan biri de Weber'in kendisidir. Weber'in karizmatik otorite üzerine düşünceleri, liderlikle ilgili araştırmaların önemli başvuru noktalarından birini oluşturmaktadır. Weber'e göre, karizmatik otorite olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin otoritesidir. Bir kişiye duyulan mutlak bağlılığa, güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan otoritedir.[124] Karizmatik liderler genelde toplumun ekonomik, ahlaki, dini, siyasi, fiziksel bunalım dönemlerinde ortaya çıkar. Bu liderler özel yeteneklere sahiptirler. Onlardaki yeteneklerin herkese nasip olmayan doğaüstü yetenekler olduğuna inanılmıştır.[125]

Karizmatik liderler başkalarından emir almayı ve denetlenmeyi kabul etmezler. Bir işe kalkıştıklarında, taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi isterler. Karizmasını ayakta tutan en önemli etken misyonudur, bunu kaybederse karizma iddiası çöker. Misyonu kabul gören karizmatik lider halkın efendisi olur.[126] Karizmatik lider öldüğünde, karizmatik otorite rutinleşmeye başlar ve karizma yasallaşarak demokrasiye dönüşür.[127]

Weber'in ortaya koyduğu bu üç otorite tipi, klasik siyasal rejimlerle örtüşmektedir. Geleneksel otoriteye, feodal derebeyliklerde ve eski düzen krallıklarda

[122] Weber, a.g.e., s. 379.
[123] Bal, a.g.m., s, 252.
[124] Weber, a.g.e., s. 133.
[125] Weber, a.g.e., s. 326.
[126] Weber, a.g.e., s. 327.
[127] Közleme, a.g.m., s. 250.

rastlanmaktadır. Yasal otorite de Batı'da Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra kurulan demokratik-liberal devletlerde görülen otorite tipidir. Karizmatik otorite ise genel olarak, kişi olarak liderin yüceltilmesi üzerine kurulmuş olan diktatörlüklerde ortaya çıkar ve çağdaş faşizmlerde görülmektedir. Fakat Weber ısrarla, bu otorite tiplerinin bir arada bulundukları görüşünü savunmuştur.[128]

Burada aktardığımız siyasal liderlik yaklaşımlarına genel olarak baktığımızda; Farabi'nin çizdiği ideal liderlik profilinin ahlaki değerler çerçevesinde şekillendiği, İbn-i Haldun'un liderlik yaklaşımında asabiyet olgusunun, liderliği tesis etme ve korumada önemli bir ön şart olarak ortaya çıktığı, Machiavelli'nin görüşlerinde "iyi" olması gereken bir liderin, toplumu oluşturan insanların doğasındaki olumsuz özellikler sebebiyle, devleti ayakta tutmak isteyen siyasal lideri kaçınılmaz olarak acımasız ve merhametsiz davranmaya mecbur bırakacağı ve bu durumdaki liderlik davranışlarının meşru görülmesi gerektiği, son olarak Weber'in ise üç otorite tipi üzerinde durduğu, meşruiyetini yasalardan alan yasal otorite ve uzun süreli alışılmışlığın etkisiyle oluşan geleneksel otorite dışında asıl üzerinde durduğu karizmatik otoritenin ortalama insanlarda bulunamayacağı, karizmanın olağanüstü ve tanrı vergisi bir kişisel özellik olduğu, genellikle toplumların bunalım zamanlarında ortaya çıkan karizmatik liderlerin ölümü sonrasında ise otoritenin rutinleşerek demokrasiye dönüştüğü belirtilmektedir.

1.2.3. Siyasal Liderlik ve Algı Yönetimi

1.2.3.1. Algı ve Algılama Süreci

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını devam ettirebilmek için sürekli olarak iletişim faaliyeti göstermektedir. İnsanlar arasındaki etkileşim süreci olan iletişimin temel hedefi, belirlenen hedef üzerinde bir etki oluşturmaktır. İletişimle birlikte hedef kitlede veya kişide oluşan algı konusunun önemi ise tüm soyutlamaların aslında bir algı süreci olmasından kaynaklanır. Bazen algılama gücü, bazen algılama eylemi, bazen de bu algının sonucu olarak ortaya çıkan bilgi anlamlarında kullanılmakta olan zihinsel/entelektüel algı, genel olarak bir fiilden etkileşmeye ve ona karşı tepkide

[128] Duverger'den aktaran Közleme, a.g.m., s. 247-248.

bulunmayı anlatır. İnsan kendisi dâhil her şeyle olan etkileşimini algılar aracılığıyla kurar.[129]

Sözlük anlamına bakıldığında algı; "bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak" olarak tanımlanmaktadır.[130] Bir başka tanıma göre algı; "nesne ve olaylara karşı organizmanın yaptığı, anlamlı, sistemli ve toptan bir etkidir." Dış çevreden gelen uyarıcıların duyu organlarımız üzerinde sebep olduğu etkiye "duyu", oluşan bu etkinin zihnimizde oluşturduğu şekle "algı" denir. Algılar duyuların işlevleri sonucunda ortaya çıkar, kişinin eski ya da yeni bilgilerine göre şekil alırlar. Bu sebeple algı, bir kişilik tepkisidir. En önemli belirtisi de duyumların, bir nesneye ait olduğuna dair bir bilinç halinin ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla, kişi, zihninde oluşan algıyı biliyor ve tanıyor demektir. Algıları iç ve dış olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Dış dünyadaki alıcıların insan zihninde oluşturduğu algıyı dış algı, duyu organlarımız yoluyla elde edemediğimiz his, sezgi ve öngörüye dayalı algılarımızı ise iç algı olarak tanımlayabiliriz. İnsan algıları, bireyin yaşam deneyimleri sonucunda öğrendikleriyle şekillenir. Bu nedenle algılarımız beklenti, istek ve ihtiyaçlarımız tarafından etkilenir.[131] Duyu organları bazında yapılan algı tanımlamaları daha çok fizyolojik algılamayı kapsamaktadır. Ancak sosyal yaşamda bireylerin aynı dış etkenler karşısında farklı mesajlar aldığı ve farklı tepkiler verdiği görülmektedir. Hatta bazen aynı bireyin mesajı, aynı dış etken karşısında farklı zamanlarda farklı algılama davranışı göstermesi, bireylerin algılamasında sadece fizyolojik özelliklerin etkili olmadığı, bunun yanı sıra sosyal ve psikolojik bir kısım etkenlerinde algılama sürecinde etkin olduğunu göstermektedir.[132]

İnsanlar için gerçeklik kavramının kişilerin sahip olduğu bilgi ve yaşamış olduğu tecrübeler sonucu şekillendiği, tüm bunları duyu organları ve hisleri ile algılayarak zihinsel bir süreçten geçirmek suretiyle yorumladığı söylenebilir. Aynı zamanda, zaman içinde insanların yaşadıkları yeni deneyimler bir olaya ya da duruma

---

[129] Mehmet Sezai Türk, "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var Mı?", **Algı Yönetimi,** (s. 13-37), Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 13-14.

[130] Türk Dil Kurumu, "Algı", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5724e8960faf18.05158011 (ET: 12.03.2016).

[131] Türk, a.g.e., s. 14-15.

[132] Oğuzhan Başıbüyük, "Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü", **Algı Yönetimi,** (s. 39-64), Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 40.

karşı olan bakış açılarının, başka bir deyişle algılarının farklılaşmasına neden olabilir.[133] Algı ve gerçeklik arasındaki çizgi her zaman birbiriyle kesişmez. İnsanoğlunun davranış kalıplarını belirleyen unsurlar, kimi zaman gerçekler kimi zaman da algılarıdır. İnsan, görmek istediğini görmeye, inanmak istediği şeye inanmaya eğilimli bir varlıktır. İnsan psikolojisi, din, moral değerler ve algı gibi ölçülemeyen değerleri analiz dışına iten pozitivist ve materyalist anlayışın çöküşünün temel nedeni, böyle bir anlayışı göz ardı etmiş olmasıdır.[134]

Algılama süreci ise, insanların duyuları yardımıyla çevresinden elde ettiği bilgileri bir araya getirip organize ederek kendisi için anlamasına ve yoruma kavuşturmasına ilişkin süreçtir. Algılama ile birey ilgi duyduğu hususları seçer. Bazı çevresel bilgilere kayıtsız kalırken, bazıları onun ilgisini çeker. Bu durum her birey için farklıdır. Bu farklılığın sebebi, insanların birbirlerinden farklı kişiliklere, ihtiyaçlara, güdülere, değerlere, inançlara ve tecrübelere sahip olmalarıdır. Bu da her bireyin algılama sürecini farklı kılan bir noktadır. Bireyin dış dünya ile ilgili olarak elde ettiği, işlediği bilgiler onun yaşadığı dünya hakkında birtakım kanaatlere, kuramlara, varsayımlara, sabit fikirlere sahip olmalarına, davranış ve tutumlarını bunlara göre oluşturmalarına yol açar. Ancak bireyin geçmişte algılama süreci ile oluşturduğu kanaatler, kuramlar, fikirler zaman içinde değişebilir. Çünkü birey için algılama süreci süreklidir. Bu süreklilik faydalıdır. Bu sayede kişi, geçmişte yaptığı hatalı algılamaların farkına varır ve olgunlaşır.[135]

İnsanın algısını belirleyen temel etkenler arasında; kişisel özellikler ve duygular, psikolojik etkenler, kalıtsal yapılar, ailevi ve çevresel nedenler, tecrübeler, içinde bulunulan zaman diliminin koşulları, mekân, sorumluluk ve idealler, din, milliyetçilik, menfaat, ihtiras, hırs gibi pek çok faktör sayılabilir. Tüm bunlar insanın, gerçekliği, görmek istediği şekle çevirmesine sebep olabilir.[136]

---

[133] İsmail Bakan ve İlker Kefe, " Kurumsal Açıdan Algı ve Algı Yönetimi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksuiibf/article/view/5000039256/5000038129 (ET: 10.03.2016), s. 23.

[134] Bilal Karabulut (Ed.), **Algı Yönetimi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 117.

[135] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 69-70.

[136] Karabulut, a.g.e., s. 118.

Eren, algılama sürecini etkileyen faktörleri 3 gruba ayırmıştır. Bunlar;[137]

1. Algılayan bireyin kişiliği, kişisel özellikleri, geçmiş yıllarda edindiği tecrübeler.

2. Algılanan nesnenin özellikleri: Bu nesne, insan, eşya, canlı veya cansız tüm varlıklar olabilir.

3. Algılama ortamı: Algılama sürecinin gerçekleştiği fiziksel, sosyal ve örgütsel çevre koşulları.

1.2.3.2. Algı Yönetimi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Savunma Bakanlığı tarafından, bilimsel bir disiplin olarak geliştirilen algı yönetimi, ulusal ve uluslararası alanda hedeflenen kitlelerin duygu, düşünce ve liderlerini etkileyerek, istenilen bilgilerin yayılması veya durdurulması; propaganda ve ajitasyon yapılması ve bunun sonucunda, hedeflenen davranış ve düşüncelerin belli hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi faaliyeti olarak tanımlanabilir.[138]

Algılama yönetimi kavramını ilk kez ortaya çıkaran ABD Savunma Bakanlığı tarafından yapılan tanım ise şu şekildedir: "Algılama yönetimi, kitlelerin duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderlerini etkileyerek seçili bilgilerin yayılması ve/veya durdurulması; bunun sonucunda hedef davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesidir."[139]

Diğer bir tanıma göre algılama yönetimi; yabancıların her seviyedeki istihbarat birimleri ve liderleri de dâhil olmak üzere, bu ülkedeki geniş hedef kitleleri kendi hedefleri doğrultusunda tavır almaları ve resmi adımlar atmalarını sağlamak amacıyla, seçilmiş bilgi akışını ve somut belgeleri yönlendirerek ya da reddiyesini oluşturarak,

[137] Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** s. 71.
[138] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 337.
[139] US Department of Defense, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1-02, 2010, http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (ET: 14.03.2016).

kitlelerin hislerini, güdülenmelerini, düşünce sistemlerini etki altına almak için yürütülen eylemlerin tamamıdır.[140]

Bir başka tanıma göre ise algılama yönetimi, kamuoyunu "anlamak" yerine "etkilemek" ve "yönlendirmek" amacıyla gerçekleştirilen modern bir iletişim yöntemidir.[141] Algılama yönetimi, çeşitli yollar kullanılarak operasyon güvenliğini sağlama, gerçeği gizleme, çarpıtma ve yansıtma, psikolojik operasyonları yönetme gibi unsurların bileşkesinden oluşur. Bu sebeple algı yönetimi, psikolojik bir operasyon olarak da tanımlanabilir.[142]

Algıyı yönetme sürecini dokuz adımla şu şekilde sıralamak mümkündür;[143]

1. Ele alınan işin sonucunu ve hedeflerini etkileyebilecek bütün sosyal paydaşların belirlenmesi esas olarak yönetilecek konuların ana hatlarıyla belirlenmesi.

2. Belirlenecek konular doğrultusunda sosyal paydaşlar üzerinde duygusal etki oluşturacak mesajların belirlenmesi. Sosyal paydaşların beyinlerine ve kalplerine ulaşacak temel iletişim tekniklerinin belirlenmesi.

3. Mevcut algının tespit edilmesi, odaklanılmış mesajların oluşturulması ve istenilen davranış biçimleri ile ölçülebilir sonuçların elde edilmesi.

4. Mesajı belirlerken karşı tarafın ne algıladığının dikkate alınması, karşı tarafın algılama engellerinin tanımlanması.

5. İletişim alanındaki mevcut akımların, mesajın algılanmasına etkisinin belirlenmesi.

6. Aktif olarak karşı tarafı dinlemek ve karşılıklı diyaloğun algılamaya etkisinin bilincinde olmak.

7. Hedef kitlelerle çift yönlü simetrik iletişim içinde olmak.

[140] Türk, a.g.e., s. 16.
[141] Tayfun'dan aktaran Türk, a.g.e., s. 21.
[142] Türk, a.g.e., s. 16.
[143] Türk, a.g.e., s. 19.

8. Hedefle ilgili ortak aklın oluşturulması ve geri bildirimlerden yararlanılması.

9. Mesajı kullanırken oluşturulan üslupta hedef kitlenin değer, tutum ve kültürünün dikkate alınması.

Çeşitli çevreler tarafından yapılan algı yönetimi, teknolojinin gelişmesine paralel olarak daha etkili bir şekilde yapılabilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve insan hayatına olan büyük etkisi, insanların teknoloji ile iç içe yaşaması teknolojinin insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmasını sağlamıştır. Teknolojideki gelişmelerden hareketle insanlar birçok açıdan teknolojiye entegre şekilde yaşamakta, bu teknolojik gelişmişlik insanların özellikle elektronik ortamda bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır.[144] İnternet teknolojisin ortaya çıkıp yayılması ve hayatın her alanına büyük bir hızla nüfuz etmesiyle beraber bu teknoloji, algı yönetiminde birincil derecede kullanılır hale gelmiştir. Algı yönetiminde son yüzyılın başat aktörü olan medya ise internetle teknolojisiyle birlikte sosyal medya denilen olguyu doğurmuş ve algı yönetimindeki etkisini zirveye taşımıştır.

Medya, tüm dünyaya yayılmış bir bilgi ve haber ağına ulaşmayı sağlamaktadır. Kişi ya da kurumlar küresel medyayı kullanarak dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan gelişmelere ulaşabilmektedir. Aynı şekilde küresel medyanın yapı taşlarından birisi olarak internetin de bilgiye ve haberlere kolaylıkla ve en hızlı şekilde ulaşma imkânı sağladığı görülmektedir. Kısa sürede ve sürekli şekilde bilgi ve habere erişilebilmesinde, son dönemde yazılım alanında yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte oluşturulan programlar sayesinde haber hazırlama kolaylığı da etkili olmaktadır.[145]

Medya, kendisini denetleyen, finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet etmektedir. Halk, medya üzerinde bir egemenliğe sahip değildir. Medya üzerinden nelerin sunulacağına patronlar ve yöneticiler karar verirken, halka sadece bunların arasından tercih yapmak düşer. Medyada insanların algıları yönetilirken kullanılan yöntemler; değersizleştirme, olduğundan farklı gösterme, meşrulaştırma, gayrihukuki gösterme, görmezden gelme, delilleri tahrif etme,

[144] Bakan ve Efe, a.g.m., s. 32.
[145] Bakan ve Efe, a.g.m., s. 25.

çelişkileri dikkate almama, kişileri kahramanlaştırma, uzman görüşüne başvurmama, iddialarla ilgili tanık kullanma, fikirleri önemsiz ve değersiz göstermek için ilgili fikirlerin savunucularını hedef alarak gerçeklerin etrafından dolaşma, azınlığın fikrini çoğunluğun fikriymiş gibi gösterme, aynı haberi farklı formatlarda ve farklı mecralarda birbirini destekleyecek şekilde gündeme getirme ve savunma, küçük hataları abartarak olumsuz izlenim oluşturma, algı yönetimine maruz kalmayıp gerçekleri fark edenleri kitle medyasından dışlama şeklinde olmaktadır.[146]

Algı yönetimi çalışmasında ilk aşama stratejik bir hedefin belirlenmesidir. Bu hedefin gerçekleşmesi için yapılacak tüm çalışmalar ve kullanılacak taktiklerle nasıl bir amaca ulaşmak istendiği net olarak belirlenmelidir. İkinci aşama, hedef kitlenin doğru tespit edilmesidir. Halkla ilişkiler kampanyalarında olduğu gibi, hedef kitlenin bireysel, sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel vb. özelliklerinin iyi tanınması gerekmektedir. Bireyler ve sosyal gruplar farklı olaylar karşısında farklı tepkiler verdikleri gibi aynı tür olaylar karşısında da farklı tepkiler verebilmektedir. Bu nedenle hedef kitlenin hassasiyetleri, referans kaynakları ve yukarıda belirtilen özellikleri dikkate alınmadan planlanacak bir algı yönetimi çalışmasının başarıya ulaşma şansı oldukça düşüktür. Algı yönetimi çalışmasında üçüncü ve son aşama ise hedefin gerçekleşmesi için hedef kitlenin nasıl yönlendirileceği ve hangi taktiklerin kullanılacağı meselesidir. Bu taktikler belirlenirken hedef kitlenin bilgi edinme alışkanlıkları, bilgi kaynakları (TV, gazete, internet, sosyal medya vb.), bunları kullanma sıklığı, hedef kitlenin fikirlerine önem verdiği kişiler, kanaat önderleri, kurum ve kuruluşlar gibi faktörler ve bu faktörlerin toplumsal gücü analiz edilmelidir.[147]

Bu noktadan sonra gerçekleştirilmesi gereken en önemli faaliyetlerden biri de yürütülen algı yönetimi çalışmasına ilişkin geri bildirim mekanizmasının oluşturulmasıdır. Algı yönetimi çalışmasının işleyişi, verilen mesajların nasıl algılandığı, ihtiyaç duyulan değişikliklerin tespit edilip giderilmesi, geri bildirim mekanizmasının sağlıklı işlemesiyle mümkün olacaktır.[148]

[146] Türk, a.g.e., s. 20-21.
[147] Başıbüyük, a.g.e., s. 47-48.
[148] Başıbüyük, a.g.e., s. 48.

1.2.3.3. Siyasal Liderlikte Algı Yönetimi

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin temel öğelerinden olan siyasi partiler ve liderler için algı ve imaj yönetimi, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel araştırmalara konu olmuştur.[149] Her ne kadar bilimsel araştırmalarda yer almasa da, önceki dönemlerde devletler tarafından, çoğunlukla da askeri uygulamalarda kullanılan algı yönetimi teknikleri de söz konusudur.[150]

Tarih kitapları siyasal liderlerin, algı yönetimi içinde gösterilebilecek askeri strateji ve taktikleriyle doludur. Bunlar arasında; asker sayısını olduğundan daha fazla göstermek, taarruz zamanını konusunda düşmanı yanıltarak beklenmedik saldırılar yapmak, ordunun geçiş güzergâhlarıyla ilgili yanlış bilgi yaymak, sahte saldırılarla düşman kuvvetlerini tuzağa çekmek gibi pek çok örnek verilebilir.

Askeri alanın dışında da çoğu lider, diğer liderlerle ve halkla olan iletişimlerinde ve izledikleri politikalarında, algı ve imaj yönetimi çerçevesinde değerlendirilebilecek uygulamalarda bulunmuşlardır. Günümüze ulaşan yazılı ve görsel öğeler incelendiğinde liderlerin; kendileri tarafından yaptırılan ihtişamlı mimari yapılarla, giydikleri gösterişli kıyafetlerle, taktıkları göz kamaştırıcı taçlarla, çeşitli değerli madenlerle süslenmiş tahtlarla, algı yönetimi teknikleri arasında sayılan; olduğundan daha güçlü gösterme, daha önemli ve değerli hissettirme gibi unsurları dikkate aldıklarını göstermektedir.

Algı yönetimi uygulamalarının yoğun bir şekilde kullanımı ise son iki yüzyılda olmuştur. Özellikle siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla da farklı araçlarla etkin bir şekilde kullanılmaktadır. İlk olarak ABD'de ortaya çıkan siyasal partiler, Fransız İhtilali'yle çökmeye başlayan monarşik yönetimlerin sorgulanmasına sebep olan aydınlanma, sanayileşme ve ideolojilerin yayılması sonucu kısa sürede kurumsallaşmışlardır.[151]

Siyaset, kolektif problemlerin çözüm yolları arasında en etkili araçlardan biridir. Toplumsal sorunlara her zaman çözüm bulamasa da, siyasetin

[149] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 331.
[150] Bakan ve Efe, a.g.m., s. 32.
[151] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 333.

vazgeçilemeyecek bir beşeri faaliyet türü olduğu kesindir.[152] Siyasetin temel aktörü siyasal partilerdir ancak siyasal parti yönetimlerinin esas aktörü de liderlerdir.[153]

Siyaset; ekonomik kaynakların dağıtımı, uzlaşma, hükümet etme, bunları yönlendirecek güce ulaşma ve iktidarı devam ettirme mücadelesi olarak tanımlanır. Siyaset tutku, hırs, hakkaniyet, adalet, çalışma, para, inanç, ekipçilik, vaat, erdem, şeref, sabır gibi insanoğlunu yücelten veya alçaltan kavramları kategorize etmeden içinde taşımaktadır. Bir siyasi lider her şeyden önce içinde yaşadığı toplumu her yönüyle çok iyi tanımalı, toplumun gerçek taleplerini bilmeli, kendini bu taleplerin sunucusu olarak tanıtmalı ve sürekli yenilenmeli ve güven vermelidir. Liderden başlayarak tüm parti ve partililer için imaj oluşturulması şarttır. Kitle iletişim araçları aracılığı ile her seçmene ulaşan görüntülerde daima temiz görünmeli, giyimlerine ihtimam göstermelidirler. Retoriği iyi bilmeli, anadillerine hâkim olmalıdırlar.[154]

Günümüzde devletlerin kuvvetler ayrılığına dayanması ve kurumsallaşması nedeniyle lidere bağlılık tarihteki gibi değildir. Fakat yine de liderlik, demokrasi öncesi toplumlar için önemli olduğu gibi bugünün demokratik toplumları içinde önemini korumaktadır. Çünkü yönetilen kesime ekonomik, siyasi ve askeri alanda, iç ve dış politikada, bireyin ve toplumun hayatına önemli derecede artı değer katan bir kişilik olarak görülen lider; toplum, parti ve devletin varlık nedeni olarak görülebilmektedir.[155]

Kitlelerin davranış ve düşüncelerini, belirli hedeflere yöneltme faaliyeti olan algı yönetimi, siyasal liderlik açısından bakıldığında, bir çeşit kamuoyu oluşturma çabası olarak görülürken; uluslararası ilişkilerde ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri nüfuz çabası olarak görülmektedir.[156]

Siyasal liderlikte algı yönetimine ilişkin günümüz itibariyle en aktif kullanılan araç medyadır. Algı ve imaj oluşturmada bir prizma görevi gören medya için, algı

---

[152] Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş,** Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.
[153] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 335.
[154] Meltem Ünal Erzen, "Siyasal Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, 2011, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019012904/1019012132 (ET: 12.03.2016), s. 78.
[155] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 336.
[156] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 337.

yönetiminde alıcı/verici olarak lider ve halk olmak üzere iki temel aktör vardır. Özellikle 1980'lerden sonra internet teknolojisiyle bize ne hakkında düşünmemiz gerektiğini söyleyen medya, algı oluşturmada ve gündem belirlemede ana güç haline gelmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle etkileme kabiliyetini zirveye taşıyan internet medyası görsel, yazılı ve sözlü medya ile birlikte toplumu kuşatmış durumdadır.[157]

ABD'nin ünlü siyaset adamlarından olan Henry Kissinger'e göre, bir şeyin gerçek olmasından ziyade, gerçekmiş gibi görülmesinin önemli olduğu iddiası sadece algı yönetimiyle yapılabilir. Konunun uzmanlarınca yürütülen politik kampanyalarda imaj danışmanları, temsil ettikleri siyasi örgüt ve liderinin istenilen algıyı ve imajı yakalayabilmesi için şu noktalara dikkat etmektedirler:[158]

1. Sade ve anlaşılır bir dil kullanılması,

2. Atasözü ve deyimlerden yararlanma,

3. Güncel konulara değinme,

4. Sayıları yuvarlayarak ifade etme ve bardağın dolu tarafını gösterme,

5. Tekrarlamanın olması.

Siyasal bir liderin ve/veya örgütün etkinliğini arttırmak, istenilen ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşmak için algı ve imaj yönetimi en önemli öğe haline gelmiştir. Bunu etkileyen en önemli unsur da teknolojideki gelişmelerdir (fotoğraf, video, internet, sosyal medya). Bugün dünyanın en etkili liderlerinden olan ABD lideri Barack Obama, Rusya lideri Vladimir Putin ve Türkiye lideri Recep Tayyip Erdoğan, elde ettikleri başarıları hem ekonomik, sosyal ve askeri başarılarına hem de bunları iyi bir şekilde pazarlamalarına borçludurlar.[159]

[157] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 340.
[158] Aziz'den aktaran Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 341.
[159] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 352-353.

Sonuç olarak görülmektedir ki; liderlerin, profesyonel algı ve imaj çalışmasında bulunmaları, ulusal ve uluslararası alanda ülkelerinin sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri başarılar elde etmelerinde etkili olmaktadır.[160]

Birinci bölümde teorik açıdan aktardığımız yaklaşım ve açılımlarla genelde liderlik, özelde ise siyasal liderlik bağlamında çalışmamıza bir zemin oluşturmaya çalıştık. Yaptığımız teorik incelemeden sonra ikinci bölümde, konumuza ilişkin olarak, tarihsel veriler ışığında anlatacağımız siyasal liderlik uygulamalarından örneklere yer verilmiştir.

[160] Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s. 353.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA SİYASAL LİDERLİK

UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

Liderlik, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla beraber, bugün liderliğe ilişkin elimize ulaşan yazılı ve görsel kaynaklar kısıtlıdır. Buna rağmen, dünyanın farklı coğrafyalarından, farklı kültürlerinden çıkan ve iyi ya da kötü şöhretleriyle tarihe damga vurmuş lider kişiliklerin bilgimiz dâhilindeki uygulamaları, liderlik olgusuna ilişkin önemli veriler içermektedir.

İnsanoğlunun tarihi, mevcut verilere göre MÖ 5000'lere kadar uzanmakla birlikte, uygarlığın küresel bir nitelik almaya başladığı dönem MÖ 500'lerden başlamaktadır. Tarihin seyri içerisindeki siyasal hâkimiyeti genel çerçevesiyle ifade edecek olursak; MÖ 500 ile MS 500 arasındaki bin yıllık dönem Grek uygarlığı ve bunun Büyük İskender olarak bilinen Makedonyalı İskender tarafından Helenizm adıyla genişletildiği dönemdir. 600-1000 yılları arası dönem, İslamiyet'in doğuşu ve dünya hâkimiyetini sağladığı dönemdir. 1000-1500 yılları arası ise Moğol ve Türklerin başat güç oldukları dönemdir.[161] Yine 1500'lü yıllardan itibaren İslam uygarlığı, Osmanlı İmparatorluğu eliyle hâkimiyet sağlamış, fakat batıdaki gelişim bu hâkimiyet için denge unsuru olmaya en önemli aday haline gelmiştir.

[161] Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Yayınları, Ankara 2012, s. 30-31.

1700'lü yıllara kadar zamanla önce denizlerde üstünlüğü elde eden Avrupa, devam eden süreçte 1850'li yıllar itibariyle kesin dünya üstünlüğünü elde etmiş ve bu durum 1950'lere kadar devam etmiştir.[162]

Kabaca anlattığımız siyasi tarih sürecinin çalışmamızı ilgilendiren kısmı, bu sürece etki eden ve tarihin seyrinde çok önemli değişimlere sebep olan liderlerdir. Bu bölümün varlığı çalışmamız açısından önemlidir. Çünkü toplumlara öncülük ederek tarihin seyrinde başrol oynayan liderler, birinci bölümde anlattığımız liderlik ve siyasal liderliğe dair kuramsal yaklaşımların ilk çıkış noktasını ve beslendikleri esas kaynakları oluşturmaktadır.

Amacımız, burada incelediğimiz liderlerle Hz. Muhammed (SAV) arasında bir karşılaştırma yapmak değildir. Bu bölümün çalışmamız açısından belki de en büyük faydası, birinci bölümde cevap aradığımız "liderlik nedir?" sorusuna "tarihte nasıl gerçekleşmiştir?" perspektifi kazandırmak olacaktır. Ayrıca, bu bölümün katkısıyla üçüncü bölümde inceleyeceğimiz Hz. Muhammed (SAV) örneğindeki siyasal liderlik davranış ve uygulamalarının öneminin daha belirgin bir şekilde anlaşılabileceği düşünülmüştür. Özetle söylemek gerekirse bu bölümün amacı, çalışmanın bütünü itibariyle, siyasal liderliği merkeze alarak yapmaya çalıştığımız "nedir, nasıl olmuştur ve nasıl olmalıdır" bütünlüğündeki ikinci kısmı doldurmaktır.

Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, siyasal liderlikleriyle öne çıkan, dünyanın çeşitli bölgelerinden, tarihsel sürece etkileri derecesinde seçmeye çalıştığımız liderler ve uygulamaları genel çerçeveleri itibariyle anlatılacaktır. Burada ele aldığımız liderlerin sıralamasında tarihsel kronoloji dikkate alınmış olup herhangi bir önem sıralaması söz konusu değildir.

2.1. BÜYÜK İSKENDER (MÖ 356-323)

Büyük İskender (III. Aleksandros) dünya tarihine damga vurmuş önemli liderlerden biridir. Hükümdarlığı kısa sürmesine rağmen elde ettiği askeri başarılar ve uyguladığı etkili yönetim tarzıyla önemli liderlik vasıflarına sahip olduğu

[162] Sander, a.g.e., s. 31.

görülmektedir.[163] Yunan kültürüyle yetişen ve 20 yaşında tahta geçen İskender, kısa sürede Makedon krallığının en parlak devresine girmesini ve dünya imparatorluğu olma yolunda büyümesini sağlamıştır.[164]

İskender, Makedon kralı 2. Philip'in oğludur ve babasının öldürülmesiyle tahta oturmuştur. O sırada doğudan gelen Pers İmparatorluğunun tehdidi vardır.[165] Grek kent-devletlerinin siyasal ve askeri birliği, İskender'in babası Philip'in emperyalist gücüyle sağlanmıştır. İskender ise Ortadoğu'nun kaynaklarına ulaşarak Grek dünyasında büyük bir dönüşüme yol açacaktır. MÖ 334'te Çanakkale boğazını geçerek Asya kıtasına giren İskender, Anadolu'yu geçerek Suriye ve Mısır'ı işgal etmiş, daha sonra İran'a, Hindikuş dağlarını aşıp Buhara, Taşkent ve Keşmir'e kadar yayılmıştır.[166]

İskender, MÖ 331'de Kuzey Irak topraklarında gerçekleşen Gaugamela Savaşı'nı kazanarak en büyük rakibi olan Pers İmparatoru Darius'u tarih sahnesinden silmiştir. Bunları yaptığında henüz 25 yaşında olan İskender, o günün koşullarına göre modern bir ordu kurmuştur. Savaş stratejilerini hayata geçiren ilk komutandır. Takip eden 8 yıl içerisinde, komutan, siyasetçi, kâşif sıfatlarının hepsini üzerinde taşıyarak, devasa ordusuyla Himalayalar'ın eteklerine kadar ulaşmıştır. Seferleri boyunca yaklaşık olarak 16 bin km. yol kat etmiştir. Kurduğu imparatorluğun sınırları batıda Balkanların ortasından doğudaki Hindikuş dağlarına kadar uzanmıştır. Şimdiki Yunanistan, Türkiye, Libya, Suriye, Ürdün, İsrail, Mısır, Irak, Kuveyt, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın bazı bölümlerini içine olan bir imparatorluktur. Girdiği hiçbir savaşı kaybetmemiş, dönemi itibariyle bilinen dünyanın yarısını fethetmiştir.[167]

İskender, bu ilerlemeyi sadece askeri güçle sağlamamıştır. Aynı zamanda iyi bir siyasetçidir. Fethettiği yerlerin gelenek ve kültürlerine saygı göstermiş, ittifaklar

---

[163] Bilgehan Gültekin, "Bir Lider Olarak İskender ve Günümüz Yönetim Anlayışı", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2004, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/view/5000170475/5000153894 (ET: 10.03.2016), s. 45.
[164] Gültekin, a.g.m., 55.
[165] Ali Çimen, **Tarihi Değiştiren Liderler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.
[166] Sander, a.g.e., s. 42.
[167] Çimen, a.g.e., s. 14-17.

kurmuş, siyasi evlilik yapmıştır. Farklı ırk ve kültürden milyonlarca insanı bir arada, iradesi altında tutmanın yolunun, onların yaşam alanlarının korunmasından geçtiğini düşünmüştür. Aldığı toprakların idaresini güvendiği komutanlara ya da yerli halktan kendisine biat eden kişilere bırakmıştır. Kendi adını taşıyan şehirler kurdurmuştur (Bugün Türkiye'nin güneyinde yer alan İskenderun ilçesi de bunlardan biridir).[168]

İskender, bütün ülkeleri fethederek tek bir dünya devleti oluşturmayı istemiş, böylece evrensel bir kültür oluşturarak insanlığın tüm sorunlarının biteceğini düşünmüştür. Fetihleriyle batıdan doğuya önemli bir ilerleme göstererek, dünyayı Helenistik medeniyetle tanıştırmıştır. Doğu ile Batı arasında bir kültür sentezine yol açmış, böylece Yunan ile Asya kültürünün kaynaşması söz konusu olmuştur.[169]

İskender'in mali alanda yaptığı yenilikler de dikkat çekicidir. Siyasi birliği sağlamak isteyen İskender, ekonomik bütünleşme için dünyanın her yerinde geçerli olacak gümüş paralar bastırmıştır. Sikke basma yetkisini de devletin tekeline almıştır. Merkezi vergi toplama sistemi kurarak yeni bir ekonomik sistemin temellerini atmıştır. Bu anlamda İskender'in dönemini tarihteki ilk küreselleşme hareketi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Ancak İskender'in genç yaşta ölmesiyle dünya devleti projesi yarım kalmış ve imparatorluk, bütünlüğünü koruyamamıştır. Yine de İskender'in oluşturduğu kültür birliği antik çağda bugünkü küresel düşüncenin temellerinin atılmasını sağlamıştır.[170] İskender, Hindistan'da yakalandığı tahmin edilen sıtma hastalığı sebebiyle 33 yaşında hayatını kaybetmiştir.[171]

2.2. CHIN SHIH HUANG TI (MÖ 259-210)

Chin Shih Huang Ti, Çin'in tarihteki ilk imparatorudur. MÖ 238-210 yılları arasında hükümdarlık yapmış ve dağınık haldeki federal devletleri birleştirerek büyük Çin İmparatorluğunu kurmuştur. MÖ 1100 yılına dayanan Chon hanedanının bir üyesi olan Shih'nin yaptığı reformların, Çin'in günümüze kadar uzanan kültürel yapısına önemli etkileri olmuştur.[172]

[168] Çimen, a.g.e., s. 15-16.
[169] Gültekin, a.g.m., 56.
[170] Gültekin, a.g.m., 57-58.
[171] Çimen, a.g.e., s. 16.
[172] Hart, a.g.e., s. 87.

Shih tahta geçtiğinde sadece 13 yaşındaydı. O dönemde, Çin'in şimdi bulunduğu bölgede siyasi birlik yoktu. Birçok feodal devlet vardı. Güçlü olanlar daha zayıflarını ezmeye ve üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı. Chon hanedanı da güçlü devletlerden biriydi. Shih, tahta geçmeden birkaç yıl önce, atalarından Chao Shiang Wang bölgede siyasi üstünlüğü sağlayıp bir imparatorluk kurmak için oldukça çaba göstermiş, MÖ 249'da diğer devletlerin önemli bir kısmını hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Fakat kısa süre sonra, imparatorluğunu kuramadan ölünce yerine geçen hükümdar ciddi bir başarı sağlayamamış ve hâkimiyeti altına almaya çalıştığı devletlere karşı çaresiz kalıp kaybettiği bir savaş sonrasında kaçmış ve kısa süre sonra da ölmüştü. Böylece taht, savaştan kaçan hükümdarın oğluna, Chon hanedanının varisi olan 13 yaşındaki Chin Shih Huang Ti'ye kalmıştı. Shih tahta geçtiğinde, kontrolü altındaki topraklar Shensi'nin bütün vilayetlerini, Shansi ve Ssuchuan'ın ise bir kısmını kapsamaktaydı. Bunların toplamı günümüz Çin topraklarının yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir.[173]

Shih tahta geçtiğinde güvendiği yetenekli danışmanları vardı. Saltanatının başarısında bu kişilerin payı oldukça fazlaydı. En önemli danışmanı olan Lü Pu-wei aslında bir mücevher tüccarıydı ve Shih'nin babasının arkadaşı aynı zamanda da hükümdarlığı süresince de danışmanlığını yapmış biriydi. Lü Pu-wei, Shih'nin de danışmanı olmuş ve yardımlarıyla Shih'yi gençlik hevesleriyle vereceği yanlış kararlardan kurtarmıştı. Shih büyüdükçe bir yandan liderlik kabiliyetleri ve parlak zekâsı ortaya çıkarken diğer yandan acımasız ve zalim kişiliği de kendini göstermekteydi. Bu zalimliğini dönemin ilim erbabı üzerinde göstermekten çekinmemişti. Dönemin en etkili aydın sınıfı, Konfüçyüs'ün öğrencileri tarafından oluşturulmuştu. Bu aydınlar kendilerini, halkın ahlaki değerlerinin koruyucusu olarak gördüler ve bilgelik öğretisini devam ettirmeye çalıştılar. Fakat genç hükümdar Shih bu adamlara karşıydı ve zalimliğiyle birçok aydın kişiyi canlı canlı toprağa gömdürdüğü söylenmektedir. Bunun dışında öz annesine yaptıkları da onun acımasız kişiliğini ortaya koymaktaydı. Shih'nin tahta geçişinden kısa süre sonra dul olan annesi evlenmiş ve iki çocuğu olmuştu. Shih bunu öğrenince, çocukları ve üvey babasını öldürtüp, öz annesini de sürgüne yolladı ve yoksulluk içinde yaşamasına sebep oldu.

[173] C. Wilfrid Allan, **The Makers of Cathay**, The Presbyterian Mission Press, Shanghai 1909, https://archive.org/details/makersofcathay00allaiala (ET: 11.03.2016), s. 27-28.

Bu olayla ilişkisi olduğuna dair şüpheler taşıyan değerli danışmanı Lü Pu-wei de Shih'nin kendisine zarar vereceğinden korkarak uzaklaştı ve kısa süre sonra da intihar etti.[174] Bunlarla birlikte siyasal anlamda olumlu icraatları de söz konusu olan Shih'yi kimi araştırmacılar bir cani olarak anarken, kimileri ise bir dahi olarak nitelendirmektedir.[175]

Lü Pu-wei'den sonra idarenin hükümdardan sonraki en üst makamına Li Ssu getirildi. Li Ssu, Shih'nin güvenini kazanmış ve hükümdarlığı boyunca da görevini sürdürmüştü. Shih, yeni danışmanı ve idarecisiyle birlikte Çin bölgesinde henüz bağımsız olan feodal devletleri yıkıp tek bir çatı altında toplamak için büyük bir savaş başlattı. Zorlu bir mücadele sonucunda bütün devletleri hâkimiyeti altına alarak siyasi birliği sağladı ve büyük Qin (Çin) imparatorluğunu kurdu.[176]

MÖ 221 yılında 26 yaşındaki genç hükümdar büyük bir imparator olmuştu. Bu zamana kadar kendisi Chang diye anılıyordu. Bu onun doğuştan kullandığı isimdi. İmparatorluğu kurunca ismini değiştirdi. Yeni ismi "Çin'in ilk İmparatoru" manasına gelen "Chin Shih Huang Ti" olmuştu. İmparatorluğu kurduktan sonra devletin yapısında, feodal sistemi tekrar canlandırmayacak şekilde düzenlemeler yaptı. Hükümdarlığı altındaki toprakları yaklaşık 36 vilayete böldü ve her birinin başına resmi bir görevli atadı. Bu memurlar belli bir maaş karşılığında çalışacaktı. En yüksek ücreti, imparatorun yaşadığı şehrin başındaki memur alıyordu. Shih'in kurduğu bu sistem günümüz Çin hükümeti tarafından halen uygulanmaktadır.[177]

Shih, kurduğu siyasal yapı sebebiyle övülürken, ölümsüzlük arayışına girişip yaptığı zalimce uygulamalarla da anılmaktadır. Siyasal yapıyı kurduktan sonra ülke çapında defalarca seyahat düzenlemiş,[178] bu seyahatlerde ülkesine büyük yollar ve köprüler inşa ettirmiş, ticari hayatın gelişmesi için çalışmalar yapmıştır.[179] Fakat ölüm korkusu ve bunun çaresini bulamayışı, Prof. Dr. Bülent Okay'ın da belirttiği gibi,

---

[174] Allan, a.g.e., s. 28-29.
[175] Feyza Görez, "Xu Fu'nun Seyahati: Çin-Japon İlişkilerinin Başlangıcı Mı?", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2015, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ijoses/article/view/5000121625/5000112079 (ET: 11.04.2016), s. 2.
[176] Xu'dan aktaran Görez, a.g.m., s. 3.
[177] Allen, a.g.e., s. 33-34.
[178] Görez, a.g.m., s. 3.
[179] Allen, a.g.e., s. 34.

insanlara olan güvensizliği tarihe geçecek uygulamalara imza atmasına sebep olmuştur. Tarihsel açıdan önemli olanları şu şekilde sıralamak mümkündür;[180]

1. Kendisine rakip olmaması için öldürdüğü iki kardeşinin ruhlarının gelip onu bulacağından korkarak, ahşap bir saray olan E. Pang sarayında kaldığı süre boyunca her gece farklı bir odada uyumuştur. Bu durum sarayın ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Bu saray bir iç çatışma sırasında tamamen yanarak tarihe karışmıştır.

2. Ülkedeki tüm silahları kendisine karşı kullanacağını düşünüp toplatmış ve onları eriterek sarayının bahçesine çeşitli heykeller yaptırmıştır.

3. Çin Seddi ve toprak askerler (Terra Cotta) inşasını başlatmıştır. Bugün bu yapılar dünyadaki sayılı tarihi eserler arasındadır. Fakat bu inşaatlarda binlerce insan ailelerinden uzaklaştırılmış ve ölüme mahkûm edilmişçesine yıllarca zor koşullarda çalıştırılmışlardır.

4. İmparatorluğu kurmak için yenilgiye uğrattığı altı beyliğin soylularından oluşan 30 bin aileyi, hükümet merkezinden uzak tutmak için kuzey sınırına göndermiştir. Aynı zamanda başka yerlerde bulunan 120 bin soylu aileyi de başkente naklettirmiş ve onların kolay kontrol edilebilmesini amaçlamıştır.

Shih, yaptığı gezilerden birinde ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve MÖ 210 yılında ölmüştür. Shih'nin ölümünden sonra yerine oğlu geçmiş fakat tembel ve duygusal bir kişiliğe sahip olan yeni hükümdar üç yıl gibi kısa bir süre sonra tahtı kaybetmiş ve Chin hanedanı kötü bir şekilde sona ermiştir.[181]

Sonuç itibariyle Çin'in ilk imparatoru, günümüze ulaşan tarihi yapıtları, siyasal birliği kurmadaki başarısı, kurduğu siyasal sistemin kısmen de olsa günümüze kadar uygulanabilmesi kendisini önemli bir tarihsel şahsiyet yapmaktadır. İnanç eksikliği ve/veya yanlışlığı sebebiyle, ölümden sonraki hayat endişesiyle, yüz binlerce insanı ölümüne çalıştırarak yaptırdığı ve yakın zamanda keşfedilen toprak askerler (Terra

[180] Okay'dan aktaran Görez, a.g.m., s. 3.
[181] Allen, a.g.e., s. 40-41.

Cotta) gibi icraatları da, niteliksel açıdan tarihteki birçok hükümdarın bugün "zalimce" görülen uygulamalarına benzemektedir.

2.3. SELAHADDİN EYYUBİ (1138-1193)

Miladi 1138'de Irak'ın Tikrit şehrinde dünyaya gelen Selahaddin Eyyubi, siyasal liderler arasında, 1187 yılında Kudüs gibi dünyanın en önemli üç dininin (İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik) kutsal saydığı bir şehri, Hristiyanlardan geri almasıyla tanınan önemli Müslüman liderlerdendir.[182]

İlk seferine Şam ve Halep padişahı Sultan Nureddin'in emrinde Mısır üzerine yapılan seferde çıkmıştır. Bu seferin başında sıradan bir asker olan Eyyubi, aynı zamanda amcası da olan ordu komutanı Şirkuh'a verdiği taktiksel fikirler, daha sonra harekâtı idare etmesi ve Belbis kalesini alması, savaşın bitiminde de barış koşullarını tespit etmesiyle liderlik kabiliyetlerini ilk kez göstermiştir.[183]

Amcası Şirkuh'un ölümünden sonra, Sultan Nureddin'in yeni ordu komutanı ve veziri Selahaddin Eyyubi olmuştur. Onun yönetime gelmesiyle devlet işleri düzene girmiş ve çok iyi bir şekilde idare edilmeye başlanmıştır.[184] Selahaddin'in ilk icraatlarından biri Dimyat'ı Kudüs kralının elinden kurtarmak olmuştur. Daha sonra Gazze'yi ve Kızıldeniz'in doğu sahilinde bulunan Eyle'yi ele geçirdi. Sonra Mısır'a geçen Selahaddin, o zamana kadar zindan olarak kullanılan büyük bir hapishaneyi medreseye çevirdi. Sultan Nureddin'den Fatımi Halifeliğini ortadan kaldırması için emir alan Selahaddin, bunu silahla yollardan değil halkın iknası yoluyla elde etmeye çalıştı. Fatımi Halifesinin ölümü ile birlikte fırsatı ele geçiren Selahaddin, hilafet merkezini ele geçirdi. Mısır'da yaklaşık 130 yılda biriken büyük bir hazine vardı. Selahaddin bu hazinenin tamamını askerlerine ve ahaliye taksim etti. Ganimetten kendine hiç pay ayırmayan Selahaddin, bu davranışıyla halkın gönlündeki tahta oturmuştu. Böylece Mısır'ın idaresini de eline geçirmiş bulunuyordu.[185]

---

[182] Namık Kemal, **Kudüs Fatihi Selahaddin Eyyubi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 7-8.
[183] Kemal, a.g.e., s. 13-15.
[184] Osman Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyubi Ailesinin Serüveni", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2012, http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitaed/article/view/1020008314 (ET: 03.04.2016), s. 399.
[185] Kemal, a.g.e., s. 25-26.

Selahaddin'in bu yükselişinden rahatsız olan bazı kumandanlar Sultan'ı Selahaddin'e karşı kışkırtsa da, Selahaddin bu oyunları bozmuştu. Selahaddin her gün biraz daha güçleniyordu. Mısır'da karışıklık çıkarmak isteyen Fatımi taraftarlarını idam ettirdi. Bu arada Sultan Nureddin hayatını kaybetmiş yerine 11 yaşındaki oğlu Salih geçmişti.[186] Sultan Salih'in yaşı küçüktü. Bunu fırsat bilen Musul hâkimi Seyfeddin, Fırat'ın batı sahillerini ele geçirmeye başladı. Bazı diğer eyaletlerdeki kumandanlarda istiklal sevdasına düşmüştü. Selahaddin ise yeni sultana bağlılığını bildirmiş ve haçlılara cizye veren valilerin üzerine yürümeye karar vermişti. İlk olarak Şam'ı hâkimiyet altına aldı. Daha sonra Hama ve Humus kalelerini zapt etti. Halep'e vardığında kandırılmış halkın tepkisiyle karşılaşınca tekrar Şam'a yöneldi. Bu arada Kudüs Kralı Müslümanların kendi aralarındaki bu çekişmeden faydalanarak Humus'u kuşatmıştı. Selahaddin Humus'a geldiğinde Kudüs Kralı ile görüşerek kan dökmeden diplomasiyle Humus'u geri aldı. Sadece uygun bir bedel ödeyecekti.[187]

Musul hâkimi Seyfeddin, Sultan Salih'in en önemli destekçisi olan Selahaddin'i ortadan kaldırmak için ordu toplamış ve ordunun başına da dönemin en iyi kumandanı olarak gösterilen kardeşi İzzeddin Mesud'u tayin etmişti. İki ordu karşılaştığında Selahaddin'in asker sayısı çok daha az olmasına rağmen Musullulara karşı kesin bir galibiyet elde etti. Selahaddin, bu galibiyetin ardından Halep'e yürüdü. Selahaddin'in Halep'e gelmesindeki amaç oraya hâkim olmak değildi. Sultan Salih'le antlaşarak Mısır ve Şam'daki hâkimiyetinin tasdik edilmesini istiyordu. Sultan Salih bunu memnuniyetle karşıladı. Seyfeddin de tekrar savaş çıkmaması için her şeye razıydı. Görüşmeler sonucu antlaşmaya varıldı. Buna göre; Cezire Seyfeddin'in, yukarı Suriye Sultan Salih'in, Mısır ve Şam ise etrafıyla beraber Selahaddin'in tasarrufuna bırakıldı. Böylece Selahaddin taht sahibi olmuştu.[188] Fatımi rejimini daha önce etkisiz hale getirerek Fatımi hilafetini ortadan kaldıran Selahaddin, Mısır'da

[186] Ramazan Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C 36, s. 337.
[187] Kemal, a.g.e., s. 27-31.
[188] Kemal, a.g.e., s. 32-35.

Abbasiler adına hutbe okutmuştu.[189] Taht sahibi olunca da sultanlığı Abbasi halifesi tarafından tanındı.[190]

Antlaşma sonrasında Seyfeddin sözünde durmamış ve Halep'e gelip Sultan Salih'i de kendine tabi kılarak büyük bir orduyla Şam'a doğru harekete geçmişti. Selahaddin Eyyubi de ordusunu hazırladı ve iki ordu Hama'da karşılaştı. Selahaddin ustaca bir hamleyle gece vakti düşman ordugâhını bastı ve kısa sürede büyük bir zafere imza attı. Daha sonra Seyfeddin'in elinde bulunan ve kendi güvenliği için lazım olan kaleleri fethetti. Halep'e döndüğünde sözünde durmayan Sultan Salih'in bütün mülkünü almaya hakkı olduğu halde affetmeyi tercih ederek bozulan antlaşmayı yenilemek istedi. Selahaddin her zaman barıştan yana olduğunu yine göstermişti.[191]

Sultan Salih ve Seyfeddin, Selahaddin'e karşı sürekli mağlup olmanın acısıyla, öldüklerinde yerlerine geçecek kişinin Selahaddin'e karşı üstün gelebilecek birinin olmasını istiyorlardı. Bu sebeple ikisi de veliaht olarak İzzeddin Mesud'u seçti. İzzeddin tahta geçince Kudüs Kralı'yla ittifak yaparak Selahaddin'i ortadan kaldırmak istedi. Selahaddin harekete geçti ve Suriye üzerine yürüyerek dört sene içerisinde Halep, Musul, Hasankeyf, Ruha, Rakka, Nusaybin, Telhalid, Ayntab, Diyarbekir ve Hadim'i fethetti. İzzeddin Mesud, barış antlaşması için Selahaddin'e ricada bulundu. Selahaddin de İzzeddin'in kendisine tabi olması, vergi ödemesi ve Fırat Nehri'nin batısına geçmemesi şartıyla antlaşma imzalamayı kabul etti.[192]

Selahaddin Eyyubi bütün kuvvetini Hristiyanlara yöneltmeyi düşünürken papa tarafından gönderilen elçi ile görüşüp sulh yapmayı kabul etti ve Kudüs'le dört yıllık bir mütareke yaptı. Fakat sulhun henüz birinci yılında Hristiyan prenslerden Rönö dö Şatiyon Müslüman bir hac kervanını yağmalayınca antlaşma bozuldu. Selahaddin ordusunu toplayıp Taberiye'ye doğru yola çıktı. Kudüs kralı da ordusunu toplamıştı ve iki ordu Hittin Sahrası'nda karşılaştı. Selahaddin Eyyubi büyük bir zafer kazandı.[193] Selahaddin bu zaferden sonra hızlı bir fetih hareketine girişti. Filistin'de Akka.

[189] Ramazan Şeşen, "Eyyubiler", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C 12, s. 20.
[190] Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", s. 337.
[191] Kemal, a.g.e., s. 35-36.
[192] Kemal, a.g.e., s. 43-45.
[193] Kemal, a.g.e., s. 46-50.

Taberiye, Askalan. Nablus, Remle, Gazze dahil birçok kaleyi ele geçirdi. Birkaç hafta içinde büyüklü küçüklü 52 şehir fethedilmişti. Artık sıra Kudüs'e gelmişti. Selahaddin 20 Eylül 1187'de Kudüs'ü kuşattı.[194]

Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü kansız bir şekilde almak istiyordu, fakat bunun için yaptığı teklif kabul edilmedi. Şehirde eli silah tutan yaklaşık 60 bin kişilik düşman kuvveti vardı. Başlarında ise meşhur haçlı kumandanlarından Balian vardı. Yapılan savaşta, Hristiyan askerler birkaç defa hücuma cesaret etseler de mağlup olup geri dönüyorlardı. Sonunda dirençleri kırıldı ve muharebenin 13. günü 2 Ekim 1187'de şehri teslim etmek zorunda kaldılar. Selahaddin, bu tarihten 88 yıl önce haçlıların Kudüs'ü alırken Müslümanları öldürdüğü gibi karşılık vermemiş ve esirleri, bir kısmını fidye karşılığı bir kısmını da bedelsiz olarak serbest bırakmıştı.[195]

Kudüs'ün fethinden sonra, Hristiyan âlemi çok büyük bir haçlı ordusu toplayıp Kudüs'ü almak istemişti. Haçlılar 1189'da Akka'yı kuşatma altına aldılar. Selahaddin ile Haçlılar arasında Akka önünde yaklaşık iki yıl boyunca şiddetli bir savaş yaşandı. Fransa, Almanya ve İngiltere orduları ve donanmalarıyla gelip savaşa katıldılar. Akka 12 Temmuz 1191 yılında Haçlılar tarafından ele geçirildi. Ancak Kudüs'ü almak için yaptıkları teşebbüsler Selahaddin tarafından başarısızlığa uğratıldı. Nihayet Eylül 1192 tarihinde iki taraf arasında üç yıl sekiz ay süreli barış antlaşması imzalandı.[196] Selahaddin Eyyubi, hayatının son yıllarını yakalandığı hastalıklar ve haçlılarla mücadelelerle geçirmiş, haçlılarla yapılan ve Hristiyanların silahsız bir şekilde Kudüs'ü ziyaret edebilmelerine olanak tanınan barış antlaşmasından yaklaşık 6 ay sonra 4 Mart 1193 yılında vefat etmişti.[197]

Selahaddin önemli bir alanı kapsayan bir siyasi birlik kuran büyük bir devlet adamıdır. Bu siyasi birlik Eyyubiler'den sonra Memlükler'le devam etmiştir. 1517 yılında Osmanlı İmparatoru Yavuz Sultan Selim'in Kahire'yi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Selahaddin kuvvetli bir ordu, iyi çalışan bir devlet teşkilatı kurmuştur. Fatımi hilafetini yıkarak bölgedeki ideolojik parçalanmaya son vermiştir. Onun ikinci

[194] Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", s. 338-339.
[195] Kemal, a.g.e., s. 51-53.
[196] Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", s. 339.
[197] Kemal, a.g.e., s. 74.

büyük başarısı Kudüs'ü ve Haçlılar'ın elinde olan birçok yeri kurtarmasıdır. Kudüs'ü geri alması İslam dünyasının en ünlü kahramanları arasında yer almasını sağlamıştır.[198]

Selahaddin Eyyubi sıradan bir lider değildi. İslam dininin etkisiyle, liderlik yeteneğini adalet ve merhamet duygularıyla birlikte zirveye çıkarmıştı. Haçlıların katliamlarına karşı, fırsat eline geçtiği zaman intikam almamış, merhamet ve bağışlamayla mukabele etmişti. Buna dair örnekler liderlik dönemi içinde oldukça fazlaydı. Fethettiği yerlerde gösterdiği cömertlik ve halkın refahı için eğitim, sağlık ve imar faaliyetleri gibi alanlarda yaptığı yatırımlarla halkın sevgisini kazanıyordu. Askerlerinin de ona karşı büyük saygısı vardı. Askeri stratejiler üreten ve bunları çok iyi uygulayan Selahaddin, neredeyse girdiği bütün savaşlardan, düşmanın asker sayısının kendi askerlerinden daha fazla olmasına rağmen zaferle çıkmıştı. Gösterdiği liderlik kabiliyetleri bir yandan düşmana korku salıyor diğer yandan da düşman güçlerinin hakperest komutanlarının övgülerine sebep oluyordu. Düşmanları bile Selahaddin'in güvenilirliğini, sözünün eri olduğunu tasdik ediyordu. Nitekim Kudüs'ün teslim olmasının ardından şehir ahalisi hiçbir zarar görmeden, güven içerisinde oradan ayrılabilmişti.

Sonuç olarak, Selahaddin Eyyubi gerek askeri komuta kabiliyetleri bakımından, gerek diplomasi yeteneği bakımından ender rastlanan örnek bir liderdir. Onun tarihe miras bıraktığı belki de en önemli liderlik davranışı ise, tüm güç elindeyken ve her türlü tasarrufa meşru şekilde de hak sahibiyken ve hatta karşısındakinin, tersi durumda merhamet etmeyeceğini de bilerek, düşmanlarına merhamet göstermesi, onları bağışlamasıdır.

2.4. CENGİZ HAN (1162-1227)

Cengiz Han'ın 1162 yılında doğduğu düşünülmektedir. Kurduğu Moğol İmparatorluğu 1206-1294 yılları arasında hüküm sürmüştür. Cengiz, Moğol kabilelerini hükmü altında birleştirerek "Moğol" sosyal kimliğine taşımıştır. Hükümdarlığı süresince Avrupa ve Asya'daki hâkimiyeti, bu bölgelerin demografisini

[198] Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", s. 339.

ve jeopolitikasını değiştirmiştir. Moğol İmparatorluğu günümüz ülkelerinden Çin, Kore, Rusya, Moğolistan, Ukrayna, İran, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Irak, Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Macaristan, Polonya, Tacikistan, Afganistan, Türkmenistan, Moldova ve Kuveyt'in neredeyse tamamını ele geçirmiştir. Cengiz Han Viyana'ya doğru ilerlerken 1242 yılında ölmüştür. Böylece Avrupa devletleri Moğol akınlarından kurtulmuştur.[199]

Moğollar, tek parçadan oluşan tarihteki en büyük imparatorluğu kurmuşlardır. Cengiz Han'ın politikalarıyla kültürel bir kimlik haline gelen Moğol ırkı bugünlere dek gelebilmiştir. Moğolca, onun teşvik ettiği alfabeyle birlikte ortak dil olmuştur. Ticaret yollarını koruma altına alan Cengiz Han, askerlerine tüccarlara zarar vermelerini yasaklamıştır. Böylece Çin'den Karadeniz'e kadar güvenli ticaret yolları oluşturmuştur. Din adamlarını vergiden muaf tutmuş, kâğıt ve barut gibi Çin'de doğan yeniliklerin Avrupa'ya ulaşmasında önemli rol oynamıştır.[200] Hayata geçirdiği kuralları Moğolca bir yasa kitabıyla metinleştiren Cengiz Han'ın siyasal liderlik kapsamında diğer önemli icraatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;[201]

1. Büyük bir posta sistemi kurdu.
2. Abaküs ve pusulanın Asya'da yaygınlaşmasını sağladı.
3. Evrensel bir alfabenin yayılması için çalıştı. Bu anamda Cengiz Han'a ait olduğu kanıtlanan bir el yazmasından hareketle onun da okuma yazma bildiği söylenmektedir.
4. İpek yolunun yeniden inşası çalışmalarında sağladığı politik istikrar Çin, Orta Doğu ve Avrupa arasında seyahat ve ticaretin gelişmesine olanak verdi.
5. İşkenceyi yasakladı.
6. Doktorları ve öğretmenleri vergiden muaf tuttu.
7. Hükmü altında yaşayanlara din özgürlüğü tanıdı.
8. Asya'nın genelinde sınırların ve gümrüklerin kalkmasıyla ticari hayat canlandı.

[199] Emir Çelik, **Dünyayı Değiştiren Liderler**, Tutku Yayınları, Ankara 2015, s. 130-131.
[200] Çimen, a.g.e., s. 50.
[201] Çelik, a.g.e., s. 128-129.

Bunlarla birlikte Cengiz Han'ın fetih politikası ahlaki değerler ve savaş hukuku açısından oldukça eleştirilmiştir. Moğol ordusu geçtiği yerlerde korku salan, terör estiren bir karakterdeydi. Bu özellikleriyle tarihte birçok kente unutulması zor acı dolu izler bıraktılar.[202] Cengiz Han, toplumsal gelişimin önünü açan siyasal liderlik uygulamalarına rağmen insan hak ve özgürlüklerini ayaklar altına alan, katliamları meşru gören fetih politikası izlemiştir.

Moğol ordusu devrin en göze çarpan istilacılarından biri olarak görülmekteydi. Dönemin standartlarının çok üzerinde "vahşi" bir yapıları vardı. Ele geçirdikleri topraklarda yaşayan sivilleri öldürmekten çekinmiyorlardı. Moğollarda Şaman inanışı vardı. Aynı dönemde diğer önemli güçlerden biri olan Selçuklular ise Müslümandı. İslam'ın gereği olarak da sivillerin haksız yere öldürülmesi yasaklanmıştı. Bu yüzden İslam devletlerinde kitle katliamı söz konusu değildi. Bu noktada Rus tarihçi Abraham L. Udovitch, her ikisi de Orta Asya kökenli iki devlet olan Moğol ve Selçukluyu karşılaştırırken, İslam dininin "hukukilik" yönüne özellikle dikkat çekmektedir. Udovitch'e göre Selçukluların daha insancıl bir fetih politikası izlemesinin nedeni İslam dininin öğretisi olmuştur.[203]

Cengiz Han'ın soyundan gelenler de uygulanan bu vahşeti devam ettirmiştir. Cengiz Han'ın torunu Hülagü Han, 1258'de devrin en gözde kentlerinden olan Bağdat şehrini ele geçirmiş ve bir milyon civarında insanı katlettirmiştir. İslam dünyasının altı yüz yıllık birikiminin bulunduğu Bağdat Kütüphanesi ve diğer önemli eserler yakılmıştır. Bunun dışında birçok İslam kenti yine Moğolların istilasına uğramıştır. Moğolların İslam dünyasına verdiği zarar, haçlıların verdiği zarardan daha fazladır.[204]

2.5. FATİH SULTAN MEHMET (1432-1481)

29 Mart 1432'de Edirne Sarayı'nda dünyaya gelen Fatih Sultan Mehmet,[205] küçük yaşlarda kısa süreliğine taht tecrübesi edinse de sürekli olarak tahta çıkması, on

[202] Çimen, a.g.e., s. 47.
[203] Çelik, a.g.e., s. 137.
[204] Çelik, a.g.e., s. 138.
[205] Hüseyin Tekinoğlu, **Fetih 1453**, Neden Yayınları, İstanbul 2012, s. 12.

dokuz yaşına kadar Manisa'da sancak beyi olarak eğitimine devam ettikten sonra, babasının vefatıyla birlikte 1451 senesinde olmuştur.[206]

Fatih'in ismini tarihe yazdıran en önemli olay hiç şüphe yok ki, İstanbul'un fethidir. İstanbul, antik çağlardan beri birçok medeniyetin ilgi odağı olmuş, nice devletler, imparatorlar bu şehre sahip olmanın hayallerini kurmuştur. Osmanlı devleti de Fatih'ten önce İstanbul'u dört kez kuşatmış fakat başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'ni İmparatorluğa ve dünyanın süper gücüne dönüştürecek bu fetih 7. Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'e nasip olmuştur. Bu fetihle birlikte toprak bütünlüğünü sağlayan Osmanlı Devleti büyük bir imparatorluğa dönüşmüş, Sultan Mehmet de bu fetihle birlikte "Fatih" unvanını alarak Fatih Sultan Mehmet diye anılmaya başlamış ve Osmanlı'nın ilk imparatoru olmuştur. Henüz 21 yaşında böyle bir zafere ulaşan Fatih, insanlık tarihinde unutulmaz bir lider olarak yer almıştır.

İstanbul'un fethi için kuşatma hazırlıkları 1451 yılı sonlarında başlamıştı. Daha önce Sultan Bayezid'in yaptırdığı Anadolu Hisarının karşısına Rumeli Hisarı yaptırılmış, böylece boğazın kontrolü Osmanlı'nın eline geçmişti. Artık boğazdan geçecek gemiler ücret ödemek zorundaydı. Ödeme yapmayı reddedenler top atışıyla batırılacaktı. 1452 yılı sonlarında ödeme yapmayı reddeden bir Venedik gemisi batırılmış, kaptanı ve tayfası tutuklanmıştı. Fatih, İstanbul'un surlarını yıkabilecek toplar hazırlatmaya başladı. Bunlar Erdelli Urban adında bir top dökümcüsü tarafından yapılıyordu. Osmanlı'nın savaş hazırlıkları sürerken İmparator Konstantinos, Papa'dan ve İtalyan şehirlerinden yardım istemiş fakat olumlu cevap alamamıştı. Sadece Cenova kadırgalarla 700 asker göndermişti. Konstantinos'un asker sayısı yaklaşık 8000 civarındaydı. 26 adette savaş gemisi bulunuyordu. Fatih'in ordusu ise 50.000 kişiydi. Edirne'den yola çıkan Osmanlı ordusu 2 Nisan 1453'te İstanbul'a ulaştı. Haliç'in girişi zincirlerle kapatılmıştı. Fatih'in ordusu ilk saldırıyı 6 Nisan'da yaptı. Kuşatma 53 gün sürmüştü.[207] Savaş öncesi yapılan Rumeli Hisarı sayesinde kuzeyden gelebilecek yardımların önü kesilmişti. Ayrıca Venedikliler ve Macarlarla yapılan antlaşmalar sayesinde buralardan da Konstantinos'a yardım gitmesi engellenmişti. Sonunda zafer Fatih'in olmuştu. Bu fetihle birlikte, iki kıtayı birleştiren

[206] Tekinoğlu, a.g.e., s. 23-25.
[207] Çelik, a.g.e., s. 159-160.

şehirde İslam dünyasının emarelerinin ortaya çıkması Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçişin de sembolüydü. İslam dünyasının en önemli ve prestijli lideri haline gelen Fatih, Osmanlı Devleti'nin İmparatorluğa dönüşmesini sağlamıştı. Fethin ardından şehrin yeniden inşası için adeta seferberlik ilan edildi. Fatih'in yaptıklarıyla İstanbul, dönemin en gözde cazibe merkezlerinden biri haline geldi. Çok dilli, dinli, kültürlü ve her bir köşesi ustalıkla inşa edilmiş bir şehir olmuştu.[208]

İstanbul'un fethi sadece Osmanlı ve İslam dünyası için değil, dünya tarihi için de bir dönüm noktasıydı. Bu fethin önemli sonuçları vardı. Öncelikle İstanbul'un fethi, Bizans İmparatorluğu'nu tarihten silmiş, Roma'nın doğudaki varlığı sona erdirilmişti. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü sağlanmış, tek vücut olması sağlanmıştı. Avrupa'nın siyasi ve ekonomik dengeleri sarsılmış, tüm göstergeler Osmanlı'nın lehine dönmüştü. Avrupa'daki derebeylik düzeni yıkılmış, yerini krallıklara bırakmıştı. İpek ve Baharat Yolu Osmanlı'nın eline geçmişti.[209]

Fatih, İstanbul'daki gayrimüslim halkın dini kurumlarına izin vermişti. Yahudi hahambaşının, Ortodoks ve Ermeni Patrikhanesinin varlığına izin verdi. Yorgo Skolaris'i Ortodoks patriği olarak, Moşa Kapsali'yi Yahudi hamambaşı olarak atadı. 1461 yılında ise Hovakim'i Ermeni patriği olarak atadı. Kilise olan Ayasofya, camiye çevrildiğinden Patrikliğe resmi makam yeri olarak Havariyun Kilisesi verildi.[210]

İstanbul'un fethi sırasında uygulanan savaş taktikleri bize Fatih'in ufkunun ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Bugün bile insanın akletmesi zor olan, gemileri karadan yürütme fikri savaş tarihine altın harflerle yazılmıştır. Zincirlerle kapatılan Haliç'e denizden girilemiyordu. Bu engel aşılırsa zafere ulaşmak çok daha kolay olacaktı. Fatih, gemileri karadan yürütmeyi düşündü. Bunun için beşik şeklinde dev kızaklar yaptırdı. Gemiler kızaklara çekildi. Düşmanın bu taktiği fark etmemesi için davullar çalınıyor, görüşü engellemek için duman çıkarılıyor ve surların toplarla vurulmasıyla dikkatler başka taraflara çekiliyordu. Böylece insan ve hayvan gücüyle çekilen 70 kadar gemi Haliç'e geçirildi.[211] Böylesine bir hamle büyük bir zeka ve

[208] Çimen, a.g.e., s. 56.
[209] Tekinoğlu, a.g.e., s. 101.
[210] Çelik, a.g.e., s. 162.
[211] Tekinoğlu, a.g.e., s. 55-56.

mühendislik gerektiriyordu. Dönemin teknolojik düzeyi de düşünülünce ne denli büyük bir proje olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak gemilerin karadan yürütülmesi, tarihteki savaşlar açısından en büyük taktiksel projelerden birisi belki de en iyisi olarak görünmektedir.

Fatih, ordusunu sürekli geliştiren, zamanın teknolojisine göre yenileyen bir hükümdardı. Topçuluğa gereken önemi veren ilk padişahtı. Fatih'ten önce top, bütün dünyada sadece düşmanı ürkütmek için kullanılırdı. Büyük kaleleri yıkabileceği, meydan muharebelerinde kullanılabileceği düşünülmemişti. Fatih, o zamana kadar görülmemiş sayıda ve büyüklükte toplar döktürdü. Topların balistik ve dayanıklılık hesaplarını kendisi yapıyordu.[212] Bu yöntemlerin Avrupa'ya da önemli bir etkisi olmuştu. Top güllelerinin korunaklı şatoları yıkmasıyla, Avrupa'daki krallar derebeylik düzenine son vermişti.[213]

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra da fetihlerine devam etti. 1454-1457 yılları arasında Sırbistan'a 3 kez sefer düzenlendi. Belgrad ve Semendire dışındaki bütün Sırp toprakları ele geçirildi. 1459'da Semendire alınarak sancakbeyliğine dönüştürüldü. Böylece Sırbistan'da 350 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu.[214] 1458'de Atina'da Osmanlı topraklarına katılarak burada da 300 yıllık Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu. Fatih'in orduları aynı anda birkaç cephede savaşıyor, fetihler yapıyor, bir yandan denizlerde diğer yandan karada hâkimiyet alanını hızla genişletiyordu. Devam eden yıllarda, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun merkezi Trabzon, daha sonra Bosna ve Arnavutluk alınmıştı. Denizlerde de başarılı olan Fatih, 1475'te Karadeniz'deki Ceneviz kolonilerini temizleyerek Karadeniz'i bir Osmanlı gölüne çevirmişti. Bu arada Anadolu'daki beylikleri de Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Fatih, Anadolu'nun da tartışmasız hakimi olmuştu. Üst üste fetihler gerçekleştiren Fatih, genel olarak Osmanlı etkisini doğuya, batıya, Balkanlara ve hatta İtalyan yarımadasına dek ulaştırmayı başarmıştı.[215]

[212] Tekinoğlu, a.g.e., s. 166.
[213] Tekinoğlu, a.g.e., s. 101.
[214] Çelik, a.g.e., s. 163.
[215] Çimen, a.g.e., s. 57-60.

Hayatının 17 senesini at üstünde fetihlerle geçiren Fatih, doğu tarafına çıktığı bir seferde, 1481 yılının Nisan ayında vefat etmiş ve yaklaşık 31 yıllık saltanatı sona ermiştir.[216] Fatih, yaptığı fetihler sonucunda, Osmanlı'nın topraklarını yaklaşık 900 bin kilometrekareden 2 milyon 214 bin kilometrekareye kadar genişletmiştir.[217]

Fatih, fethettiği yerlerde insan haklarına gösterdiği saygıyla, dini serbestlik tanımasıyla bilinmektedir. Bunun ispatı da ilan ettiği fermanlarda görülür. Bunlardan biri olan ve Bosna'nın fethinden sonra 1463 yılında ilan ettiği ferman günümüz Türkçesiyle şu ifadeleri içermektedir;

"Ben ki Sultan Mehmet Han'ım; sıradan ve seçkin bütün halk tarafından bilinsin ki, bu fermanı ellerinde bulunduran Bosnalı rahiplere büyük bir lütufta bulunarak şunları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse engel olmayacak ve sıkıntı verilmeyecektir ve onlar sakınmaksızın ülkemde yaşayacaklardır. Kaçıp gidenler dahi güven içinde olacaklardır. Gelip ülkemizde korkusuzca oturacaklar ve kiliselerine yerleşeceklerdir. Ne ben, ne vezirlerim, ne kullarım, ne uyruklarım, ne de ülkemin bütün halkından hiç kimse adı geçenlere dokunacak, saldırıp incitecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışarıdan ülkemize gelenlerine yeri, göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa hakkı için, Kur'an hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç adına en ağır yeminle yemin olsun ki, bu kişiler emrime itaat ettikleri sürece, bu yazılanlara hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir."[218]

Fatih'in halka hizmet için oluşturduğu ve vakfiyeler aracılığıyla kendi masraflarını karşılaması sistemiyle kurduğu vakıflar sosyal hizmetler açısından dikkate değerdir. İstanbul'un fethinden sonra kendisine ait 136 dükkanı vakıf ilan ederek; her sokağa temizlik amaçlı iki görevli tayin edilmesi, 20 hekim ve 3 yara sarıcının her ayın belli günlerinde kapı kapı gezerek evde hasta olup olmadığını sorup, varsa tedavi edilmesi, gıda sıkıntısı çekilmesi durumunda hastalar için masrafı vakıftan karşılanmak üzere avcıların ava çıkarılması, fakirler için yemek verilmesi, yemek

[216] Tekinoğlu, a.g.e., s. 158.
[217] Çimen, a.g.e., s. 63.
[218] Tekinoğlu, a.g.e., s. 126.

yemeye gelmeyen fakirlere kapalı kaplarda ve daha çok karanlık bastığında evlerine yemek götürülmesi gibi hizmetler verilmesini sağlamıştır.[219]

Fatih'in hazırlattığı "Kanunname-i Al-i Osman" da anayasa niteliğinde bir belgedir. Bu kanunnamede yeni hükümlerden ziyade uygulanmakta olan kanunlar yazılı hale getirilmiştir. İçeriğinde Divan-ı Hümayun ve saltanat başta olmak üzere devletin merkezi teşkilatı ve bunların işleyişi üzerinde durulmaktadır. Devlet memurlarının mertebelerinden, teşrifat kurallarından ve devlet memurlarına dirlik olarak verilecek dirlik dağıtımından bahsedilmektedir. Bunların yanında örfi kanunları da içermektedir. Kaynağı ve dayanağı padişah iradesi olan örfi kanunlar sadece bu kanunları çıkaran padişah dönemini kapsamaktadır. İkinci kanunname olan Reaya Kanunu da eski kanunları içermektedir. Dört kısımdan oluşan bu kanunnamenin ilk üç kısmı ceza, son kısım vergi düzenlemelerini içerir. Vergi kanunları bölgelere göre farklılık gösterir, fakat ceza kanunları tüm Osmanlı toprakları için geçerlidir.[220] Fatih'in devlet düzenine ilişkin temel ilkelerin pek çoğu, Tanzimat dönemine kadar geçerliliğini korumuştur.[221]

Fatih Sultan Mehmet'in çıkardığı kanunların en dikkat çekeni ise kardeş katli meselesidir. İlgili kanunda: "*...her kimseye evladımdan saltanat müyesser ola, Karındaşlarını Nizam-ı Âlem için katletmek münasiptir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar...*" denilmektedir. Bu madde, taht kavgalarını ve devlet topraklarının kardeşler arasında paylaştırılmasıyla başlayan ve her birini ayrı ayrı yıkıma götüren geçmişteki tecrübelerin tekrarını engellemek için yapılmıştır. Fatih, bu maddeyle padişahın emirlerine yapılan her türlü itaatsizliği ve Nizam-ı Alemi etkileyecek her türlü isyan girişimini cezalandırmayı amaçlamıştır. Bunun meşruiyeti olarak da devlete isyan suçu gösterilmektedir. Devlete karşı ayaklanmak, iktidarı ele geçirmeye çalışmak, isyan kastı içinde bulunmak, cezası idam olan suçlardır. Ancak kardeş katli, bu suçların hiçbirini işlememiş olan ve hatta kundakta henüz bir bebek olan şehzadelere bile uygulanmıştır.[222] Bu açıdan bakıldığında, kardeş katli uygulaması tarihçiler arasında oldukça tartışmalı bir konu olmakla beraber, bu kanunu

[219] Tekinoğlu, a.g.e., s. 217.
[220] Tekinoğlu, a.g.e., s. 242-243.
[221] Çelik, a.g.e., s. 167.
[222] Tekinoğlu, a.g.e., s. 245-246.

insan hakları açısından meşru görmek mümkün değildir. Bu kanun Fatih'in severek uyguladığı ve yazılı hale getirdiği bir kanun demek de yanlış olacaktır. Onun amacı devletin bekasını güvenceye almaktır.

Fatih bilime, tarihe ve felsefeye özel bir ilgi göstermiştir. Türkçe, Arapça, Farsça, Latince ve Yunanca kitaplardan oluşan bir kütüphane kurmuştur. Avni takma adıyla şiirler yazmıştır. Bilim adamlarını ve edebiyatçıları destekleyen Fatih, nesir ustası Sinan Paşa ile şair Ahmed Paşa'yı vezirliğe kadar yükseltmiştir. Ünlü matematikçi ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'yu İstanbul'da himaye etmiştir. Resim sanatını da seven Fatih, İtalyan ressam Gentile Bellini'yi İstanbul'a getirterek resimlerini yaptırmıştır. Eğitim alanında da önemli işler yapan Fatih, kendi döneminde Osmanlı ülkesinde yapılan yaklaşık 500 mimari yapıdan en önemlilerinden biri olan Fatih Külliyesi içerisinde, günümüzde üniversitelere eşdeğer olabilecek, tarihte bilinen en eski eğitim kurumlarından biri olan Sahn-i Seman medreselerini kurmuştur.[223]

Fatih Sultan Mehmet, yaklaşık 31 yıllık iktidarı süresince yaptığı icraatlar ile Osmanlı Devleti'ni dünyanın süper gücü konumuna getirerek büyük bir İmparatorluğa dönüştürmüş ve Osmanlı'ya en büyük sıçramayı yaşatmıştır. İslam tarihindeki en büyük ve güçlü devletlerden birini kuran ve özellikle Konstantinapol'ü fethedip İslam medeniyetiyle buluşturup İstanbul'laştırarak, sadece İslam ve Türk tarihine değil dünya tarihine adını yazdırmış, yaptığı işlerle tarihin akışına önemli derecede etki eden bir lider olmuştur.

2.6. I. ELIZABETH (1533-1603)

I. Elizabeth 7 Eylül 1533 yılında, İngiltere'yi 16. yy. boyunca yöneten Tudor Hanedanı'nın bir üyesi olarak Londra'da doğdu.[224] Çocukluk döneminde iyi bir eğitimden geçmişti. Henüz 13 yaşına geldiğinde İngilizce dışında Latince, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve Yunanca okuyup yazabiliyordu.[225] 25 yaşında tahta oturan Elizabeth, İngiltere'ye tarihinin en parlak dönemlerinden birini yaşatmış ve uygulamalarının etkileri günümüze kadar ulaşmış bir lider, bir kraliçedir. Bu anlamda

[223] Çelik, a.g.e., s. 167-168.
[224] Çimen, a.g.e., s. 99.
[225] Çimen, a.g.e., s. 96.

siyasal bir lider olarak incelenmeyi fazlasıyla hak etmektedir. Ancak onun dünya siyasi tarihine bıraktığı en büyük etkilerden biri, küresel anlamda ağırlıklı olarak ataerkil bir dünya toplumunda ve özellikle de siyaset alanının -bugün bile- erkeklerin hâkimiyetinde olduğu bir düzende bir "bayan" olarak büyük bir devletin iç ve dış siyasetine yön verebilmesidir.

İngiltere'nin tek bir devlet, İngilizlerin tek bir millet olarak toplanmaları 16. asırda olmuştur. Bunun siyasi, içtimai, iktisadi sebeplerini sıralarken unutulmaması gereken mühim bir sebep de o asır boyunca İngiltere'nin başında büyük bir hükümdar ailesi bulunmuş olmasıdır. Bu aile de Tudor hanedanıdır. Bu hanedanın son üyesi olan Elizabeth, İngiliz bütünlüğünün kurucusu sayılır. Bugünkü İngiltere'nin karakterini asırlar önce tespit eden Elizabeth, yalnız memleketinin iç hayatını düzene koymak bakımından değil, dış politikadaki ilişkilerini düzene koyması bakımından da on altıncı asrın ikinci yarısında Avrupa'da hüküm süren bütün çağdaşlarına karşı üstünlük sağlayan bir hükümdardır. Elizabeth'in izlediği siyaset, iktidarlı devlet adamlarının yardımıyla, içerde kuvvetli bir merkeziyet sistemini vücuda getirirken dışarda da Katolik devletlere karşı bir cephe kurulmasını sağlamıştır. Elizabeth, devlet idaresinde direktifi hep meclisinden yani halkından almakta ısrar etmiştir. Devletlerarası münasebetlerinde de zaferden emin oluncaya kadar her zaman tarafsız görünmekten vazgeçmemiştir. Böylelikle halkına da, yaptığı işlerde sadece bireyleri değil İngiltere'yi de düşünmek heyecanını aşılamıştır. Elizabeth'in halkına verdiği bu bilinç her İngiliz'in, arkasında İngiltere'yi görmesine, her İngiliz topluluğunun yerleştiği ülkede İngiliz imparatorluğunun temellerinin atıldığını düşünmesine sebep olmuştur.[226]

Elizabeth döneminde, İngiltere dış ticareti büyük bir yükseliş trendine girmişti. Dünyanın dört bir yanındaki sömürgelerine mal yetiştirmek için çalışan Londra, dünyanın önde gelen cazibe merkezlerinden biri haline gelmişti. Ülkedeki gelişimin önünde engel olarak gördüğü Katoliklerle de mücadele içinde olan Elizabeth, aynı zamanda kuzeni olan ve Katolik anlayışa sahip İskoçya Kraliçesini hapsettirmiş, 20

[226] Orhan Burian, "Türk – İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1951, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1004/12188.pdf (ET: 03.11.2016), s. 1-2.

yıllık hapis hayatından sonra da idam ettirmişti. Bu idama oldukça sinirlenen Katolik İspanya Kralı, donanmasını toplayıp İngiltere'ye savaş açtı. Zamanın en büyük deniz gücüne sahip olan İspanya'nın bu savaştan galip çıkması bekleniyordu fakat hava şartlarının İngiltere lehine dönmesinin de yardımıyla Elizabeth bu savaşı kazanmış ve bu sayede ülkesinde önemli bir itibar kazanmıştı.[227]

Elizabeth, İngiltere tarihine damgasını vuracak pek çok iş yaptı. İngiltere'de Protestan Kilisesinin kökleşmesini sağladı ve bugünkü ılımlı Anglikanizm doğmuş oldu. Onun döneminde tiyatro ve edebiyat büyük ilerleme kaydetmişti. Shakespeare, Spenser, Marlowe gibi isimler onun zamanında yetişti. Kuzey Amerika'da ilk koloninin kurulmasına ön ayak oldu. Burada kurulan ilk İngiliz kolonisine de Elizabeth'in bekâr olması sebebiyle Virginia (Virgin) adı verilmişti. Hindistan'ın sömürgeleştirilmesinde birinci derecede rol oynayan British East İndia Company'nin kurulmasını sağladı.[228] Sonuç olarak, Elizabeth döneminde siyasi, ticari ve toplumsal anlamda tarihi değişimler yaşandı. İngiltere tarihine ismi altın harflerle yazılan Elizabeth'in icraatlarının etkileri asırlarca sürdü ve özelikle İngiliz dış politikasının temel karakterini meydana getirdi.

2.7. ÇAR BÜYÜK PETRO (1672-1725)

Daha çok Büyük Petro olarak bilinen Çar I. Petro, 1672'de Moskova'da doğmuştu.[229] Çocuk yaşta tahta oturan Petro'nun dönemi, Rusya'nın batılılaşma çabalarının başladığı dönemdi. Petro, yaptığı reformlarla Rusya'yı bir Avrupa devleti haline getirmeyi amaçlamıştı.[230]

Petro iktidara geldiğinde, Rusya her tarafı dökülen bir imparatorluktu. Rönesans ve reform hareketleri Avrupa'yı dönüştürürken Rusya batılılaşmayı reddetmişti.[231] Petro, istediği reformları yapmak için ilk olarak el atığı önemli konulardan biri Kilise meselesi olmuştu. Çünkü Kilise onun için önüne çıkabilecek en büyük engeldi. Petro zamanına kadar Rusya'da eğitim Rus Ortodoks Kilisesi

[227] Çimen, a.g.e., s. 96-98.
[228] Çimen, a.g.e., s. 98-100.
[229] Çimen, a.g.e., s. 127.
[230] Sander, a.g.e., s. 118-119.
[231] Çimen, a.g.e., s. 121.

tarafından yönetiliyordu. Petro patrikhaneyi devre dışı bırakarak Kutsal Sinod'u kurdu. Bu kurumun başkanını hükümet atamaya başladı. Bu değişiklikle Kilise devletin hizmetine girmiş oluyordu. Ruhban sınıfını kontrol altında tutmak için kilisenin başına bizzat kendisi geçmişti. Kilise topraklarının yönetimini maliyeye devretmiş, önemli bir kısmını okul ve hastane gibi sosyal amaçlı projeler yaptırmak için kamulaştırmıştı. 1721'de Rus Ortodoks Patrikliğini lağvedip yerine Kutsal Meclis'i (Holy Sinod) kurdu. Bu Meclis'in üyelerini kendisi atamış, dini mahkemeleri kaldırmış, dini okulları kilisenin denetiminden çıkarmıştı.[232]

Petro, ordusunun ıslahı için Almanya'dan uzmanlar getirmişti. Donanmasına da yatırım yapıyordu. Deniz tatbikatları yaptırarak donanmasını geliştirmeye çalışıyordu. Teknolojiye oldukça meraklıydı. Ordusunu geliştirmek için her türlü girişimde bulunuyordu. Zamanla, düzensiz Rus ordusunu gerçek bir orduya dönüştürdü. İlk önemli zaferini denizde ve karada verdiği mücadeleyle Azak'ta 1696'da Osmanlı'ya karşı aldı. Böylece Karadeniz Ruslara açılmış oluyordu. Modern Rus donanması da Batı ile Rusya arasında bir bağlantı hattı meydana getirdi. Toplama ordu yerine nizami bir ordu kurmuştu.[233] Büyük Kuzey Savaşı (1720-1721) sonunda Letonya ve Estonya İsveç'ten alınarak Rusya'nın gücü Baltık'a yerleşmiş oldu. [234]

1697'de 50 kadar Rus aristokratını masraflarını kendileri ödemek üzere İtalya, Hollanda ve İngiltere'ye gemi yapımını öğrenmeye gönderdi. Kendisi de Amsterdam'da Zaandalı Marangoz Peter kimliği ile dört ay tersane işçileri arasında çalıştı. Bu arada askeri istihkâm, mimarlık ve mekanik dersleri aldı. Buradan Rusya'ya 12 gemi süvarisi, otuz beş deniz yüzbaşısı, yetmiş iki dümenci, elli doktor ve birçok malzeme gönderdi. Ülkesindeki askeri, bürokratik ve mahkemelerdeki tüm çalışanları on dört kademeli bir rütbeleme içinde düzene sokmuştu. Halkın % 96'sı köylü, % 2'si asiller, %2'si papaz ve yeni çıkan orta sınıf idi. Petro, asilzade sınıfını sıraya ve düzene koydu. Köylü ve köleleri de bir bağlayıcı düzen içine aldı. Bir sosyal devrim yapmadan insanları devlet nezdinde yeri bilinir hale getirdi. Herkesin devlete hizmet etmesini istiyordu. Petro, Rusya'nın batılılaşmasının simgesi olarak, başkenti St. Petersburg'a

[232] Mustafa Ergün, "Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar", **Kuramsal Eğitimbilim Dergisi,** 2009, http://keg.aku.edu.tr/arsiv/c2s1/article3.html (ET: 23.03. 2016), s. 34-35.
[233] Çimen, a.g.e., s. 122-123.
[234] Sander, a.g.e., s. 119.

taşımıştı. Bütün soyluların buraya taşınmalarını emretti. Amacı örnek bir Avrupa kenti oluşturmaktı.[235]

Petro, ülkenin ekonomisini düzeltmek içinde önemli girişimlerde bulundu. Ülkenin dışa bağımlılığını azaltmak istiyordu. Yerli üretimin gelişmesi için teşvikler uyguladı. Girişimcilere kredi ve ücretsiz arazi veriyordu. Devlet eliyle sanayi kolları kurdurdu. Orduya kıyafet ve cephane üreten fabrikalar açıldı. Birçok alanda yeni vergiler getirdi. Vergi konusunda o kadar ileri gitti ki, sakalını kesmeyenden bile vergi alınır olmuştu. Petro, ülkesini büyük bir dönüşüme tabi tutmuştu. Eğitim alanında da önemli işler yapan Petro, Batı'daki ilmi gelişmeleri ülkesine taşıması için Avrupa'ya pek çok öğrenci göndermişti. 1724'te açtığı St. Petersburg Bilimler Akademisi modernleşme çabalarının zirve noktalarından biriydi. Döneminde yayınlanan kitapların sayısı son 150 yılda yayınlanan kitapların toplamından fazlaydı.[236]

Alfabede de reform yapan Petro, Slavonik alfabeden Yunan harflerine geri döndü, matbaa kurdurdu, gazete çıkardı. 1705'te Papaz Ernst Glück tarafından Moskova'da klasik lise kuruldu. Matematik ve Denizcilik Okulu (School of Mathematical and Navigational Sciences), Mühendislik ve Topçuluk Okulu (1712), Denizcilik Akademisi (1715) , Rusya Bilimler Akademisi (Akademiya Nauk) kuruldu (1724). Buralarda ders vermek üzere Avrupa'dan hocalar, bilginler getirildi. 1714'te soylular için eğitimi zorunlu hale getirdi. Büyük şehirlerde 50 kadar ilkokul kurdu. Devlet memurlarına matematik ve geometri öğrenmeyi zorunlu tuttu. Geleneksel Rus takvimi yerine Protestan takvimini kabul etti. Fabrikaları ve sanayileşmeyi destekledi. Rusya 1712'de demir ithalini durdurdu. Yabancı sermayeyi destekliyordu. İngilizler tarafından Moskova'da ayakkabı fabrikası kuruldu. Petro'nun reformları devrim mahiyetindeydi. Kısa zamanda çok iş yapmak istiyordu. Batının bilim ve becerilerini kendi halkına öğretmek istedi. Koyduğu ilkelerle Rusya'da yeni bir yaşam biçimi başlattı. Devlet bürokrasisini kurmaya çalıştı, bunun için bazı yabancı uzmanlar getirdi. Miras kanununda değişiklik yaparak, ölen kişilerden kalan mirasın tamamını en büyük çocuğa geçirip, diğer çocukların okul yoluyla veya yeni sanatlar öğrenerek yaşamalarını ve baba toprağından kopmalarını sağladı (bu yasa 1731'de kaldırıldı).

[235] Ergün, a.g.m., s. 34-35.
[236] Çimen, a.g.e., s. 126.

Petro'nun yurt dışına öğrenci gönderme, Kutsal Sinod'un kurulması, yeni bir donanma kurulması ve başkenti Moskova'dan St. Petersburg'a taşıması en önemli reformları idi. Petro reformlarıyla birlikte Rusya 18. yüzyılda toprak genişliği ve güç olarak dünyanın en büyük devletlerinden biri haline geldi.[237] Petro, arkasında hiçbir varis bırakmadan[238] öldüğünde (1725) Rusya önemli bir Avrupa devleti haline gelmişti.[239]

2.8. GEORGE WASHINGTON (1732-1799)

Amerika'nın ilk başkanı olan kurucu lider George Washington, en önemli asker-siyasetçi liderlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Washington, İngiliz kraliçesinin tebaası ve zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 16 yaşındayken devlet memuru olarak çalışmaya başlamış, 20 yaşına geldiğinde bir sömürge ordusu olan Colonial Militia'ya katılmıştır.[240] George Washington'ı liderlik konumuna götüren süreç, İngiltere'nin Amerika'daki sömürgeleri arasındaki sürtüşmelerin zaman içerisinde zirveye çıkmasıyla olmuştur.

Amerika'nın keşfi sonrasında Amerika kıtası Avrupa sömürgeciliğinin hücumuna uğramıştı. Kuzey Amerika'daki sömürgeci devletlerin başında İspanyollar, Fransızlar ve İngilizler geliyordu. İspanyollar 1565'te Florida'da ilk koloniyi kurmuşlar, daha sonra Teksas'ı da ele geçirerek Kalifornia'ya kadar olan toprakları kontrol altına almışlardı. Fransızlar ise ilk defa 1534'te Kanada'ya gelmiş, ilk yerleşmeyi 1604'te Saint Laurent nehri ağızlarında yapmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş mücadelesinin verildiği devlet olan İngilizlerin buraya devamlı yerleşmeleri de ilk defa 1607 yılında Virginia'da başlamıştı. Daha sonra, yine İngiltere'den gelen göçmenler 1620'de bugünkü Massachusetts'e, 1634'te Maryland'a yerleşmiştir. Bu şekilde yeni yerleşim bölgeleri meydana gelmiş ve zamanla da yerleşim yerleri genişletilmiştir. Yoğun yerleşimler genelde kuzeyde olmuş ve buraları "Yeni İngiltere" adını almıştır. Amerika bağımsızlık savaşı çıktığında "Colony" denen

[237] Ergün, a.g.m., s. 35-36.
[238] Çimen, a.g.e., s. 128.
[239] Sander, a.g.e., s. 119.
[240] Çimen, a.g.e., s. 137.

bu yerleşim bölgelerinin sayısı 13'e kadar yükselmiştir. İngilizlerin sömürgeleri olan bu kolonileri yerleşim şekilleri bakımından 3 gruba ayırmak mümkündür:[241]

1. Ticaret şirketleri tarafından kurulanlar.
2. Dini sebeplerle kurulan koloniler. Bunlar İngiltere Kralının dini üstünlüğünü kabul etmeyenlerden oluşmuştur.
3. Büyük toprak sahipleri tarafından mülk esasına göre kurulan koloniler.

Burada "Yedi Yıl Savaşları"na da değinmek gerekir. Kuzey Amerika'daki kolonilerin hâkimiyeti konusunda İngiltere ve Fransa arasında dört önemli savaş gerçekleşmiş ve bu savaşların hepsini İngiltere kazanmıştı. Savaşlar sonunda 1763 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Kuzey Amerika kıtasının nerdeyse tamamı İngiltere'nin eline geçmişti.[242] George Washington da bu savaşlarda İngiltere adına savaşmıştı.[243] Yedi Yıl Savaşları'nı kazanan İngiltere için Kuzey Amerika'daki kolonilerin genişlemesini engelleyecek karşı bir güç kalmamıştı. Fakat bu savaşların kolonilerde meydana getirdiği güvenlik duygusu, Amerikan Devrimi'ne yol açan bağımsızlık bilincinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemişti.[244] Ayrıca bu savaşlarda kolonilerde yaşayan insanlar bizzat savaşmış ve ileride karşılaşılabilecek benzer durumlara karşı savaş tecrübesi edinmişlerdi. Bu tecrübenin faydaları İngilizlere karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde ortaya çıkacaktı.

O dönemde, İngiltere'de uygulanan bazı demokratik ilke ve uygulamalar kolonilerde de kendini göstermişti. İngiltere'deki Kral'a, Lordlar ve Avam kamarasına kolonilerde Vali, Konsey ve Temsilciler Meclisi tekabül etmekteydi. Kolonilerdeki valiler İngiltere tarafından tayin ediliyordu. Bunun dışında siyasi hayata başka bir müdahale yoktu. Fakat atanan valiler ve kolonilerin kendilerinin seçtiği yasama meclisleri arasında, özellikle İngiltere'ye ödenecek vergiler konusunda sürekli çatışma ve mücadeleler oluyordu. Kolonilerin İngiltere'ye karşı ayaklanmasının temel sebebi de vergiler meselesiydi. Yedi Yıl Savaşları'ndaki maddi kayıplarını telafi etmek isteyen İngiltere, kolonilere ağır vergiler yüklemişti. Bu durum kolonilerde

[241] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997., s. 24.
[242] Sander, a.g.e., s. 151-152.
[243] Çimen, a.g.e., s. 137.
[244] Sander, a.g.e., s. 152.

hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Zaman zaman kolonilerin tepkisiyle azalan vergiler kısa süre sonra tekrar artıyor ve bu konudaki çekişme gittikçe tırmanıyordu. Bu çekişmeyi çatışmaya dönüştürecek en önemli eylem 16 Aralık 1773'te gerçekleşti. İngilizlerin vergi ve ithalat oyunlarına tepkisini göstermek isteyen birkaç kişi Boston Limanı'na demirlenmiş olan çay yüklü İngiliz gemisindeki malları denize döktü. Bunun üzerine İngiltere Boston Limanı'nı ticarete kapatan bir karar aldı. Koloniler de 1774 Eylül ayında Philadelphia'da bir kongrede bir araya geldi. George Washington bu kongrede delege olarak bulunuyordu. Kongrede, İngiltere ile olan her türlü ticaretin bir yıl süreyle askıya alınması kararlaştırıldı. İngiltere de buna karşın kolonilerde askeri tedbir almaya başladı. Kolonilerde hava oldukça gergindi. 18 Nisan 1775 sabahı Boston'da İngiliz askerleri ile halk arasında ilk silahlı çatışmalar başladı. Kolonilerin isyanı ilk etapta bağımsızlık için değildi. Onlar sadece isteklerini Kral'a kabul ettirmek istiyorlardı. Fakat çatışmaların başlamasından itibaren bir yıl içerisinde bağımsızlık fikri doğdu ve bir süre sonra tek hedef haline geldi. İlk silahın ateşlenmesinden yaklaşık bir ay sonra yeni bir kongre toplayan koloniler, Amerika Kıt'a adı altında bir ordu kurulmasına ve ordunun başına da George Washington'ın getirilmesine karar verdiler.[245] 1774 yılında ilk kongrenin toplanmasından geçen iki yıl içerisinde olgunlaşan bağımsızlık fikri ve mücadelesine Fransa tarafından da maddi destek sağlanıyordu. Fransa, Yedi Yıl Savaşları'ndaki mağlubiyetin acısını bu şekilde çıkarmak istiyordu.[246]

George Washington, İngilizlere karşı giriştiği ilk muharebeyi kaybetmişti fakat bu, mücadelenin bittiği anlamına gelmiyordu. 1776 yılı başlarında yeni bir Amerikan bayrağı kabul edildi. 4 Temmuz 1776 yılında ise Bağımsızlık Beyannamesi kongre tarafından resmen kabul edilerek yayınlandı. Bu beyanname demokrasi tarihi ve siyaset bilimi açısından oldukça önemlidir. Demokrasinin temel ilkeleri, insan hak ve hürriyetleri bu belgede belirtilmiştir. [247]

[245] Armaoğlu, a.g.e., s. 25-28.
[246] Sander, a.g.e., s. 155.
[247] Armaoğlu, a.g.e., s. 28.

Bu beyannamede devletin yapısı ve insan haklarına ilişkin olarak öne çıkan hususlar şunlardır;[248]

1. Herkes eşit, özgür ve bağımsızdır. İnsanların doğuştan sahip oldukları birtakım haklar vardır ve bunlardan feragat edilemez, başkasına devredilemez. Bu haklar; yaşama, hürriyet ve saadetini temin etme hakkıdır. Devletler bu hakları sağlamak için kurulmuştur ve yönetenler her türlü iktidarı yönetilenlerin rızasından alırlar.

2. Hükümet halkın vekilidir. Bütün güç halkta toplanır ve halktan gelir. Hükümet halk için çalışır ve her zaman halka karşı sorumludur. Eğer bir hükümet şekli esas gayesine aykırı hareket ederse, bu hükümeti değiştirmek milletin hakkıdır.

3. Halkın temsilcileri olarak çalışacak kişilerin seçimi serbest olmalıdır. Topluma bağlı olan herkesin oy verme hakkı vardır.

4. Yargı gücü, yasama ve yürütmeden ayrı ve bağımsızdır. Bu güçlerin üyeleri her türlü baskıdan uzak olmalıdır.

5. Ordu her durumda sivil gücün emrinde olmalı ve sivil iktidar tarafından yönetilmelidir.

6. Amerika Birleşik Devletleri adı altında bağımsız bir devlet kurulması kararlaştırılmıştır.

Koloniler ve İngiltere arasındaki savaş, Saragota'da yapılan muharebede İngilizlerin yenilmesi ve İngiliz komutanının 6000 askeriyle teslim olmasıyla önemli bir dönemece gelmişti. Bu zaferle birlikte İspanya da Fransa gibi Amerikalıların yanında yer almaya başladı. Özellikle Fransa'nın desteği oldukça fazlaydı. Hem silah hem de para yardımı yapıyordu. Saragota yenilgisinden sonra İngilizler müzakereye girmeye çalıştı ve Amerikalılara özerklik teklif etti. Fakat Fransa bundan rahatsız oldu ve Amerikalıları kendine doğru çekmek için çalışmaya başladı. Fransa, girişimleri sonucunda Amerikalılarla 6 Şubat 1778'de ittifak antlaşması imzaladı. Bu antlaşma

[248] The US National Archives and Records Administration, Declaration of Independence, 1776, http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html, (ET: 28.03.2016).

Amerika'nın yabancı bir devletle ilk antlaşmasıydı. Buna göre, Fransa Amerika'nın bağımsızlığını tanımış oldu. Böylece Fransa Amerika'ya olan yardımlarını açıktan yapmaya başladı ve Amerika'ya bir donanma gönderdi. Amerika, Fransa'nın yoğun desteğiyle birlikte zaman zaman İngilizlere karşı yenik duruma düşse de, İngiltere Amerika'nın direnişini kıramadı ve 1781 yılında Yorktown'da kuşatılan İngiliz ordusu teslim olmak zorunda kaldı. Bu zaferle birlikte savaş sona erdi. Barış görüşmelerine başlandı ve 3 Eylül 1783 yılında Paris'te yapılan antlaşmayla İngiltere Amerika'nın bağımsızlığını tanıdı.[249]

George Washington Amerika'nın ilk başkanı olarak seçildi. Washington, anayasanın tüm koloniler tarafından imzalanması sürecinde de ağırlığını koyarak tarafları uzlaştırmıştı. İlerleyen yıllarda İngiltere ile olan ilişkilerin normalleşmesi de Washington'un girişimleriyle gerçekleşti. İkinci başkanlık seçiminde de istekli olmamasına rağmen ısrarlar sebebiyle yeniden başkan oldu. Washington, Kral ilan edilmesi gerektiği fikrini reddetmiş ve demokrasinin kurumsallaşması için çalışmıştı. İnsan hakları onun için oldukça önemliydi. Kölelerin serbest bırakılmasını sağlayan da kendisiydi.[250] George Washington, bağımsızlık mücadelesi sürecinde Amerikan ordularına liderlik ederek önemli zaferlere imza atmış, Amerika'nın demokrasi temelinde insan haklarına saygılı bir devlet olmasına çalışmış ve kurucu bir lider olarak tarihteki yerini almıştır.

George Washington'un önderliğinde kurulan Amerika Birleşik Devletleri 19. yy. içerisinde büyümüş, genişlemiş ve güçlü bir devlet haline gelmiştir. Gücünü ilk defa I. Dünya Savaşı'nda gösteren ve 1941 itibariyle II. Dünya Savaşı'nın liderliğini yapan Amerika, günümüzün süper gücü konumuna yükselmiştir.[251]

2.9. NAPOLYON BONAPART (1769-1821)

Fransa'nın tarihe damga vurmuş liderlerinden biri olan Napolyon 1769'da Korsika adasında doğmuştur. Babası 16. yüzyılda İtalya'dan göç etmiş bir avukattı. Korsika halkı Fransa hâkimiyeti istememiş ve ayaklanmıştı. Bir gün Fransa'ya hâkim

[249] Armaoğlu, a.g.e., s. 28-32.
[250] Çimen, a.g.e., s. 139-140.
[251] Armaoğlu, a.g.e., s. 23.

olacak olan Napolyon'un babası da Fransa'ya karşı savaşanlardan biriydi. Nihayetinde Korsika, 1768 yılında Fransa'ya dâhil olmuştu. Fakir bir ailenin çocuğu olan Napolyon 10 yaşındayken Fransa'daki Brienne askeri okuluna kabul edildi. Tarih ve matematikte iyi olan Napolyon kuvvetli bir hafızaya sahipti. Bu okuldan topçu subayı olarak 1785'te mezun oldu. Bir asker olarak yıldızının ilk parlaması 1793 Toulon ayaklanmasında olmuştu. Toulon halkı İngilizleri yardıma çağırmış, bunun üzerine İngilizler Toulon limanını kuşatmışlardı. Kuşatmayı kırmak için, Napolyon'un savaş konseyine sunduğu plan kabul edilmiş ve bu sayede İngilizler Toulon'dan çıkarılarak şehir kurtarılmıştı. Napolyon'un bu başarısı, henüz 24 yaşındayken generalliğe yükselmesini sağlamıştı.[252]

1795'te Napolyon, yıldızını ikinci kez parlatacak bir başarıya daha imza attı. Ülkedeki kralcıların ayaklanmasını bastırmada gösterdiği başarısından dolayı İç Güvenlik Kuvvetleri'nin komutanlığına getirildi. Kısa sürede ülkenin en saygın askeri otoritelerinden biri haline geldi. 1796 yılında İtalya'daki ordunun başına geçti ve sadece iki gün sonra Kuzey İtalya'ya karşı saldırıya geçti. 1 yıl içerisinde Avusturya ordularını yenip Viyana'ya doğru yola çıktı. Avusturya'nın ateşkes istemesi üzerine barış görüşmeleri başladı ve 17 Ekim 1797'de antlaşma imzalandı. 1798 yılında Napolyon, Fransız yönetimi tarafından İngiltere'yi işgal etmek üzere görevlendirildi. Fakat Napolyon, denizlerde üstünlük sağlanmadan İngiltere'ye yapılacak bir saldırının başarıya ulaşamayacağını, bu sebeple de dolaylı bir strateji geliştirmeleri gerektiğini savundu. Bunun için de Mısır'ı işgal ederek İngiltere'nin Uzakdoğu ticaretini kesmeyi teklif etti. Teklifi kabul edilen Napolyon Mısır seferine çıkarak Malta'yı aldı. Fakat İngiliz donanmasına karşı yenilince Suriye üzerine yürüdü. Burada da Osmanlı kuvvetlerinin direnişi karşısında bozguna uğrayınca ordusunu Mısır'da bırakarak Fransa'ya döndü. 1799'da Fransa'da yaşanan hükümet darbesi yeni bir dönüm noktası olacaktı.[253]

Aralık 1799'da anayasada yapılan değişikliklerle, Napolyon Konsüllük (Consulat) rejimini kurdu. Buna göre, yasama görevi üç konsüle veriliyordu. Bunlardan biri kanunu hazırlar, biri hazırlanan kanunu müzakere eder, biri de kabul

[252] Armaoğlu, a.g.e., s. 53.
[253] Çelik, a.g.e., s. 214.

veya reddederdi. Anayasayı korumakla görevli "Ayan Meclisi" kurulmuştu. Konsüller 10 yıl için seçilmişlerdi. Neredeyse bütün yetki ve güç birinci konsülün elindeydi. Birinci konsül de Napolyon olmuştu. Böylece Napolyon Fransa'nın bütün iplerini eline almış bulunuyordu.[254]

İktidarı ele geçiren Napolyon, Avusturya ve İngiltere'ye barış teklif etse de bu girişimi reddedildi. Bunun üzerine harekete geçen Napolyon, 1800'de Marengo'da Avusturya'yı hezimete uğrattı. Yaklaşık 8 ay sonra da Luneville barışı imzalandı. Bu antlaşmayla Napolyon'un üstünlüğü belgelenmiş oldu. Antlaşmaya göre, Avusturya Ren'in batı kıyılarını Fransa'ya bırakmıştı. Napolyon'da Papalık Devleti'nin yeniden kurulmasını kabul etmişti. İngiltere ise iç politikasında sıkıntı yaşamaktaydı. Fransa'nın Avrupa'da toprak kazanmaya devam etmesiyle birçok ticaret pazarı İngiltere'nin elinden çıkmıştı. Bu durum İngiltere'de ekonomik sıkıntılara sebep oldu. Halkın hükümet üstündeki baskısı artıyordu. Avrupa'da yalnız kalan İngilizler Fransa'nın istilasından korkuyordu. Sonunda, 27 Mart 1802'de Fransa ile İngiltere arasında Amiens Barış Antlaşması imzalandı. Buna göre İngiltere, Fransa ve müttefikleri olan İspanya ve Hollanda'dan ele geçirdiği sömürgeleri iade etmeyi, Mısır'dan, Fransa'dan ve Papalıktan askerlerini geri çekmeyi kabul etmişti.[255]

Napolyon, 1804'te Fransa Cumhurbaşkanı ve general unvanlarıyla imparator tacını giydi. Böylece 1792'de kurulan birinci cumhuriyet sona ermiş oluyordu.[256] Geleneksel olarak tacı Papa giydirirdi, fakat Napolyon tacı Papa'nın elinden alıp kendisi giymişti. Napolyon'a büyük bir tepki vardı. Annesi, çevresindeki önemli insanlar, bürokratlar, ihtilalciler, askerler onunla irtibatını kesmişti. Bir yıl sonra 1805'te İtalya'da kendi kurduğu Cumhuriyeti lağvederek kendini İtalya kralı ilan etti.[257]

İngiltere ve İtalya'yı dize getiren Napolyon siyasal tarih açısından önemli reformlara imza attı. Fransa'nın idari yapısını merkeziyetçi sistem esasına göre yeniden düzenledi. Bugünkü vilayet ve ilçe sistemi Napolyon tarafından kurulmuştur.

[254] Armaoğlu, a.g.e., s. 58.
[255] Armaoğlu, a.g.e., s. 59-60.
[256] Armaoğlu, a.g.e., s. 62.
[257] Çelik, a.g.e., s. 214-215.

Yargıçlar halk tarafından seçilirken yapılan reformla hükümet tarafından tayin edilmeye başlandı. Vergilerin toplanması için memurlar tayin edildi.[258]

Napolyon'un en önemli reformlarından biri İlk Fransa Medeni Kanunu olarak "Code Napolyon" adıyla çıkartıldı. Bu kanun Fransa'nın sınırlarını aşarak pek çok devlette uygulandı. Bu kanun pek çok açıdan Fransız Devrimi'ni somutlaştıran bir karaktere sahipti. Örneğin, kimsenin diğer insanlara karşı doğuştan ayrıcalık sahibi olmadığını, bireylerin kanun önünde eşit olduğunu öngörüyordu.[259]

Mali alandaki en büyük yenilik ise, bugünkü Fransa Merkez Bankası olan "Banque de France"ın kurulmasıydı. Devlet adına para basma yetkisi bu kuruma verildi. Devlet okullarının açılması, askeri okullar açılması Napolyon'un dönemindeki gelişmelerdendi. Bugün birçok ülkede bulunan orta öğretim kurumu "lise"ler Napolyon tarafından kurulmuştu. İlk Fransa Medeni Kanunu da Napolyon tarafından "Code Napolyon" adıyla çıkartıldı. Papa ile barışan Napolyon, Katolikliği resmi ve ayrıcalıklı bir din haline getirdi. Bütün papazları bir hiyerarşiye tabi tuttu. Papazlar bundan böyle devletten maaş alacaklardı. Napolyon'un din alanındaki reformları kendisine ülke çapında büyük bir prestij sağlamıştı.[260] Ayrıca Fransızcanın ulusal bir dil durumuna gelebilmesi, yoksul ile zenginin yurttaş olarak eşit olmaları, kamu hukukunun düzenlenmesi, ticaret hukuku çalışmalarının başlatılması da Napolyon dönemi icraatları arasındaydı.[261] Napolyon genel olarak, devlet mekanizmasının işleyiş etkinliğini artıracak yönde geniş düzenlemeler yaptı. Napolyon'un bu girişimleri, reform ve yasa çalışmaları halk tarafından da destek görmüştü.[262]

Napolyon'un Avrupa'daki üstünlüğü 1814'e kadar sürdü. Rusya, Avusturya, İngiltere ve Prusya ittifak kurarak Fransa'ya saldırdı. Fransa her taraftan kuşatılmış, Fransa içinde de Napolyon'a karşı olan muhalefet harekete geçmişti. Sonunda Fransa teslim oldu. 31 Mart 1814'te toplanan senato Napolyon'un imparatorluktan düşürülmesine karar verdi. 11 Nisan 1814'te yapılan Fontainebleau Antlaşması'yla

[258] Armaoğlu, a.g.e., s. 61.
[259] Hart, a.g.e., s. 183.
[260] Armaoğlu, a.g.e., s. 61.
[261] Ünsal Oskay, "Popüler Kültür Açısından 'İdeoloji' Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar." **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** 1980, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054096 (ET: 18.02.1016), s. 203.
[262] Çelik, a.g.e., s. 215.

Napolyon oğlu adına imparatorluktan feragat etti. Napolyon ve aile fertlerine belli bir miktar maaş bağlandı. Devam eden süreçte Fransa, 1792'deki sınırlarına çekilmek zorunda kaldı. Napolyon'un alt üst ettiği Avrupa haritasının Viyana'da toplanacak bir kongrede yeniden düzenlenmesi öngörüldü. Fransa bu kongrede alınacak kararları peşinen kabul etmişti.[263]

Napolyon tarihe adını yazdıran siyasal liderlerden biri olarak, diğer tarihi liderler gibi ölene kadar hüküm süreememişti fakat Fransa'nın yapılanmasında ve kamu teşkilatının düzenlemesinde öyle etkili işler yaptı ki, bugün Fransa'da ve dünyada halen onun keşfettiği birçok yöntem uygulanmaktadır. Napolyon'a bu açıdan bakıldığında, icraatlarının devamlılığı açısından birçok siyasal liderden önde durmaktadır.

2.10. WINSTON CHURCHILL (1874-1965)

Winston Churchill 10 Kasım 1874 yılında Blenheim sarayında doğdu. Babası önemli bir muhafazakâr politikacıydı. Babası Randolph, Churchill'in politika ya da hukuk alanında başarılı olmayacağını düşünerek onu askeri okula yerleştirmişti. 19 yaşındayken askeri okulda girdiği yeterlilik sınavını ancak üçüncü girişinde kazanabilmişti. Askeri okuldan sonra Hindistan ve Sudan cephelerinde görev aldı. Aynı zamanda bir süreliğine savaş muhabirliği de yapmıştı. Önemli gazetelerde yazıları çıkıyordu. Siyasete girmesi de babasının izlediği yoldan oldu. Muhafazakâr Parti'den milletvekili oldu. Fakat bir süre sonra liberallere geçiş yaptı. Liberallerin 1905'te kazandığı seçim, Churchill'e devlet kademesinde önemli mevkilerin yolunu açmıştı. Churchill, dünyanın birinci dünya harbine gittiği bir ortamda, 1911'de İngiltere'nin deniz kuvvetleri komutanı oldu. Bu görevinde pek başarılı olamayan Churchill I. Dünya Savaşı'ndaki başarısızlıklarından dolayı istifa etti. Bir süre sonra Maliye Bakanı olmuştu.[264]

II. Dünya Savaşı çıkınca, Churchill tekrar İngiliz donanmasının başına getirildi. Savaş sırasındaki başarısızlıklarıyla tepki toplayan Neville Chamberlain'ın istifa etmesiyle birlikte 1940 yılında başbakanlık koltuğuna Churchill oturdu. Bu

[263] Armaoğlu, a.g.e., s. 73-74.
[264] Çimen, a.g.e., s. 185-187.

tarihten sonra etkinliğini fazlasıyla hissettiren Churchill dünya siyasetini domine edecekti. II. Dünya Savaşı süresince durmadan çalışan Churchill, bir yandan Amerika ile yakın işbirliği kurarak aralarındaki bağları güçlendirirken diğer yandan Sovyetleri ustaca idare etmişti. Savaş sonrası, ülkesinde yapılan seçimleri kaybetmiş fakat dünya siyasetini etkilemeye devam etmişti. Soğuk savaş hakkındaki uyarıları ve "demir perde" (Iron Curtain) kavramını siyasi literatüre kazandırmasıyla adından fazlasıyla söz ettirmişti. 1951'de tekrar başbakan seçilen Churchill, dört sene sonra istifa etmiş ve ölene dek milletvekili olarak kalmıştır.[265]

Uluslararası diplomaside oldukça etkin olan Churchill, Sovyetlere karşı kurulan savunma paktı NATO'nun kuruluşuna öncülük etti. Avrupa Konseyi'nin kurulmasında rol aldı. Amerika ile iyi ilişkilerinden dolayı kendisine onursal vatandaşlık verilmişti. Üstelik buna layık görülen ilk kişiydi. Siyasetçi kişiliğiyle ön plana çıkan Churchill aynı zamanda iyi bir yazar ve ressamdı. Yazıdaki yeteneği 1953 yılında Nobel Edebiyat Ödülü ile taçlandırılmıştı. II. Dünya Savaşı üzerine yazdığı 4 ciltlik külliyat, alanının en iyilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Avrupa ve İngiliz tarihi üzerine onlarca eseri bulunmaktadır. Diğer taraftan iyi bir ressam olan Churchill, yaklaşık 600 tablo yapmıştır. 1951 tarihli "View of Tinherir" adlı tablosu 2002 yılında çıkarıldığı bir açık arttırmada 612 bin pounda satılmıştır.[266]

Churchill, tüm bu icraatlarıyla, yakın dünya tarihinin en etkin siyasal liderlerinden biri olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda izlediği stratejiler ve siyasetle, İngiltere'ye küresel anlamda sağladığı kazanımlar ve dünya siyasetinde bıraktığı etkinin izleri halen canlılığını korumaktadır.

Sonuç olarak, özetle vermeye çalıştığımız siyasal liderler, hem yaşam tarzlarıyla hem de siyasal uygulamalarıyla dikkat çekmektedirler. Her biri kendi dönemlerinin başat aktörlerinden olan bu liderler, elde ettikleri siyasal başarılarla tarihin seyrinde önemli roller oynamışlardır. İncelediğimiz siyasal liderler arasında, Washington ve Churchill'in kendi ülkelerinde kurdukları altyapının halen canlılığını koruması ve bu bağlamda Amerika ve İngiltere'nin günümüz dünya siyasetine yön

[265] Çimen, a.g.e., s. 187-188.
[266] Çimen, a.g.e., s. 189-190.

veren iki önemli ülke olması dikkat çekicidir. Büyük İskender'in "dünya devleti" projesiyle evrensel bir kültür oluşturma çabası ve günümüz Avrupa Birliği'nin ortak para birimine benzer ekonomik politikaları, Çin'in ilk imparatoru Chin Shih'nin kurduğu ve günümüz valilik sisteminin temelini oluşturan vilayet sistemi, Napolyon'un kurduğu merkez bankası ve bugün lise dediğimiz orta öğretim kurumları, I. Elizabeth'in temellerini attığı sömürgecilik anlayışı, Fatih Sultan Mehmet ve Selahaddin Eyyubi'nin ise üstün savaş stratejileri ve temel hak ve özgürlükler bağlamındaki insani uygulamaları yine dikkat çekici olan ve etkileri kısmen ya da tamamen günümüze ulaşan siyasal liderlik uygulamalarındandır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu bölümde anlattığımız liderler tarihsel sürece etkileri derecesinde seçmeye çalıştığımız liderlerdir. Bu anlamda belirtmemiz gerekir ki, pek çok din ve ideolojinin doğup büyüdüğü ve insanlık tarihinin başlayıp şekillendiği Ortadoğu coğrafyasına[267] birinci dereceden etki eden İslam Medeniyetinin kurucu lideri Hz. Muhammed (SAV) bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelendiğinden bu bölümde değerlendirilmemiştir.

[267] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK

HZ. MUHAMMED (SAV)

Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak, siyasal liderlik örneği olarak incelediğimiz Hz. Muhammed'in (SAV) doğup büyüdüğü siyasal ve sosyal ortama değinilmiş, peygamberlik göreviyle başlayan liderlik süreci ve siyasal liderliğinin bu sürece nasıl dâhil olduğu, kendisini siyasal liderliğe götüren etkenler anlatılmıştır. Daha sonra, Hz. Muhammed'in (SAV) sahip olduğu siyasal liderlik özelliklerine değinilmiş ve son olarak, kurucu lider vasfıyla tesis ettiği ve yaklaşık 11 sene başkanlığını yaptığı İlk İslam Devleti'nin lideri olarak sergilediği siyasal liderlik pratiği incelenmiştir.

3.1. HZ. MUHAMMED (SAV) HAKKINDA GENEL BİLGİ

3.1.1. Hayatının İlk Dönemleri

Hz. Muhammed'in (SAV) soyu, siyer kitaplarında oldukça ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Biz burada İbn Hişam'ın[268] aktardığı, Hz. Adem'e kadar olan şeceresini paylaşmakla yetineceğiz.

[268] İbn-i Hişam, Hz. Muhammed'in (SAV) hayatını anlatan eserler arasında tamamı günümüze ulaşan en eski eserin yazarıdır. İslam dünyasının önemli âlimlerdendir. Mustafa Fayda, "İbn Hişam", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, C 20, s. 71-72.

"Muhammed bin Abdullah, bin Abdulmuttalib (asıl adı Şeybe'dir), bin Haşim (asıl adı Amr'dır), bin Abdimenaf (asıl adı Muğire'dir), bin Kusayy (asıl adı Zeyd'dir), bin Kilab, bin Mürre, bin Ka'b, bin Lüeyy, bin Galib, bin Fehr, bin Malik, bin Nadr, bin Kinane, bin Hüzeyme, bin Müdrike, (asıl adı Amir'dir), bin İlyas, bin Mudar, bin Nizar, bin Mad, bin Adnan, bin Aded, bin Mukavvim, bin Nahur, bin Teyrah, bin Ya'rub, bin Yeşcüb, bin Nabit, bin İsmail, bin İbrahim Halil'ur-Rahman, bin Tarah (asıl adı Azer'dir), bin Nahur, bin Saruğ, bin Rau, bin Falıh, bin Ayber, bin Şalıh, bin Erfahşed, bin Sam, bin Nuh, bin Lemek, bin Metu Şelh, bin Uhnuh (ki rivayete göre peygamber Hz. İdris'dir), bin Yered, bin Mehlil, bin Kinen, bin Yaniş, bin Şit, bin Adem aleyhisselam."[269]

Hz. Muhammed (SAV) Mekke'de doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmayıp Miladi 571 yılı genel olarak araştırmacılar tarafından kabul görmekle beraber, 569 yılını baz alan önemli araştırmacılar da vardır.[270] Henüz doğmadan babası Abdullah'ı, 6 yaşında annesi Amine'yi, 8 yaşında da annesinin ölümünden sonra yanına yerleştiği dedesi Abdulmuttalib'i kaybetmiştir. Daha sonra, öz amcası Ebu Talib'in himayesine girmiştir.[271]

O devirde Mekke'de okul yoktu. Toplumun büyük kısmı da okuma yazma bilmezdi. Hz. Muhammed (SAV) de okuma yazma bilmiyordu. Amcasının yanına yerleştikten sonra bir süre çobanlık yaptı. Yaşı ilerleyince de tüccar olan amcası ile birlikte ticaret kervanlarına katılmaya başladı.[272]

Hz. Muhammed (SAV), ilk evliliğini 25 yaşında, Mekke'nin en önemli kadın tüccarlarından biri olan Hz. Hatice ile yaptı. Hz. Hatice daha önce 2 kez evlenmiş ve 2 çocuğu olan dul bir kadındı. Hz. Muhammed'in (SAV) Hz. Hatice'den 2 erkek, 4 kız çocuğu oldu. Erkek çocuklarını küçük yaşlarda kaybetti.[273] Daha sonra, Hz. Hatice'nin vefatına kadar, yani 50 yaşına kadar başka bir kadınla evlenmedi. 50

---

[269] İbn Hişam, **Siret-i İbn Hişam**, Abdülvehhab Öztürk (Çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul 2014, C 1, s, 33-35; İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, Arif Erkan (Çev.), Huzur Yayınevi, İstanbul 1995, s. 15.

[270] Celaleddin Vatandaş, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı ve İslam Daveti**, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, C 1, s. 22.

[271] İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 45-53.

[272] Muhammad Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Salih Tuğ (Çev.), İmaj Yayıncılık, Ankara 2003, C 1, s. 46-47.

[273] İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 58-60.

yaşından sonra 9 evlilik daha yaptı. Fakat Hz. Ayşe dışındaki eşlerinin hepsi dul ya da boşanmış kişilerdi. Bu evlilikleri siyasi ya da ahlaki maslahat için yapmıştı.[274]

3.1.2. Kişiliği ve Sosyal Konumu

Hz. Muhammed'in (SAV) gündelik hayatı güzel ahlakın zirvesini gösteren inceliklerle doludur. İnsanlara rahatsızlık vermesi muhtemel bir taş veya başka bir şeyi yoldan kaldırmanın bile "imanın şubelerinden" olduğunu öğütlemiştir. Ümmetine yolda edeple yürümelerini, yola tükürmemelerini emreder, böyle bir durum olursa üzerini toprakla örtmelerini söyler. Hayber seferi sırasında bazı sahabilerin yüksek sesle tekbir getirmeleri üzerine, Allah'ın adını anma gibi güzel bir niyetle bile olsa bağırıp çağırmanın uygun olmadığını öğütler.[275] Ordunun güzergâhı üzerinde bir köpeğin yavrularını emzirdiğini görünce, ordunun geçişi bitene kadar köpeğin rahatsız edilmemesi için bir bekçi tayin eder.[276] Onun güzel ahlakına dair yüzlerce hatta binlerce örnek vermek mümkündür. Bununla birlikte Kur'an'da da Hz. Muhammed'in (SAV) güzel ahlakına ilişkin ayetler[277] mevcuttur. Onun sergilediği bu incelikler, iki büyük imparatorluğun (Bizans ve Sasani) arasında kalmış bedevi bir topluluğu, kısa zamanda, çağlar boyu bütün medeni milletler için bir insaniyet ve ahlak timsaline dönüştürecektir.[278]

Hz. Hatice, Hz. Muhammed'e (SAV) hitaben "…Sen yakınlarına yardım ediyor, ailene bakıyor, hayatını namuskârlıkla kazanıyor, diğer insanların doğruluktan ayrılmamalarını sağlıyor, yetimlere sığınacak bir yer temin ediyor, sözünde doğru, emanete hıyanet etmez, hiçbir dayanağı olmayanların yardımcısı, muhtaçlara iyilik için koşan ve herkes ile iyi geçinip nezaketle muamele eden bir kimsesin."[279] şeklinde sarf ettiği sözleriyle Hz. Muhammed'in (SAV) nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Hz. Muhammed (SAV), sosyal yaşantısında da Mekke halkı tarafından oldukça sevilen ve sayılan bir şahsiyettir. Kendisine olan güven duygusu, güvenilir insan

[274] Ali Şeriati, **Muhammed'i Tanıyalım**, Ali Seyyidoğlu (Çev.), Fecr Yayıncılık, Ankara 1996, s. 77.
[275] Metin Karabaşoğlu, **Peygamberin Bir Günü**, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, s. 171-173.
[276] Karabaşoğlu, a.g.e., s. 179.
[277] **Kur'an**, Ali İmran 3/159, Kalem 68/4, Ahzab 33/21, Enbiya 21/107, Gaşiye 88/21.
[278] Karabaşoğlu, a.g.e., s. 170.
[279] Buhari'den aktaran Hamidullah, **İslam Peygamberi,** C 1, s. 66.

anlamında "el-Emin" lakabıyla anılmasını sağlamıştır.[280] Hz. Muhammed (SAV) 35 yaşlarındayken gerçekleşen bir olay, Mekke halkının kendisine olan itibarını kanıtlar niteliktedir. Söz konusu olay, Kâbe'nin yeniden inşasının son aşamasında kutsal kabul edilen Hacerü-l Esved[281] taşının, inşaatın yapımını yüklenen dört kabileden hangisi tarafından yerine yerleştirileceğidir. Bu oldukça önemli bir meseledir, zira bu görevi yapan kabile itibarını yükseltecek ve her zaman bununla övünecektir. Aralarında anlaşamayan kabile üyeleri son olarak Kâbe'nin kapısından ya da başka kaynaklara göre Kâbe'nin avlusundan ilk girecek kişiyi hakem tayin etmekte anlaşırlar. Bu tereddütlü bekleyiş Hz. Muhammed'in (SAV) içeri girmesiyle sonuçlanır. Durumdan herkes memnundur, çünkü Mekke halkı için O, el-Emin'dir. Hz. Muhammed (SAV) bir bez veya benzer bir şeyin üzerine koyduğu kutsal taşı, her kabileden birinin bezi tutup kaldırması suretiyle konulacak yere taşıtır ve taşı yerine yerleştirir. Sonuç olarak taşı taşıma şerefine bütün kabileler ulaşmıştır. Hz. Muhammed'in (SAV) bulduğu bu çözüm, hakemlik becerisinin yanında parlak zekâsını da göstermektedir.[282]

Hz. Muhammed'in (SAV) sosyal meselelere olan duyarlılığıyla ilgili olarak Hilful Füdul ortaklığına katılması önemli bir dayanaktır. Hilful Füdul, Hz. Muhammed'in (SAV) amcası Zubeyr bin Abdulmuttalib tarafından organize edilen ve amacı; haksızlığa, zulme karşı birlik olmak isteyen kişilerin katıldığı sosyal bir harekettir. Buna katılan herkes zulme, haksızlığa uğrayanların yanında yer alıp mazlumu, haksızlığa uğrayanı, malı gasp edileni desteklemek üzere yemin etmiştir. O sıralarda 20'li yaşlarda olan Hz. Muhammed (SAV) de bu yemini edip bu harekete katılmıştır.[283]

Hz. Muhammed'in (SAV) Mekke'de çok yaygın olan putperestliğe karşı yaklaşımı da oldukça nettir. Peygamberliğinden sonra kendisine, İslam'dan önce putlara tapıp tapmadığı ve içki içip içmediği sorulduğunda "Ben kitap ve iman nedir

[280] Reşit Haylamaz, **Efendimiz**, Muştu Yayınları, İstanbul 2013, s. 49.
[281] Hacerü-l Esved; Arapçada siyah taş anlamına gelir, 30 cm. çapındadır, Hz. İbrahim'in Kâbe'yi ilk inşasından beri orada olduğu, bazı rivayetlerde ise cennetten gönderildiği söylenmektedir. Selim Öğüt, "Hacerülesved", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, C 14, s. 433.
[282] İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 63; Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 49-51.
[283] Ebu'l Ala El-Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, Ahmet Asrar (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 564-565.

bilmezken dahi müşriklerin yaptıklarından uzak kalınması gerektiğini biliyordum"[284] diye cevap vermiştir. Başka rivayetlerde de, Hz. Muhammed'in (SAV), eşine, hiçbir zaman putlara ibadet etmeyeceğini söylediği, Hz. Hatice'nin de bu fikrini desteklediği aktarılmaktadır.[285]

3.1.3. Yaşadığı Sosyal Ortam

Mekke'de doğup büyüyen Hz. Muhammed (SAV) Mekke halkının yaşam tarzına oldukça mesafeliydi. İslam öncesi dönem için cahiliye dönemi denmesinin haklı gerekçeleri vardı. Mekke ahalisinin yaşam tarzı oldukça yozlaşmıştı. Çeşitli sebeplerle eğlenceler düzenlenir, bu eğlencelerde çeşitli ahlaksızlıklar sergilenirdi. Hamidullah'ın aktardığına göre, Kâbe etrafındaki tapınmalar sırasında, genç kızlarla erkeklerin düşüp kalkmaları yaygın bir adetti.[286]

Putperestlik oldukça yaygındı ve neredeyse her meseleyle ilgili farklı isimlerdeki putlara başvuruluyor, onlardan medet umuluyordu. Kâbe'nin içi ve etrafı putlarla doluydu. Bu düzen, Mekkeliler için önemli bir gelir kaynağıydı. Zira hac yapmak için her yıl birçok insan Mekke'ye gelirdi. Arapların en büyük özelliklerinden biri atalarının inanç ve yaşam tarzını takip etmeleriydi. Bir erkek 10'dan fazla kadınla evlenebilirdi. Güçlü olanlar zayıf akrabalarının, yetimlerin malına el koyardı. Adet halinde olan bir kadının elinden yemek yenmez, su içilmezdi. Başta kız çocuklar olmak üzere, çocuk öldürme adeti vardı. Çocuklar ya kız oldukları için, ya aileye yük olmaması için ya da tanrılarına kurban etmek için öldürülürdü. Bunların dışında kan davaları da Araplar arasında oldukça yaygındı. Mekke ve çevresinde hatta Arabistan'ın tamamında huzur ve asayiş yoktu. Hırsızlık yaygın suçlardan biriydi. Uzun yola çıkmak tehlikeliydi.[287]

Bununla birlikte Mekke'de, Hz. İbrahim ile gelen dine inanan ve "Hanif" olarak adlandırılan bazı kimseler de vardı. Bunlar putlara tapmıyor, kurban keserek ya da başka bir şekilde onlara tazimde bulunmuyorlardı. Bunlar, Allah'ın birliğine inanan şirke bulaşmamış kimselerdi. Ne Yahudiliği ne de Hıristiyanlığı benimsemişlerdi.

[284] Köksal'dan aktaran Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 57.
[285] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 560.
[286] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 68.
[287] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 380-396.

Cahiliye devri Arap toplumu içerisinde temiz bir hayat sürdükleri anlaşılan bu kimseler, zina ve fuhşa saplanmıyor, içki içmiyor, yağma-soygun, hırsızlık, cinayet gibi dönemin yaygın kötülüklerine bulaşmıyor, kız çocuklarını diri diri toprağa gömenlere engel olmaya çalışıyorlardı. Kendisine peygamberlik verilmeden önce Hz. Peygamberin de, Hz. İbrahim'in dini olan Hanifliğe göre yaşadığına dair pek çok rivayet vardır.[288]

Hz. Muhammed'in (SAV) pek arkadaşı yoktu. Siyer kitaplarında, Hz. Muhammed'in (SAV) en çok bahsedilen dostu Ebubekir'dir. Ebubekir de kendisi gibi tüccardı ve Hz. Muhammed (SAV) 20, Ebubekir 18 yaşındayken, aralarında yakın bir dostluk kurulmuştu. Ebubekir Mekke'de içki içmeyen birkaç kişiden biriydi. O da, Hz. Muhammed (SAV) gibi güzel ahlakıyla bilinir, saygı görürdü.[289]

3.2. DÖNEMİN SİYASİ ATMOSFERİ

Hz. Muhammed'in (SAV) yaşadığı dönemde, genelde dünyanın özelde ise Mekke'nin nasıl bir siyasi atmosfere sahip olduğu, dönemin siyasal hakimiyetinin hangi devletlerin elinde olduğu, çalışmamız açısından önemlidir. Bu açıdan Mekke ve dünya genelindeki siyasal durum aşağıda özetlenmiştir.

3.2.1. Mekke'deki Siyasi Ortam

İslâm öncesi Arap toplumundaki yönetim algısında "yerellik" dikkat çekicidir. Araplar kendi yerel idarî sistemlerini "kabile" etrafında teşekkül ettirmişler, bir üst siyasî otorite olarak ise hiçbir birey veya kuruma bağlayıcılık atfetmemişlerdir.[290]

Mekke, 7. yy. başlarında yaklaşık on bin nüfusu olan ve çoğunluğu Kureyş kabilesine mensup Arapların teşkil ettiği bir şehir devleti konumundaydı. Ticaret ve din merkeziydi. Farklı dinlere ve ırklara sahip kişilere sıklıkla rastlanırdı. Rum ve Fars kökenli tüccar ve sanatkârlar da Mekke'de ikamet ediyordu. Bölge, kalabalık ve

---

[288] Mustafa Safa, "Hicret Öncesi Medine'de Sosyal ve Dini Hayat", **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2012, http://toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/view/127 (ET: 03.09.2015), s. 212.

[289] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 574.

[290] Şaban Öz, "İlk Dönem İslam Toplumunda Siyasi Algı Değişimi Üzerine", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, http://www.ksu.edu.tr/depo/belgeler/21.%20Say%C4%B1_1506091358258429.pdf (ET: 02.08.2015), s. 2.

hareketli bir yer olduğundan sistemli ve işlevsel idari, mali, askeri ve dini kurumlara sahipti. Bir krallık söz konusu değildi. Yönetim aristokratik bir nitelikteydi. Mekke'nin yönetimini büyük ailelerin temsilcileri yapıyordu. Bu temsilciler Mekke'nin yönetimini aralarında paylaşıyorlardı. Her aile kendi işinden sorumluydu. Tüm Mekke'yi ilgilendiren bir konu olduğunda, her aile ilk olarak konuyu kendi içerisinde istişare eder, sonra bütün temsilciler Daru'n Nedve denilen en üst mecliste toplanarak konuyu görüşür, ortak bir karar alınırdı.[291]

Önemli bir merkez olan Mekke; Roma, Bizans, İran ve Habeş İmparatorları tarafından zaman zaman fethedilmeye çalışılmış fakat Mekke hiçbir zaman yabancı hâkimiyetine girmemiştir. Bir ticaret üssüne dönüşen ve inanç turizmi yapılan Mekke'ye o kadar farklı insanlar gelmiştir ki, pek çok farklı din ve ideoloji burada taraftar bulabilmiştir. Yabancı ülkelere giden Mekkelilerin seyahatleri ve Mekke'ye gelen insanlarla kurulan temaslarla Mekke'nin alışkanlık ve davranışları oldukça incelik ve hassasiyet kazanmıştır.[292]

3.2.2. Dünyadaki Siyasi Ortam

7. yy. başlarında Arabistan, birçok sorunun altında eziliyor ve kıvranıyordu. Cehalet, yoksulluk, anarşi ve iç savaşların pençesi altındaydı. Arabistan bu çağda en geri kalmış ve en az gelişmiş ülke durumundaydı. Coğrafi ve siyasi durum, Arap yarımadasının dünyanın diğer ülkelerinden uzak kalmasına dolayısıyla daha da geri kalmasına yol açmıştı. Arabistan'ın komşusu olan İran, Roma ve Mısır'da ilim ve fennin, medeniyet ve kültürün bazı belirgin özellikleri vardı. Fakat Arabistan'da bunlarda yoktu. Arabistan'da bir hükümet düzeni, bir siyaset düzeni yoktu. Devlet kavramı da kabile gelenekleri arasında kaybolup gitmişti. Bir Arap bedevisi için kabilesinden olmayan birini öldürüp malını gasp etmek oldukça doğaldı.[293]

Diğer taraftan dünya çapında Roma, Yunan ve İran sömürgeciliği vardı. Arabistan'ın Yemen'e kadar olan bölgesi doğu ve güneydoğu sahil şeridi ve Irak'ın verimli topraklarının hepsi İranlıların hâkimiyeti altındaydı. Kuzeyde hicaz sınırına

[291] Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 218-219.
[292] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 25-26.
[293] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 380.

kadar olan bölge Roma imparatorluğunun tasarrufuna girmişti. Bizzat hicazın iç kesimlerinde Yahudi sermaye sahipleri, hegemonyalarını kurmuşlardı. Yahudi sermaye sahipleri Arapları iktisadi açıdan esir almışlar, faiz ağını örmüşlerdi. Arabistan'ın batı kıyısının tam karşısında Hristiyan Habeş İmparatorluğu hüküm sürüyordu.[294]

3.3. LİDERLİĞE İLK ADIM: İLAHİ VAZİFE

Hz. Muhammed (SAV) 40 yaşına kadar ticaretle uğraşan, aile babası olan, toplum tarafından sevilen, sayılan ve güvenilen biri olarak genel itibariyle sakin bir hayat yaşamıştır. Peygamberlik göreviyle birlikte dini liderlik vasfını yüklenmiş ve bu sakin hayat yerini 23 yıl sürecek çetin bir mücadeleye bırakmıştır.

3.3.1. Peygamberlik Görevi

Hz. Muhammed (SAV) 40 yaşındayken, son yıllarda inzivaya çekildiği hira mağarasında bulunduğu bir sırada ilk Kur'an ayetlerinin kendisine vahyolunmasıyla birlikte peygamber olarak seçildi. Gelen ilk ayette kendisine "oku"[295] emri verilmişti. Devam eden ayetlerle de birlikte mutlak ve gerçek rabbin, insanı yaratan, sonsuz kudret sahibi olan Allah olduğu bildirildi. İlk vahyi aldıktan sonra sıkıntılı bir şekilde evine gitti. Durumu eşi Hz. Hatice'ye anlattı.[296] Hz. Muhammed (SAV) korku içindeydi fakat eşi soğukkanlı bir şekilde onu sakinleştirmeye çalıştı. Hz. Hatice Hz. Muhammed'i (SAV) yanına alarak, Hz. Hatice'nin kuzeni olan, putperestliği terk edip Hristiyan olmuş, ilmi seviyesi yüksek, yaşlı ve gözleri görmeyen Varaka bin Nevfel'e giderek durumu anlattı. Varaka da kendinden emin bir şekilde, kendisine gelenle Musa'ya gelenin aynı melek olduğunu, kendisinin peygamber olduğunu belirtti. Hz. Muhammed (SAV) durumu idrak edince görevinin ne kadar zor olduğunu da fark etmişti. Çünkü gelen ayetler Mekke toplumunun inançlarıyla çatışıyordu. [297]

Burada belirtmek gerekir ki, yukarıda anlattıklarımız en itibarlı siyer kitaplarında ve hatta batılı araştırmacıların kitaplarında temelde aynı şekilde ifade

[294] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 376.
[295] **Kur'an,** Alak, 19/1-5.
[296] Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 77-78.
[297] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 582.

edilmektedir. Yani ilk vahyin gelmesine ve Allah'ın kendisini tanıtıp bildirmesine karşın Hz. Muhammed'in (SAV) tepkisi şaşkınlık, korku ve endişe içermektedir. Bu da bize, Hz. Muhammed'in (SAV) hiçbir şekilde böyle bir vazife beklemediğini, bunun kendisi için tamamen bir sürpriz olduğunu göstererek, bazı İslam aleyhtarlarının Peygamber'e yönelik "sahtekârlık" iftiralarını boşa çıkarmaktadır.[298] Ayrıca Hz. Hatice'nin ve Varaka bin Nevfel'in bu durumu ilk öğrendiklerinde, durumu doğal karşılamaları da Hz. Muhammed'in (SAV) ne kadar temiz, düzgün ve peygamberliğe yakışır biri olduğunun göstergesidir. Allah, düzensizliğin ve adaletsizliğin baş gösterdiği bir dünyaya Hz. İsa'nın peygamberliğinden yaklaşık altı asır sonra ve son kez, bir insanı, Muhammed'i, bir elçi, bir yol gösterici, bir lider olarak seçmiştir.

Hz. Muhammed'e (SAV) gelen ilk ayetler doğrudan kendisine hitap etmekteydi. Sonraki ayetler gelene kadar geçen süreçte Hz. Muhammed (SAV) ilk önce kendi nefsine peygamber olmuştu. İslam'ı tebliğ etme emri[299] alınca, en yakın akrabalarından başlayarak İslam'ı anlatmaya başladı. Önce kendi ailesine, sonra akrabalarına, sonra Mekke halkına İslam'ı tebliğ etti ve bu halka genişleyerek tüm insanlığı kapsayana kadar devam etti.[300] Buradaki tebliğ sıralaması önemlidir ve bize Hz. Muhammed'in (SAV) yeni bir hareket oluşturma noktasındaki stratejisini göstermektedir. Bu anlamda izlediği yol, toplumu merkezden çevreye doğru dönüştürme şeklindedir. Bu şekilde dönüşen bir toplumun benimsediği yeni hayat anlayışı daha kalıcı ve yerleşik olmaktadır. Bunun en önemli göstergesi de, tarih sayfalarında tanık olduğumuz, toplumu yukarıdan aşağıya doğru değiştirmeye çalışan baskı, dikta rejimlerinin toplumu dönüştürme noktasındaki başarısızlıklarıdır.

Hz. Muhammed'in (SAV) İslam'ı tebliğ noktasında akrabalarından ciddi bir destek aldığını söylemek zordur. Hz. Muhammed'in (SAV) eşi, çocukları, yanında yaşayan amcasının oğlu Ali ve evlatlığı Zeyd, yani ev ahalisinin tamamı Peygamber'e ilk etapta iman etmiş, diğer taraftan amcası Ebu Leheb başta olmak üzere bir kısım akraba kendisine düşman kesilmiş, akrabaların büyük çoğunluğu ise çekimser kalmayı tercih etmiştir.

---

[298] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 583-585.
[299] **Kur'an,** Müddessir, 74/1-7.
[300] Karabaşoğlu, a.g.e., s. 196.

3.3.2. İlk Direniş ve Muhalif Güçler

Hz. Muhammed'in (SAV) tebliğ hareketiyle birlikte, Kureyş kabileleri içinde İslamiyet yayılmaya başlamıştı. Bu hareket zamanla etkisini arttırınca Mekke'nin hâkim güçlerinin dikkatini çekmeye başladı. Mekkeli liderlerin durumu ciddiye almaları ve muhalefet etmeleri ise, Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberlik iddiasının ve davetinin siyasi ve iktisadi içeriklerinin bulunduğunun farkına varılmasıyla başladı.[301] Müşrik liderler hemen şiddete başvurmadılar. Zira kabilecilik anlayışının hâkim olduğu Mekke'de, söz konusu kişiye zarar vermek kabileler arası savaş çıkmasına sebep olabilirdi. Bu yüzden diyalogla bu işi çözmek istediler. Özellikle Hz. Muhammed'in (SAV) amcası Ebu Talib aracılığıyla onu bu işten vazgeçirmeye çalıştılar. Amcası Ebu Talib yeğenini vazgeçirmeye çalışsa da aldığı cevaplar son derece net ve kararlıydı. O, bu yoldan asla dönemeyecekti.[302] Müşrik liderler bunu anladıktan sonra her şeyi göze alarak şiddet eylemlerine başladılar. Müslümanlardan hapsedebildiklerini hapsediyor, güçlerinin yettiği kimselere de fikirlerinden dönmeleri için işkence ediyorlardı.[303] Böylece, Hz. Muhammed'e (SAV) ve taraftarlarına olan baskı ve şiddet her geçen gün artarak devam etti.

Sadece Mekkeliler değil, bütün Arabistan ve diğer pek çok millet cahiliye geleneklerini aynen korumak ve sürdürmek amacıyla bu hareketi zorla ortadan kaldırmak istiyordu. Onu bastırmak ve ortadan kaldırmak için her yola başvurdular. Yalan yanlış propagandalar yaptılar. Hz. Muhammed (SAV) ve taraftarları hakkında şüphe uyandırıcı iftiralar yaydılar. Onlara karşı ekonomik ve sosyal boykot uyguladılar. Fakat tüm baskı ve şiddet politikalarına rağmen İslam dini, Hz. Muhammed'in (SAV) önderliğinde yayılmaya devam etti.[304]

Müslümanların direnişi İslam düşmanlarında çok büyük bir kin ve nefrete sebep olmuştu. Çünkü bu hareketi benimsemeyen kişilerin bizzat kendi çocukları, yeğenleri ya da anne-babaları İslam'a giriyor ve kendilerine karşı cephe alıyordu. Bunu hazmetmeleri kolay değildi. Üstelik bu harekete katılanların önemli bir kısmının

---

[301] W. Montgomery Watt, **Hz. Muhammed Mekke'de**, Rami Ayas ve Rami Yüksel (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s. 143-144.
[302] Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 390-391.
[303] İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 96.
[304] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 604.

toplumun üst tabakasından olması ve düzgün karakterli kişiler olması onları ayrıca rahatsız ediyordu. Peygamberin tebliğ ettiği ayetler o kadar etkiliydi ki, Müslümanlar ne olursa olsun muhalefete karşı koymaya, her şeylerini bu yolda feda etmeye hazırlardı. Bu öyle bir fedakârlıktı ki, kimi öz anne-babasını, kimi malını, kimi makamını, itibarını terk etmişti.[305]

Baskı ve zulmün bizzat Peygambere yönelmesinin öncüsü de kendi amcası Ebu Leheb olmuştu. Hz. Muhammed'in (SAV) iki kızı Ebu Leheb'in iki oğluyla peygamberlik görevinin başlamasından önce evlenmişlerdi. Ebu Leheb oğullarına baskı yaparak eşlerini boşandırttı. Ebu Leheb bir defasında o kadar ileri gitti ki, Peygamberin başına pislik dökmek istedi. Hz. Muhammed'in (SAV) namaz kıldığı bir sırada, Ebu Leheb elindeki pislik dolu kabı onun başına dökmek üzereyken, Peygamberin diğer bir amcası Hamza buna engel oldu ve pislik dolu kabı Ebu Leheb'in kafasına döktü. Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebu Cehil de baskı ve zulümde ileri gelenlerden biriydi. Peygamberin namaz kıldığı bir sırada omuzlarına deve işkembesi koydurmuş ve alay etmişti. Hz. Muhammed'e (SAV) yönelik tepkilerin failleri genellikle şu kimselerdi: Ebu Cehil, Ebu Leheb, Velid b. Muğire, Şeybe b. Rebi'a, Harb, Haris, Kays, As b. Vail, Esved b. Abd-i Yeğus, Ümeyye b. Halef, Ebu Kays b. Fakih, Nadir b. El-Haris, Münebbih b. El-Haccac, Said b. Seyfi, Zübeyr b. Ebi Ümeyye, Esved b. Abdulesed, As b. Said, Ukbe b. Ebi Muayt, Hakem b. Ebi'l-As. Müşriklerin en çok yaptıkları şey alay etmekti. Sürekli sözlü tacizlerde bulunuyorlar, Peygamberin itibarını düşürmeye çalışıyorlardı.[306] Fakat yıllarca süren bu baskı ve zulüm politikası Müslüman toplumun genişlemesine engel olamadı.

3.4. SİYASAL LİDERLİK ÖZELLİKLERİ

Hz. Muhammed'in (SAV) kişiliğine dair sayılabilecek özellikler oldukça fazla olmakla beraber burada daha çok siyasal liderlik açısından ön plana çıkan özellikleri anlatılmaya çalışılacaktır.

[305] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 605.
[306] Vatandaş, a.g.e., C 1, s. 394-396.

3.4.1. Adalet Anlayışı

Adaletin özü, her hak sahibinin hakkını vermek ve her şeyi yerine göre kullanmaktır.[307] Bu anlamda, Hz. Muhammed'in (SAV) yaşantısı, adil sıfatına ne kadar layık olduğunun en büyük şahididir. Örneğin, henüz gençlik yıllarında, Mekke ve çevresinde güçsüz olduğu için hakkını arayamayan, zulme uğrayan kişilere adalet götürmeyi amaç edinen Hilful Füdul hareketine gönüllü olarak katılmıştı.[308] Bir diğer önemli olay da Kabe'nin yeniden inşası sırasında kabileler arasında yaptığı hakemlik olayıdır.[309]

Hz. Muhammed'in (SAV) toplumun idaresinde adaletli olma konusunda gösterdiği titizlik meşhurdur. Kuralların ve cezaların uygulanmasında zengin-fakir, asil-sade vatandaş ayrımı yapmazdı. Bununla birlikte, güçlülerin zayıflara karşı haksızlıklarında adaleti sağlamak için çok dikkatli davranırdı. Tarafların razı olduğu bir diyet ödettirir, zararları telafi ettirirdi. [310]

Adaletin tesis edilebilmesinin yolu, herkesin kanun önünde eşit olmasından geçer. Hz. Muhammed'in (SAV) adalet anlayışında da kanun önünde herkes eşittir.[311] Bu konuda Hz. Muhammed'in (SAV) dikkate alınması gereken önemli sözlerinden biri şudur: "Sizden öncekileri helak eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terk edip ceza vermezlerdi. Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yaptığında derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onu da cezalandırırdım."[312]

Hz. Muhammed'in (SAV) adaletinden düşmanları bile şüphe duymazdı. Özellikle Yahudiler kendi aralarındaki ihtilaflı meseleleri çözmesi için ona getirirlerdi.

---

[307] Abdulkerim Zeydan, **İslam Davetinin Esasları**, Veli Ulutürk ve Mehmet Karabulut (Çev.), Çıra Yayınları, İstanbul 2011, s. 93.
[308] Veysel Özdemir, **Modern Teoriler Açısından Hz. Muhammed (SAS)'in Örnek Liderliği**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s.140.
[309] Hilful Füdul ve Hakemlik olayı için bk. s. 82.
[310] Mehmet Ergin ve H. Kübra Ergin, **Hz. Muhammed'in Liderlik Sırları**, Akis Yayınları, İstanbul 2006, s. 171.
[311] Zeydan, a.g.e., s. 92.
[312] Buhari'den aktaran Ergin ve Ergin, a.g.e., s. 171.

Hz. Muhammed (SAV) Medine'deki hukuk sistemini yeniden dizayn ederken Yahudilerin lehine olan, eşitliğe aykırı uygulamalara da son vermişti.[313]

Hz. Muhammed (SAV) devletin kuruluşundan sonra yargılama sistemini kurarken, hâkim olarak görev yapacak kişilerin seçiminde titiz davranmış, önemli bir kısmını bizzat imtihandan geçirmiştir. Maverdi'nin aktardığına göre, İslam devletinde hakim olarak görev yapacak kişilerde 7 şart aranmıştır;[314]

1. Olgun bir erkek olmak,
2. Zeki olmak,
3. Özgür irade sahibi olmak (köleler hakim olamaz),
4. Müslüman olmak,
5. Adil olmak,
6. Görevini yapabilecek kadar sağlıklı olmak,
7. Hukuk bilgisine sahip olmak.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed (SAV) hayatı boyunca adil olmuş, kendi yakınlarına dahi iltimas geçmemiş ve bunu, kurmuş olduğu devletin temel yapı taşlarından biri haline getirmiştir.

3.4.2. Kararlılığı

Hz. Muhammed'in (SAV) yöneticilik başarısındaki önemli bir yönü de kararlılığıdır. İnsanlar bazen kurallara ve kararlara belli ölçüde direnç gösterir ya da uygulama noktasında isteksiz olurlar. Bu durum işlerin düzgün yürümesini engeller. Böyle durumlarda Hz. Muhammed (SAV) tereddütten uzak kalmış ve kararlı davranmıştır. Mesela, Mekke'nin fethinden iki yıl önce yapılan Hudeybiye barışında alınan kararları Müslümanlar içlerine sindiremediklerinden dolayı buyrukları ağırdan almış fakat Hz. Muhammed'in (SAV) kararlılığını gördükten sonra tavırlarını değiştirmişlerdir.[315]

---

[313] Özdemir, a.g.e., s. 140.
[314] Ebu'l Hasan Habib el-Maverdi, **El-Ahkamü's Sultaniye**, Ali Şafak (Çev.), Bedir Yayınevi, İstanbul 2015, s. 137-139.
[315] Ergin ve Ergin, a.g.e., s. 168-169.

Özellikle Peygamberliğinin ilk yıllarında, elinde neredeyse hiçbir maddi imkân kalmadığı halde, Mekkeli müşriklerin, Hz. Muhammed'in (SAV) davasını en azından yumuşatması için yaptıkları teklifleri dahi tereddütsüz bir şekilde reddetmişti. Bu kararlılığı, devlet yönetiminde de doğru bildiğinin, adil olanın peşinden gitme şeklinde tezahür etmiştir.

3.4.3. Güvenilirliği

Güvenilir, dürüst liderler toplum üzerinde güven duygusunu açığa çıkarır.[316] Bu da liderin otoritesini güçlendirir. İnsanlar, liderin otoritesine, mecbur olduklarını hissettikleri gerekçesiyle değil, bunu bir şeref kaynağı gördükleri için uymak istemeye başlarlar. Bu da insanın, yaratılışında olan, doğruya ve iyiye sempati duyma eğiliminden kaynaklanır.

Hz. Muhammed'in (SAV) sosyal hayatına baktığımızda onun yaşadığı toplum içerisinde el-Emin olarak anılması, ne kadar güvenilir bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İnsanlar, onun bu vasfından dolayı değerli eşyalarını ona emanet etmişlerdir.[317] Onun güvenilir kişiliği, Hz. Hatice ile ticari ilişkide bulunmasına yol açmış, nihayetinde de kendisiyle evlenmiştir**.**

3.4.4. Hitabet Gücü

Liderin duygu, düşünce ve bilgilerini insanlara etkili bir şekilde ifade etmesi, amacının anlaşılması bakımından önemlidir. Konuşma tarzını da üslup, ses tonu, açıklık, belagat gibi özellikler oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in (SAV) sesinin gür olduğu, hitapta bulunduğu zaman heybetli, azametli, duruşlarının yerinde, ifadeleri açık ve anlaşılır olduğu belirtilmektedir. [318]

Lider pozisyonundaki kişilerin özlü konuşması, sözlerinin etkililiği söylenenlerin akılda kalıcılığı bakımından önemlidir. Hz. Muhammed de (SAV)

[316] John Adair, **Hz. Muhammed Örneğinden Hareketle Lider**, Ali Çavuşoğlu (Çev.), Ufuk Yayınları, İstanbul 2012, s. 74.
[317] Özdemir, a.g.e., s. 84.
[318] Özdemir, a.g.e., s. 48-50.

lüzumsuz yere konuşmazdı. Siyer kitaplarının da aktardığı şekilde kendisi Cevamiu'l Kelim'di. Yani az sözle çok şey anlatma kabiliyetine sahipti. [319]

Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberliğinin ilk zamanlarında Mekke'de, Kureyş halkına yaptığı konuşma, hitabet yeteneğine dair önemli dersler çıkarılması gereken bir örnek teşkil etmektedir. Hz. Muhammed (SAV) yapacağı konuşma için Mekke ahalisini açık bir alana davet etmişti. Kendisi de yüksek bir yere çıkarak konuşmasına başladı. İlk olarak "…Ey Kureyşliler, ey Beni Ka'b bin Lüeyy,…" diye başlayarak Mekke'de bulunan neredeyse bütün kabile ve ailelerin isimlerini tek tek, yüksek bir sesle saydı. Daha sonra şunları söyledi: "Ey ahali, bu dağın arkasında size saldırmak üzere beklemekte olan büyük bir ordu var desem, sözlerime inanır mısınız?" Herkes, "evet, bildiğimiz kadarıyla sen yalan söylemezsin" dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (SAV) sözlerine şöyle devam etti: "O halde ben sizi, Allah'ın büyük azabı gelmeden önce uyarmak istiyorum. Siz O'nun azabından canlarınızı kurtarmaya çalışın. Allah katında ben size yardımcı olamam. Kıyamette ancak Allah'tan korkanlar benim akrabam olacaktır. Başkaları iyi amel ile gelirken, sizin dünyanın vebalini taşıyarak gelmeniz doğru olmayacaktır. Siz o zaman Ya Muhammed diye yalvaracaksınız, ama ben çaresizlik içinde yüzümü sizden çevireceğim. Fakat dünyada sizinle kan bağım vardır ve burada size her türlü merhamet ve şefkati göstereceğim."[320]

Hz. Muhammed'in (SAV) burada ilk olarak kabile ve aile isimlerini sayması çok açıktır ki, dikkatleri üzerine çekmek ve herkesin ona odaklanmasını sağlamak, aynı zamanda da oraya gelen herkesi ayrı ayrı ciddiye aldığını göstermek içindir. Devamında ise "Ey ahali, bu dağın arkasında…" söylemi de asıl söyleyeceklerine dair bir kabul ettirme eğilimine yöneltme davranışıdır. Ayrıca, asıl söyleyeceklerini bitirdikten sonra, bunları kabul etmeyecek olanların zihninde "hem yalan söylemez diyorsun hem de söylediklerini yalanlıyorsun" düşüncesini oluşturup yanlış yolda olma hissini yaşatmak istemesidir. Tüm bunlar bize Hz. Muhammed'in (SAV) üstün hitabet yeteneğini ve dolayısıyla parlak zekâsını göstermektedir.

[319] Özdemir, a.g.e., s. 51.
[320] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 822.

3.4.5. Açık Fikirliliği

Hz. Muhammed (SAV), kişileri ya da toplumu ilgilendiren konularda herkesin fikrini söyleyebileceği bir yönetim tarzı oluşturmuştu. Hz. Muhammed'in (SAV) yaptığı ve söylediği her şey ilahi bir emir değildi. Kendisinin yaptığı pek çok içtihatlar vardı. İçtihatta da her zaman hata etme veya içtihadı değiştirme ihtimali olması sebebiyle, Hz. Muhammed'in (SAV) vahyin emrettikleri dışından verdiği hükümler, aldığı kararlar, Kur'an ayetleri gibi değiştirilemez değildi. Nitekim verdiği bazı kararların, etrafındaki Müslümanlar tarafından sorgulandığı, bu kararların ilahi emir olup olmadığı sorulduğu, kendi kararı olanların zaman zaman değiştirilmesi teklif edildiği olmuştu. Sonuç itibariyle Hz. Muhammed (SAV), vahyin ışığında kararlar alsa da, son tahlilde O da diğer insanlar gibi bir insandı. Dolayısıyla aldığı kararları değiştirme ihtimali her zaman mevcuttu.[321]

Fikirlerini özgürce beyan eden toplumlarda "biz" bilinci gelişir. Bu bilincin gelişmesinin önünü açan da Hz. Muhammed'in farklı fikirlerin özgürce söylenmesini sağlayan bir atmosfer oluşturmasıydı. Bu sayede Hz. Muhammed'in (SAV) yönetim süreci içerisinde, bazen de savaşlarda çok faydalı fikirler ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in (SAV) en önemli zaferlerinden biri olan Bedir Savaşı öncesi yaşanan bir olay buna örnek gösterilebilir. Bedir bölgesine giden Müslümanlar, ordugâhı kuracakları sırada genç bir Müslüman Hz. Muhammed'e (SAV) gelerek, ordugâhın kurulduğu yerin uygun olmadığını, su kuyularına hâkim olabilecekleri şekilde yerleşilmesi gerektiğini söylemiş ve bu teklifi kabul edilerek ordugâhın yeri değiştirilmiştir. Bu hamle Müslümanlara savaş esnasında avantaj sağlamış ve savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır.[322]

Hz. Muhammed'in (SAV) bu tavsiyeyi dinlemesi ve Allah'ın elçisi bir peygamber olarak kendi fikrinden vazgeçerek bu tavsiye doğrultusunda hareket etmesi, liderlik vasıflarının bir tezahürüdür.

---

[321] İbrahim Sarmış, **Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 525.
[322] Özdemir, a.g.e., s. 215-216.

3.4.6. Görevlendirmede Ölçü: Liyakat

Devlet yönetiminde görevlendirme yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, görev verilecek kişinin o konuyla ilgili bilgi, birikim ve deneyim sahibi olması ya da tecrübeli değilse bile en azından söz konusu görevin altından kalkabilecek kabiliyette olmasıdır. Yani liyakat sahibi olmasıdır. Hz. Muhammed'in (SAV) yönetim tarzında bu ilkenin titizlikle uygulandığı görülmüştür.

Mekke'nin fethinden sonra, İslam Devletinin sınırları kısa sürede Arap yarımadasını kaplamıştı. Hz. Muhammed (SAV), devlet görevlerinin üçte ikisini Kureyş'in Ümeyye oğullarına vermekten çekinmemişti. Oysa bunlar, kısa bir süre öncesine kadar Hz. Muhammed'e (SAV) karşı yapılan düşmanlığın başını çekmişlerdi. Bu kabileye mensup kişilerin devletin kamu teşkilatında rol almalarının sebebi bu konudaki en çok bilgi ve birikimine sahip olan topluluk olmalarıydı. Benzer bir örnek de Mekke'nin fethinde görülmüştür. Kâbe'nin sorumlusu olan Osman bin Talha, Müslümanlar Mekke'ye hâkim olduklarında Kâbe'nin anahtarlarını teslim etmemiş, kendisinden zorla alınan anahtarlar daha sonra Hz. Muhammed'in (SAV) talimatıyla[323] tekrar kendisine teslim edilerek görevine devam etmesi istenmiştir. Çünkü bu görev asırlardır Osman bin Talha'nın soyu tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla bu görevi en layıkıyla yapacak olan onlardır. Ayrıca bu kararın etkisiyle Osman bin Talha Müslüman olmuş ve Hz. Muhammed'e (SAV) tabi olmuştur.[324]

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Hz. Muhammed'in (SAV) devlet yönetiminde görev alacak kişilerdeki ölçütleri öncelikli olarak kişilerin dindarlık dereceleri olmamıştır, bu özellik muhtemeldir ki eşit durumlarda bir tercih sebebi olabilir. Liyakat, görevlendirme konusunda Hz. Muhammed (SAV) için öncelik teşkil etmiştir.[325]

---

[323] Emanetin hak edene verilmesi konusunda Peygamber'e vahiy gelmiştir: "Allah, size emanetleri layık olana vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder." **Kur'an**, Nisa, 4/58.

[324] Said Alpsoy, **Bir Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed (SAV)**, Umran Yayınları, İstanbul 2013, s. 50-51.

[325] Alpsoy, a.g.e., s. 52.

3.5. SİYASAL AÇIDAN İLK FAALİYETLER

Hz. Muhammed'in (SAV) verdiği mücadele zamanla olgunlaşmış ve kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu başlık altında, devletin kuruluşundan önce gerçekleşen faaliyetler siyasal açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.5.1. İlk Siyasi Girişim

Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberlik görevine başlamasının üzerinden 5 yıl geçmişti. Bu süre içerisinde, Mekkelilerin ona ve diğer Müslümanlara gösterdiği işkence ve eziyetler o derece artmıştı ki, artık Müslümanlar için Mekke yaşanmaz bir yer olmaya başlamıştı. Hz. Muhammed (SAV) bu durum üzerine Müslümanların Habeşistan'a iltica etmelerine karar verdi. Böylece ilk olarak bir grup Müslüman, Habeşistan İmparatoruna verilmek üzere Hz. Muhammed'den (SAV) aldıkları bir mektupla birlikte deniz yoluyla Habeşistan'a gittiler.[326]

Göç edilecek yerin Habeşistan olması oldukça stratejik bir karardı. Çünkü o dönemde diğer Arap kabilelerine iltica etmek çok zordu, zira bunun için o dönemin örfüne göre, gidilecek olan kabilenin daveti gerekiyordu. Ayrıca bir kabileye göç edilse bile, Arabistan civarında nispeten güçlü olan Mekkeliler, bu sebeple o kabileye saldırabilirdi. Bu yüzden göç için en uygun olanı bir devlete sığınmaktı. Komşu ülkeler arasında İran da vardı fakat bu ülke Hire Arap Krallığını yeni yıkmıştı ve Araplar arasından çıkan, başına buyruk olarak gördükleri bu yeni lidere şüpheyle bakıyorlardı. Bizans İmparatorluğu ise o sırada İranlılar ile tutuşmuş olduğu mücadelede ağır kayıplara uğramış, Dımaşk (Şam), Kudüs ve hatta İskenderiye'yi İranlılara kaptırmıştı. Bizans İmparatoru Heraklius da özellikle Araplara karşı olmak üzere sıkı iktisadi tedbirler almıştı. Komşu ülkeler arasında sadece Habeşistan o sıralarda karışıklık ve çatışmaların dışında bulunuyordu. Ayrıca Necaşi adil bir hükümdar olarak biliniyordu. Bu sebeplerden dolayı Habeşistan, siyasi sığınma için en uygun devletti.[327]

Hz. Muhammed (SAV), Habeş İmparatoruna hitaben yazdığı mektupta şöyle demekteydi: "…Amca tarafından yeğenim olan Ca'fer'i, beraberinde az sayıda bir

[326] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 869-870.
[327] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 295.

Müslüman kümesiyle birlikte sana doğru hemen yola çıkarıyorum. O sana varır varmaz... ...onlara misafirperverlik göster." Necaşi mektubu aldı, gelen Müslümanları dinledi ve Mekke'den gönderilen muhalif heyetin Müslümanların aleyhine yaptıkları bütün girişimlere rağmen Hz. Muhammed'in (SAV) siyasi sığınma talebini kabul etti.[328] Daha sonra, Hz. Muhammed (SAV) Mekke'deki mücadelesine devam ederken Müslümanların Habeşistan'a göçü devam etti.

Hz. Muhammed'in (SAV) göç kararı, Müslümanları bir defada toptan değil de parça parça göndererek ortaya çıkabilecek riskleri azaltması, bu kararı alırken yer seçimindeki stratejisi, liderlik vasıflarının bir tezahürüydü.

Sonuç itibariyle bu girişim, Hz. Muhammed'in (SAV), peygamberlikle başlayan liderlik yönüne dair ilk siyasi girişim olarak görünmektedir. Ayrıca Habeşistan İmparatoruna gönderdiği mektup, muhatabiyet bakımından, bir liderden bir lidere gönderilmiş, siyasi bir belge niteliğindedir.

3.5.2. Akabe Biatleri

Biat, bir sözleşmedir. İslami terminolojide, herhangi bir kimsenin siyasi ve askeri liderlik vasıflarına sahip olan bir lidere her türlü şartlarda itaat edeceğine, ona bağlı kalacağına söz vermesi ve bu sözünü elini uzatarak pekiştirmesidir.[329]

Akabe Biatleri, Hz. Muhammed (SAV) ile Medine ahalisinden Müslüman olmayı kabul edenler arasında, Miladi 620-622 yılları arasında toplam 3 kez yapılmış olan, Medineli Müslümanların Hz. Muhammed'e (SAV) bağlılık yemini ettikleri bir ittifaktı.[330] Bu biatlerin konumuz açısından önemi, devam eden yıllarda kurulacak olan devletin temellerinin bu ittifakla atılmış olmasıdır. Bir devletin kurulması için gereken 3 unsur; insan topluluğu, toprak ve egemenliktir. Bu biatler ise ilk 2 unsuru temin edecektir.

---

[328] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 293-299.

[329] Ramazan Altuntaş, "İmam-ı Maturi'de Din-Siyaset İlişkileri", **İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2010, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/milel/article/view/5000076109 (ET: 13.10.2015), s. 63.

[330] İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 111-112.

Hz. Muhammed (SAV), hac yapmak amacıyla her yıl Kâbe'ye gelen kabileleri dolaşıp İslam'ı anlattığı sırada, Akabe mevkiinde altı kişilik bir kafileye denk geldi. Bu kafileyle tanıştı ve onları İslam dinine davet etti. Medine'nin Hazrec kabilesinden olan bu kişiler İslam'ı kabul ederek Hz. Muhammed'e (SAV) biat ettiler ve bir yıl sonra aynı yerde buluşmak üzere sözleşerek Medine'ye döndüler. Bir sene sonra aynı yerde Hz. Muhammed (SAV) ile buluştular. Bu kez Medineliler yeni Müslüman olanların da aralarında bulunduğu toplamda on iki kişiydiler.[331]

Medineli on iki Müslüman, bu ikinci buluşmada Hz. Muhammed'e (SAV) şu sözlerle biat ettiler: "Biz (Medineli Müslümanlar) Allah'a kimseyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız. Zina yapmayacağız. Evlatlarımızı katletmeyeceğiz. Kendi el ve ayaklarımıza iftirada bulunmayacağız (hiçbir kimseye asılsız iftirada bulunmayacağız). Hiçbir emri bil ma'ruf konusunda Resulullah'a itaatsizlik etmeyeceğiz. Resulullah'ın emirlerini dinleyeceğiz ve ister mali durumumuz iyi ister kötü olsun, ister bu emirleri beğenelim ister beğenmeyelim, isterse de bize başkaları tercih edilsin bu emirleri yerine getireceğiz. Ve biz hükümet işlerinde devlet yetkilileriyle ihtilafa düşmeyeceğiz. Ve biz nerede ve ne şartlar altında olursak olalım hak söz söyleyeceğiz ve bizi lanetleyenlerden korkmayacağız. Eğer siz bu sözlere bağlı kalırsanız sizin için cennet vardır. Ve eğer biri yasak bir fiil işlerse, bu mesele Allah'a havale edilecektir. Allah isterse cezalandırır, isterse affeder." [332]

Medineli Müslümanlar verdikleri bu biatten sonra Medine'ye dönerek İslam'ı anlatmaya başladılar. Bir süre sonra Hz. Muhammed (SAV), Medinelilerin İslam'ı doğru öğrenip yaşamaları için İslam'ı iyi bilen Müslümanlardan Mus'ab bin Umeyr'i, Mekke'den Medine'ye elçisi olarak gönderdi. Mus'ab aslında Hz. Muhammed'in (SAV) ilk diplomatıydı ve yaptığı çalışmalarla ileride kurulacak devlet için uygun bir zemin hazırlayacaktı.[333] Mus'ab'ın çalışmalarıyla birlikte İslamiyet Medine'de hızla yayılmaya başlamıştı. Medine'nin iki önemli kabilesi Hazrec ve Evs İslam'ı kabul etmişti. Bir sonraki sene yine aynı yerde son Akabe biati için tekrar bir araya gelindi. Bu kez Medine'den gelen Müslümanlar çok daha kalabalıktı. Yapılan görüşmeler

[331] Salih Suruç, **Peygamberimizin (ASM) Hayatı**, Nesil Yayınları, İstanbul 2015, s. 281-282.
[332] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 951.
[333] Muhammed Sallabi, **Siyer-i Nebi**, Mustafa Kasadar, Sadullah Ergün ve Şerafettin Şenaslan (Çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2009, C 1, s. 396-397.

sonucunda Medineli Müslümanlar, Hz. Muhammed'i (SAV) de Medine'ye davet ederek, önceki biat sözleşmesinin paralelinde[334] bir biat ile bağlılıklarını bildirdiler. Daha sonra Hz. Muhammed (SAV) Medineli Müslümanların kendi aralarından 12 temsilci seçmelerini istedi.[335] Hazrecliler için 9, Evsliler için 3 temsilci seçildi. Hz. Muhammed (SAV) on iki naibten biri olan ve öğretmen-tebliğci Mus'ab bin Umeyr'in de evinde kaldığı Hazrecli Es'ad b. Zürare'yi temsilcilerin başkanı olarak seçti.[336] Heyet Medine'ye döndükten sonra bu temsilciler kendi topluluklarıyla konuşup biatin önemini anlattılar ve onları Hz. Muhammed'in (SAV) Medine'ye gelişine hazırladılar.

Akabe'de gerçekleşen biatler, Hz. Muhammed'in (SAV) Mekke'deki tebliğ çalışmalarının bir dönüm noktasıdır. Hamidullah'a göre bu biatler İslam devletini kuran içtimai mukavelenin metnidir.[337] Görüldüğü gibi Medineliler Hz. Muhammed'e (SAV) bir kaçak veya bir mülteci gibi davranmamış, onu hem bir Resul hem de bir hükümdar olarak kabul etmişler ve Medine'nin kapılarını açmışlardı. Onların istediği, Arabistan'ın çeşitli bölgelerine dağılan Müslümanların Medine'de toplanması ve düzenli, disiplinli bir İslam toplumunun meydana getirilmesiydi. Medineli Müslümanlar bu tavırlarıyla bütün Arabistan'a açık bir şekilde meydan okumuşlar, bütün ülkenin askeri tehdidine, ekonomik ve sosyal boykotuna karşı canlarını ve mallarını ortaya koyduklarını göstermişlerdi.[338]

3.5.3. Medine'ye Hicret

İslam dinine girenleri horlayan, onlara ambargolar uygulayan ve tahammül edilemez boyutlarda işkenceler nedeniyle müminleri hicrete mecbur bırakan Mekkeli müşrikler, inkâr etmeyi kendi tabiatları haline getirmiş ve akıl almaz entrikalar uygulamaktan çekinmemişlerdir.[339]

Akabe biatlerinden sonra, Mekke'de bulunan bütün Müslümanların Medine'ye göç etmeleri için Hz. Muhammed (SAV) tarafından genel bir izin çıkarıldı: "Yüce Allah artık sizin için yeni kardeşler ortaya çıkarmıştır ve sizin huzur ve sükûnet içinde

[334] Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişam'dan aktaran Suruç, a.g.e., s. 288.
[335] Suruç, a.g.e., 286-289.
[336] Kasım Şulul, **Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi (a.s.)**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 280.
[337] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 872.
[338] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 958.
[339] Mehmet Okuyan, **Kısa Sürelerin Tefsiri**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 154.

yaşayabileceğiniz bir şehir temin etmiştir." Bu izinle birlikte Medine'ye doğru genel bir göç başladı ve Müslümanlar akın akın Medine'ye gitmeye başladılar.[340]

Hicret faaliyetleri genellikle gizli yapılmıştır. Zira Mekke'deki Hz. Muhammed (SAV) karşıtları Medine'ye gidenleri engellemek için ellerinden geleni yapıyorlar, yakaladıklarını hapsediyorlardı. Yalnızca, Hz. Muhammed'e (SAV) en yakın Müslümanlardan biri olan Ömer bin Hattab'ın Kâbe'yi tavaf edip iki rekât namaz kıldıktan sonra müşriklere meydan okuyarak alenen yola çıktığı bilinmektedir.[341]

Her şeyi göze alan Müslümanlar evlerini ve mallarını geride bırakarak Mekke'yi terk ettiler. Kısa süre içerisinde, Hz. Muhammed (SAV) ve ailesi, Ebubekir ve ailesi ve henüz köle olan ya da gidecek durumda olamayan az sayıda Müslüman dışında kimse kalmamıştı. Bu göçü engelleyemeyen Mekke'nin ileri gelenleri bir araya gelerek mevcut durumu görüşmek üzere toplandılar. İleride başlarına açılabilecek bir belayı şimdiden engellemek istiyorlardı. Toplantı sonucunda bir karara varmışlardı. Muhammed'i öldüreceklerdi. Bu cinayetin bir ailenin üzerine kalmasını istemiyorlardı. Bu yüzden her soydan bir gencin katılacağı bir ittifak çetesi ile bu işi yapmaya karar verdiler. Fakat Hz. Muhammed (SAV) yoldaşı Ebubekir ile birlikte Medine'ye göç etmek üzere hazırlandı[342] ve kısa süre içerisinde yola çıktılar.[343]

Hz. Muhammed (SAV) ve Ebubekir'in göç yolculuğu da zorluklarla geçmişti. Çünkü Mekkeli müşrikler peygamberin Medine'ye ulaşmaması için arkalarından bir ekip göndermişti. Fakat Mekkeli müşriklerin tüm çabalarına rağmen bu göç engellenemedi ve çetin bir yolculuktan sonra Hz. Muhammed (SAV) ve Ebubekir Medine'ye ulaştı.

---

[340] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 964.
[341] Şulul, **Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi (a.s.)**, s. 282.
[342] Müfessirler, Kur'an'ın Enfal süresinin 30. ayetinin bu konuya işaret ettiğini ve suikast hazırlığının peygambere önceden bildirildiğini belirtmişlerdir. İlgili ayettin tercümesi şöyledir: "Ve o inkâr edenler, seni tutuklamak ya da öldürmek veya sürgün etmek (çıkarmak) için tuzak kuruyorlardı. Ve onlar, bu tuzağı kuruyorlarken; Allah da tuzak kuruyordu. Ve Allah, tuzak kuranların (karşılık verenlerin) en hayırlısıdır." Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Ali Es-Sabuni, **Safvetü't Tefasir**, Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz (Çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, C 2, s. 394-396.
[343] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 160-162.

Böylece, Hz. Muhammed'in (SAV) liderliğinde Mekke'de doğan ve her türlü baskıya, zorluğa ve yıldırma politikalarına rağmen gelişimini sürdüren bu hareket, belli bir kıvama gelmiş ve hem İslam tarihi hem de dünya tarihi açısından yeni bir sayfa açılmıştı. Bu noktadan sonra dünya, Hz. Muhammed'in (SAV) liderliğinde yeni bir medeniyetin yükselişine tanık olacaktı.

3.5.4. Seferberlik Emri: Kardeşleştirme

Hz. Muhammed (SAV) Medine'de toplumun başına geçtiğinde hiç bir mal varlığı kalmamıştı. Mekke'deki bütün mal varlığı amcaoğlu Akıl bin Ebu Talib tarafından el konulup satılmıştı.[344] Yine Medine'ye göçen diğer Müslümanlar da maddi olarak çökmüş durumdaydı. Yeni kurulan devletin temellerinin atıldığı Akabe Biatları'nda verilen sözlerin yerin getirilme vakti gelmişti.

Hz. Muhammed (SAV) Medine'ye hicret ettikten sonra öncelikle halledilmesi gereken mesele Mekke'den gelen yüzlerce Müslümanın durumuydu. Çünkü ne kalacak yerleri vardı, ne de geçimlerini sağlayacak bir işleri. Hz. Muhammed (SAV) Mekkeli ve Medineli Müslümanları, bu duruma bir çözüm bulmak için bir araya topladı. Özellikle maddi durumu iyi olan çiftçi ve tüccar Medinelileri çağırmıştı. Medinelilere, her bir Medineli ailenin Mekkeli bir aileyi yanına almasını ve Medineli ailenin meşgul olduğu iş her neyse, yanına aldığı aileyle bu işte beraber çalışıp kazancına müşterek olmasını teklif etti. Medineli Müslümanlar bu teklifi kabul etti ve böylece Mekkeli muhacirlerin sorunu kısa sürede çözülmüş oldu. Hangi Medineli ailenin hangi Mekkeli aileyle kardeş olacağını Hz. Muhammed (SAV) belirledi. Muhtemelen bunu, vasıflarında mümkün olduğu kadar yakınlık bulunan aileler arasında yapmıştı.[345]

Böylece, İslam tarihinde "kardeşleştirme" diye bilenen tarihi bir seferberlik ilan edilmiş oldu. Bu sayede Mekkelilerin ev-iş sorunlarının çözümü dışında da birçok kazanımlar sağlandı. Öncelikle Medine'nin iki büyük Arap kabilesi olan ve rivayetlere

[344] Celal Yeniçeri, **Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 258.
[345] Muhammed Hamidullah, **İslam Tarihine Giriş**, Ruhi Özcan (Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 73-74.

göre, aralarında 120 yıl süren "Buas" savaşlarıyla[346] birbirlerine olan düşmanlıklarını derinleştiren Hazrec ve Evs kabileleri arasındaki husumet sona ermiş oldu. Müslümanlar arasında ırk, soy, zenginlik, kabile vb. kaynaklı hiçbir statü farkı olmadığı, herkesin eşit haklara sahip olduğu gösterilmiş oldu. Mekke ve Medine halkı arasındaki kültürel ve sosyal farklar hızla giderildi.[347]

Akabe'de verilen sözler öylesine eksiksiz, hatta onlardan beklenenden daha fazlası teklif edilerek yerine getirilmişti ki, dünyada siyasi ve içtimai mahiyetteki hiçbir mukavele bu kadar içtenlikle ve kusursuz yerine getirilmiş olamazdı.[348] Sonuç olarak, iki şehrin insanları İslam ortak paydasında buluşmuş ve tek otorite altında birleşen bir topluluk meydana gelmişti.

3.6. DEVLETİN KURULUŞU VE DEVLET BAŞKANLIĞI

Hz. Muhammed'in (SAV) Mekke'de peygamberlikle başlayan tebliğ görevi, oluşan şartlarda nerdeyse devam ettirilemez bir duruma gelmiş ve siyasi bir teşkilatlanma zorunlu hale gelmiştir. Böylece Akabe Biatlarıyla başlayan teşkilatlanma süreciyle birlikte gelinen noktada Medine'de İlk İslam Devleti kurulmuştur. Burada, devletin tesisi ve Hz. Muhammed'in (SAV) siyasal liderlik pratiği incelenecektir.

3.6.1. Kurucu Lider Hz. Muhammed (SAV)

Hz. Muhammed (SAV) Mekke'de gösterdiği 12 yıllık mücadele sonucunda Medine'ye göç etmişti. O sırada, Medine'nin siyasi yapısında bir boşluk ve karışıklık vardı. Siyasi yönden putperest Araplar Medine'de hâkim konumda olmalarına rağmen iki kardeş Arap kabilesinin (Hazrec ve Evs) birbirleriyle olan çatışmalarından dolayı merkezi bir idare kurulamamıştı.[349] Arap ve Yahudi kabileler ve az miktardaki Hristiyanlardan oluşan Medine halkı birlik halinde değildi. Müslümanlar Medine'ye

[346] Abdurrahim Şen, **Paradigmatik Dönüşümün Öncüsü Hz. Muhammed (SAV),** Ravza Yayınları, İstanbul 2012, s. 111.
[347] Alpsoy, a.g.e., s. 58-59.
[348] Yeniçeri, a.g.e., s. 259.
[349] Safa, a.g.m., s. 202.

yerleştikten sonra, Müslüman olmayan grupların kendilerine düşmanlık yapmayacakları da garanti değildi.[350] Bu duruma bir çözüm bulunması gerekiyordu.

Hz. Muhammed (SAV) ilk olarak Medine'de bir mescit yaptırdı. Evi de mescide bitişik bulunuyordu. Bu mescit sadece bir ibadethane değil, aynı zamanda bir devlet merkezi, başkomutanlık ve eğitim merkezi olarak kullanılmıştır.[351] Devlet yönetimiyle ilgili meseleler mescitte görüşülüp karara bağlanmış, diplomatik görüşmeler burada yapılmış, yabancı elçiler burada kabul edilmiştir. Onun elçileri kabul ettiği yer halen "Üstüvanetü'l-vüdfud" (sefirler/elçiler sütunu) olarak bilinmektedir.[352]

Hz. Muhammed (SAV) verdiği mücadeleyle bir İslam ümmeti oluşturmayı hedeflemiştir. Devlet, esas gayeye varmak için bir vasıta görevi görecektir.[353] İslam ümmeti tesis etmek, tesis edilen bu ümmetin varlığını canlı ve fiiliyata yönelik bir topluma dayandırmak ve akidesini o toplumun çimentosu durumuna getirmek isteyen Hz. Muhammed (SAV), İslam diniyle yalnızca insandaki insani yönü ortaya çıkarmayı, onu kuvvetlendirip kökleştirmeyi ve böylece insanın yapısına giren diğer tüm unsurların üzerine çıkarmayı hedeflemiştir.[354] Onun daveti, insanoğlunu Allah'ın dışındaki her türlü otoritenin hegemonyasından kurtarmayı amaçlayan; teorik, felsefi ve yıkıcı bir davet olmamış, bilakis fiiliyata yönelik pratik ve yapıcı bir tebliğ olmuştur.[355] Kur'an için O, hayatın aktif, kurucu ve inşa edici bir öznesidir. Misyonu ölümsüz olandır.[356] İslamiyet'in her ırktan, her renk ve dilden insana açık oluşuyla, İslam potasına akan çeşitli insan grupları çok kısa denilebilecek bir sürede üstün özellikli, kaliteli, canlı bir bileşim vücuda getirmiş ve İslam medeniyetini oluşturmuştur.[357]

---

[350] İhsan Süreyya Sırma, **İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad**, Zafer Matbaası, İstanbul 1986, s. 20.
[351] Sırma, a.g.e., s. 17.
[352] Şulul, **Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi (a.s.)**, s. 315.
[353] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 837.
[354] Seyyid Kutup, **Yoldaki İşaretler**, Ertuğrul Özalp ve Ömer Hakan Özalp (Çev.), Beka Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 66.
[355] Kutup, a.g.e., s. 81.
[356] Mustafa İslamoğlu, **Üç Muhammed**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 434.
[357] Kutup, a.g.e., s. 67.

Devlet kurmayı zorunlu kılan hususlardan ikisi ön plana çıkmaktaydı. Birincisi, gayri Müslim bir hareketin devlet kurmasıydı ki, buna dair bir girişim de vardı. Medine halkını kendine bağlamak isteyen Abdullah İbn Übeyy adında biri kendisini Medine Kralı ilan etmek istiyordu. Hatta Yahudi kuyumcuları onun için altından bir taç bile yapmışlardı. İkinci önemli husus ise Mekke tehlikesiydi. Mekkeliler aniden Medine'ye saldırabilirlerdi. Nitekim sürekli tehdit haberleri gönderiyorlardı. Bu sebeplerle, devlet kurmak bir zorunluluk haline gelmişti. [358]

Hz. Muhammed (SAV), Medine'de siyasi birliğin sağlanması için çalışmalara başladı. Bu birliğin sağlanabilmesi için öncelikle Medine'nin ileri gelenleri ikna edilmeliydi. Ondan sonraki ilk iş, Medine toplumunu oluşturan grupların rıza göstereceği bir vesika (anayasa) yazmak olacaktı.

3.6.2. Medine Vesikası: İlk Yazılı Anayasa

Hz. Muhammed (SAV), Miladi 622 senesinde, Medine'de yaşayan bütün grupların reislerini ve temsilcilerini toplantı yapmak üzere davet etti. Yapılan görüşmeler sonucunda, Medine'de yeni bir şehir-devlet yapısı kurulması konusunda görüş birliği sağlandı. Kurucu anayasa[359] 47 maddeden oluşacak şekilde yazılı bir şekilde oluşturuldu.[360]

Bu anayasa, sadece İlk İslam Devleti'nin değil, aynı zamanda dünya tarihinin İlk Yazılı Anayasasıdır. Eski Yunan'da bazı anayasalar vardır. Aristo'nun "Atina Anayasası" adıyla bir kitabı vardır. Fakat bu kitap, anayasa tarihini anlatır ve kanun olarak da uygulanmamıştır. Bunun dışında, Hindistanlı tarihçi Kautilya'nın Arthashastra adında bir kanun kitabı vardır. Fakat bu da devlet anayasası değil, kral ve prenslerin mütalaası için yazılmış, öğretici niteliği olan bir eserdir.[361]

MÖ 18. yüzyılda yazıldığı tespit edilen Hammurabi Kanunları'na bakıldığında ise bunun da bir anayasa değil ceza ve medeni kanunların birleşiminden ibaret bir

[358] Sırma, a.g.e., s. 17-18.
[359] Medine Anayasasının tam metni ekler bölümünde mevcuttur.
[360] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 190.
[361] Hamidullah, **İslam Tarihine Giriş**, s. 76-77.

kanun dizisi olduğu görülmektedir. 282 maddeden oluşan Hammurabi Kanunları'nın hiçbir maddesi anayasal nitelikte değildir.[362] Bahsettiğimiz bu kanun çalışmalarının hepsi Medine Vesikası'ndan önce vuku bulan gelişmelerdir. Bu anlamda, bazı tarih kitaplarında Medine Vesikası'ndan asırlar sonra yazılan Amerika Anayasası'nın ya da İngilizlerin Magna Carta'sının halen ilk anayasal belgeler olarak gösterilmesi bu kitapların tarihsel verilerle değil başka birtakım güdülerle yazıldığını göstermektedir.

Sonuç itibariyle, Medine'de, 622 yılında, Hz. Muhammed'in (SAV) bizzat söyleyerek yazdırdığı vesika dünya tarihinin ilk yazılı anayasasıdır. Bu anayasa metni günümüze kadar eksiksiz olarak ulaşmıştır.

İlim çevrelerinde "Medine Anayasası" olarak adlandırılan bu vesika, kan davalarını yasaklamayı, dışarıdan gelecek bir saldırıyı def etmek için kuvvetleri birleştirmeyi ve Medine civarında yer alan kabilelerin en geniş manada otonomisine dayanan ve konfederal yapıda bir şehir-devleti kurulmasını öngörmüştür.[363]

Hamidullah'a göre Medine Anayasası, genel olarak şunları kapsamaktadır;[364]

1. Bütün dünyaya karşı yeni ve müstakil bir devlet kurulmuştur.

2. Hz. Muhammed (SAV), gerek idari ve adli olarak, gerekse kanun koyucu olarak en büyük Başkan ve Hakim olarak seçilmiştir. (Kendi içerisinde yasama ve yargı muhtariyetlerini muhafaza eden gayr-i müslimler için müstesna)

3. Kurulan devlet, Müslümanlarla müşterek savunma için birleşip üye olan Medinelilerden teşekkül etmektedir.

4. Müslümanlar için olduğu kadar, Yahudiler için de dini hürriyet sağlanmıştır.

5. Fidye mukabili serbest bırakılacak savaş esirleri ve kan diyetleri için sosyal sigortalar teşkilatı kurulmuştur.

---

[362] Yale Law School, The Code of Hammurabi, 1915, http://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp (ET: 24.04.2016).
[363] Şulul, **Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi (a.s.)**, a.g.e., s. 318.
[364] Muhammed Hamidullah, **İlk İslam Devleti**, İhsan Süreyya Sırma (Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 64-65.

6. Müşterek askeri müdafaanın gerekli olduğu durumlarda her grup kendi masrafını karşılayacaktır.

Medine Anayasası, adaletin dağıtımı ve adli işlerin idaresi konusunda gerçek bir devrim niteliğindedir. Bu konuda alınacak tedbirler merkezi otoriteye bırakılmış, bireysel tasarruflar engellenmiştir. Bunların dışında da önemli hususlar vardır. Öncelikle 1. maddesi, bir İslam toplumu olduğu kadar aynı zamanda siyasi bir topluluk da meydana getirmeyi amaçlamaktadır. 23. Maddeye göre, aralarında ihtilaf çıkan kim olursa olsun herkes için Allah, kanunların ve adaletin yegâne kaynağı olup, Hz. Muhammed (SAV) en yüksek hakem merciini temsil etmektedir. 18. Maddede askeri hizmetin tam bir eşitlik içinde yapılacağı belirtilmiştir. 39. Maddede ülkenin hudutları belirlenmiştir. Bu konuyla ilgili ayrıca, Hz. Muhammed'in (SAV), ülkenin sınırlarını bir deri üzerine kaydettirdiği ve ülke hudutlarını göstermek amacıyla çeşitli yerlere sınır taşları diktirdiği rivayet edilmektedir.[365]

Yahudilerin durumu ise yeni kurulan İslam Devletine "katılma" şeklinde tasvir edilebilir. Anayasanın özel bir maddesiyle (25. Md.) dinlerini açık bir biçimde yaşamaları teminat altına alınmıştır. 24-35. ve 46. maddelerde Yahudilerin sahip olduğu haklar da belirtilmiştir. Anayasa genel olarak, Yahudileri müstakil bir varlık olarak tayin etmemişti. Fakat 16. madde ile Yahudilerin siyasi teşkilata katılabilmeleri için açık kapı bırakılmıştır. Bunun sebebi de Hamidullah'a göre, Yahudilerin işin başında anayasanın hükümlerine dâhil olma konusundaki isteksizlikleridir. Bununla beraber, Medine'yi hedef alan ve hangi gruba yönelik olursa olsun, (dini sebeplere dayanmayan) bir düşman saldırısı halinde, İslam-Yahudi ittifakı anayasada (Md. 37. 44. ve 45.) bağlayıcı hüküm olarak yer almıştır.[366]

Vurgulamamız gereken bir husus da Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberlikle başlayan ve on yılı aşkın bir süre devam eden Mekke'deki mücadelesinde bir devlet kurma amacı gütmediğidir. Şüphesiz O, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğu Kur'an ayetlerini kabul etmekteydi ve dini fonksiyondan öte de bir şey aramamıştı. Ancak oluşan şartlarda, peygamberlikle siyasi liderliğin birbirinden ayrı olması devam

[365] Hamidullah, **İslam Peygamberi,** C 1, s. 190-193.
[366] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 195-197.

ettirilemez bir hal almıştı.[367] Dolayısıyla devletin tesis edilmesi bir zorunluluk halinin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Böylece Akabe Biatlarıyla başlayan devlet kurma süreci Medine Anayasası ile resmen tamamlanmıştı.

Bu anayasa, başlangıçta sadece Medine için hazırlanmış olmakla birlikte, mahalli bir anaysa niteliğinde değildir. Süreç içerisinde devlete dâhil olan bölgelere de tatbik edilebilmiştir. Öyle ki, merkezi Medine olan ve üç kıta üstünde yayılan bir imparatorluğu idare edecek karaktere sahiptir. Bu yüzden bu vesikayı değiştirme veya ortadan kaldırma ihtiyacı duyulmamış, sadece yeni idari kaide ve nizamlar anayasaya ilave edilmiştir.[368]

Sonuç itibariyle, Medine Anayasasının tesisi, Hz. Muhammed'in (SAV) siyasi liderlik yönü itibariyle attığı en önemli adımlardan biridir. Hz. Muhammed (SAV) ve diğer Müslümanlar, Medine'deki nüfusun onda birini oluşturmalarına rağmen yıllar süren çetin bir mücadele sonucunda; insan, toprak ve egemenlik unsurlarının tamamına kavuşarak bu hareketi kurumsal bir düzleme taşımış ve devletleştirmişlerdir.

3.6.3. Devlet Yönetimi: Şura Sistemi

Hz. Muhammed'in (SAV) kendisine tabi olanlarla kurduğu ilişkide, verdiği talimatlarda temel aldığı ilkeler genel olarak adalet, ahlak, istişare, biat ve ehliyettir.[369] Devlet yönetiminin temeli ise "şura"[370] ya dayanır. Arapçada şura, meşveret kökünden türemiştir. İnsanların bir araya gelip birbirlerinin görüşlerine başvurarak ortak bir görüş belirlemek istemelerine istişare, bir araya gelip görüş alış verişinde bulunan topluluğa da şura denir.[371]

Hz. Muhammed (SAV) devlet yönetimiyle ilgili konularda karar vermekte acele etmezdi. Bu tür konuları şura meclisinde, ilgili konuya hâkim olan kişilerle

[367] Watt, a.g.e., s. 117.
[368] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 872.
[369] Sarıçam, a.g.e., s. 295.
[370] Ayrıca bk. Şura: Danışma Kurulu anlamındadır. Yöneticilerin, özellikle de devlet başkanının görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder. Talip Turcan, "Şura", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C 39, s. 230.
[371] El-İsfehânî'den aktaran Altuntaş, a.g.m., s. 64.

istişare[372] eder, kararlar bu görüşme sonucunda alınırdı. Her zaman Hz. Muhammed'in (SAV) savunduğu fikir kabul görmezdi. İstişare sonucunda ağırlık hangi fikir üzerinde mutabıksa ona göre hareket edilirdi.[373] Şura heyetinde bulunacakların sayısı, seçimi, görev süresiyle ilgili sabit kurallar yoktu. Bu husus, Hz. Muhammed'in (SAV) takdirindeydi. Önemli olan, yönetimin temelini oluşturan istişarenin yapılmasıydı.[374]

Şura görüşmelerinde ağırlık kazanan fikir neyse o yönde karar alınmıştır. Hz. Muhammed (SAV) ortaya çıkan eğilimi, Kur'an'ın esaslarına aykırı olmadığı sürece, kendi fikrine uymasa bile kabul etmiştir. Bunun örnekleri mevcuttur. Mesela, Bedir savaşında, Mekke ordusunun hareketine dair istihbarat alınmış, bunun üzerine Hz. Muhammed (SAV) umumi bir şura toplamıştır. Şura'daki bütün gruplar sefere çıkma konusunda oy kullanınca savaşa girme kararı alınmıştır. Uhud savaşında ise, Hz. Muhammed (SAV) meydan muharebesi yapmaktansa Medine'de kalıp savunma yapmayı teklif etmiş fakat yapılan şura sonucunda kendi görüşünden vazgeçerek bin kişi ile sefere çıkma kararı almıştır. Yine Hudeybiye seferi sırasında Hz. Muhammed (SAV) Mekkelilerin müttefiki olan Ehabiş'lere karşı harekete geçmek istemiş fakat Ebubekir'in teklifiyle kararından dönmüş ve Hudeybiye'ye gidilmiştir.[375] Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tüm bunlar göstermektedir ki, Hz. Muhammed'in (SAV) yönetim şekli hiçbir zaman otokrat ya da diktatoryal bir tarzda olmamıştır.[376] Bu konuda önemli olan tek husus, şura meclislerinde alınan kararların Kur'an'ın esaslarına aykırı olmaması gerektiğidir.[377]

Şura sistemi o kadar önemlidir ki, devlet başkanının seçimi dahi burada yapılmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed (SAV) vefat ettiğinde yerine kimseyi tayin etmemiş, bunu Müslümanların kendi aralarındaki seçime bırakmıştır. Bu durum dört halife döneminde de devam etmiştir. Liderliğe aday olanlar arasında çoğunluğun

---

[372] Ayrıca bk. İstişare: İnsanların bir konuda görüş alışverişinde bulunması. Talip Turcan, "İstişare", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C 23, s. 396.

[373] Mevdudi, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı,** s. 500.

[374] Afzalur Rahman, **Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed (SAV),** Talha Özkök (Çev.), İnkılab Yayınları, İstanbul 2015, s. 71.

[375] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 893.

[376] Rahman, a.g.e., s. 75.

[377] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 890.

biatını (oyunu) alan aday yeni lider olarak seçilmiştir.[378] Dünya siyasi tarihine bakıldığında saltanat şeklinde babadan oğula geçen siyasal liderliklerin ne kadar yaygın olduğu bilinmektedir. Saltanat anlayışına dayanan siyasal liderlik anlayışının yaygınlığı, günümüz devletlerinin gelişmişlik düzeyine ters orantılı olarak halen mevcuttur. Bu anlamda, 14 asır önce uygulanan şura sisteminin ne denli değerli ve önemli olduğu görülmektedir.

İslam açısından siyaset, içtihadi bir konudur. Huzurlu bir yaşamın alt yapısı, bilgisel temellere oturtulan iyi bir siyaset ve yönetim anlayışıyla paralellik arz eder.[379] Bu anlamda, şura sisteminin uygulanmasıyla birlikte, daha sonraki dönemlerde de hükümet işlerinin kurulması, oluşumu, tamamlanması, devlet başkanının seçiminden teşri (yasama) ve icra (yürütme) organlarının oluşumu ve düzenlemesiyle devletin faaliyet sahasına dâhil olan bütün diğer işlerin yürütülmesine kadar hususlar istişare sonucunda karara bağlanmıştır.[380] Bu anlamda kurulan İslami bir hükümet iki amaç için çalışır. Birincisi, beşeri hayatta adaleti sağlamak ve zulmü ortadan kaldırmak. İkincisi ise elindeki kudret ve vasıtalarla İslam'ın hükümlerini ayakta tutmaktır. Ayrıca güzel hasletlerin yayılmasını temin etmek de hükümetim amaçlarındandır.[381]

Karar ve hedeflerin başarısı için bunların toplumca benimsenip desteklenmesi ve göğüslenmesi önemlidir. Ancak belirtmek gerekir ki, bazı durumlarda nihai kararın liderde olması gerekli olabilir. Aksi halde yönetim tıkanabilir. Nihai sorumluluğu yüklenmiş olan lider, tek başına çoğunluğa karşı nihai karar yetkisiyle donatılmalıdır.[382] Bazen Hz. Muhammed'in (SAV) hiç kimseyi dinlemeyen bir tavır takındığı görülmüştür ki, bu da bize bazı zamanlarda nihai karar ve sorumluluğun devlet başkanında olması gerektiği noktasında bize fikir verir. Onun Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarını kabul etmesi buna örnek verilebilir.[383] Mekkeli düşmanlarla 10 yıllık barış öngören ve Müslümanlar için ağır yükümlülükleri olan bu antlaşma, Hz. Muhammed'in (SAV) yanındaki Müslümanlar tarafından pek kabul görmemiştir.

---

[378] Ebi Muhammed Abdullah Bin Müslim El-Dinori, **Liderlik ve Politika**, Tarık Gündüz (Çev.), Teknoed Yayınları, Ankara 2004, s. 16.
[379] Altuntaş, a.g.m., s. 54.
[380] Ebu'l A'la El- Mevdudi, **Hilafet ve Saltanat**, Ali Genceli (Çev.), Hilal Yayınları, İstanbul 2015, s. 40-41.
[381] Mevdudi, **Hilafet ve Saltanat**, 48-49.
[382] Yeniçeri, a.g.e., s. 638.
[383] Yeniçeri, a.g.e., s. 633.

Fakat iki yıl sonra gerçekleşecek olan Mekke'nin fethine zemin hazırlayan bu antlaşmanın değeri, daha sonra Müslümanlar tarafından anlaşılmıştır.

Özetle, Hz. Muhammed (SAV), devlet yönetiminde gösterdiği üstün liderlik özellikleriyle, kurmuş olduğu devleti her geçen gün ileriye taşımış ve özelde Müslüman toplumuna, genelde ise insanlık âlemine, devlet yönetiminde temel alınması gereken prensipleri uygulamalı olarak göstermiştir.

3.6.4. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi

Uluslararası ilişkiler iç politikadan oldukça farklıdır. Çünkü devletlerin üzerinde, onların antlaşmalara uymalarını, barışı muhafaza etmelerini sağlayacak egemen bir güç yoktur.[384] Hz. Muhammed'in (SAV) liderlik anlayışında, antlaşmalara ve ittifaklara riayet etmek temel prensiplerden biri olmuştur. Uluslararası ilişkilerde İslam Devleti, mümkün olduğu derecede barışın ve düzenin kurulması, düşmanlık ve çatışmalardan kaçınmak için elinden geleni yapmıştır. Ancak anlaşmazlığı çözecek barışçıl vasıtalar tükendiğinde savaşa gidilmiştir. Karşılıklı bir antlaşma söz konusu olduğunda ise, ancak karşı taraf antlaşmayı bozduğu takdirde bağlayıcılık kalkmış ve bu noktadan sonra serbest hareket etme hakkına sahip olunmuştur.[385]

Hz. Muhammed (SAV), komşu devlet ve kabilelerle samimi siyasi ilişkiler kurmakta çok dikkatli davranırdı. Elçileri hürmetle karşılar, misafirperverlik gösterirdi. Medine'de kaldıklarında mümkün olduğu sürece onlarla kendisi ilgilenirdi.[386] Bu elçiler devletin sınırında karşılanır ve Medine'ye kadar kendilerine refakat edilirdi. Elçilerin gelme sebepleri; ittifaklar, dini veya siyasi katılım, af talebi, tıbbi veya askeri yardım talebi gibi vb. şekillerdeydi. Elçiler çeşitli hediyeler getirir, aynı şekilde mukabele görürlerdi.[387]

Devlet ilk kurulduğunda Medine'nin etrafı düşmanlarla doluydu. Devletin kuruluşuyla birlikte hızlı bir şekilde devletin teşkilatlanması tamamlanmış ve diplomatik faaliyetler başlamıştı. Yerleşik Arap ve Yahudi kabileleriyle, daha sonra

[384] Michael G. Roskin ve Diğerleri, **Siyaset Bilimi,** Atilla Yayla (Çev.), Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 375.
[385] Rahman, a.g.e., s. 210.
[386] Rahman, a.g.e., s. 218.
[387] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 1028.

da Medine ile Kızıl deniz arasındaki kabilelerle girişilen müzakereleri bizzat Hz. Muhammed (SAV) yapmıştı.[388] Medine vesikasında, Müslümanlarla Yahudilerin sivil bir eşitlik statüsüne sahip oldukları ilan edilmiş, Yahudilerin kendi dinlerini özgürce yaşayabilmeleri güvence altına alınmış ancak yabancı bir peygamberin hâkim olduğu bir toplumun içinde eriyecekleri düşüncesiyle Yahudilerin üstün ırk olma ayrıcalıklarını terk etmek istemedikleri bir süre sonra anlaşılmıştı. Hz. Muhammed (SAV) onlarla barışçı bir işbirliği imkânı araştırdığı halde Yahudiler Mekke'deki düşman güçlerle açık bir ittifak görüntüsü vermeden, fakat Mekkelilerle yapılan savaşın konjonktürüne göre şiddeti gidip gelen bir muhalefet grubu oluşturdular. Yahudilerin bu tavrı dozunu arttırınca, oluşan güvensizlik ortamında Hz. Muhammed'in (SAV) onlara olan tavrı değişti ve sebep oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik zararlardan kaynaklanan olaylar sonucunda Yahudi kabileler bölgeden uzaklaştırıldı.[389]

Hz. Muhammed (SAV), devletin kuruluşundan sonra, Medine'nin güvenliğini sağlamak, dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunma gücünü arttırmak için pek çok kabile ile farklı niteliklerde antlaşmalar yaptı. Böylece, özellikle Mekke tarafından gelebilecek saldırılara karşı siyasi konumunu pekiştirmeyi hedefliyordu. Örneğin hicretin ilk yılında Medine'ye yaklaşık 13 km. uzaklıkta bulunan Damraoğulları kabilesiyle komşuluk ve düşman saldırılara karşı birbirlerine yardım etme esasına dayalı barış antlaşması imzalanmıştır. [390]

Damraoğulları ile yapılan antlaşma şu şekildedir;[391]

"Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla

Bu, Allah'ın Resulü Muhammed'den Damraoğulları'na yazılmış belgedir. Onların canları ve malları korunacaktır. Dışarıdan zalimane bir saldırı karşısında yardım edilecektir. Müminlerin Allah yolunda savaşmaları dışında, denizde bir tüy tanesini ıslatmak için su bulunduğu sürece onların Resul'e yardım etmeleri zorunludur. Bu hususlarda onlar Allah ve Resul'ünün güvencesine sahip olacaklardır.

[388] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 2, s. 1017.
[389] Rabbath'tan aktaran Özel, a.g.e., s. 36-37.
[390] Rahman, a.g.e., s. 185.
[391] İbn Sad'dan aktaran Rahman, a.g.e., s. 186.

Antlaşmalara sadık kalıp, sözlerini ihlalden ve kötülükten sakındıkça kendilerine yardım yapılacaktır."

Damraoğulları ile yapılan antlaşmanın benzeri Mekke ve Medine civarındaki pek çok kabile ile yapılmıştı. Bunların dışında, Hz. Muhammed'in (SAV) Mekke'nin fethinden yaklaşık iki sene önce Mekkeli müşriklerle yaptığı Hudeybiye antlaşması ise en dikkat çeken antlaşmalardandır. Bu antlaşma Müslümanların umre yapmak için Mekke'ye gitmek istedikleri zaman yapılmıştır. Hudeybiye antlaşmasının maddeleri şunlardır;[392]

1. İki taraf arasında 10 yıl süreyle barış korunacak ve savaşılmayacaktır. Müslümanlar üçüncü kişilerle savaşırken Kureyş tarafsızlığını koruyacaktır.

2. Tarafsızlığı bozana gizli yardım yapılmayacak ve sadakatsizlikle hareket edilmeyecektir.

3. Kim Muhammed'in birliğine ve ittifakına dahil olmak isterse oraya girebilir ve kim Kureyş'in birliğine ve ittifakına dahil olmak isterse o da oraya girebilir.

4. Velisinin izni olmadan kim Kureyş'ten Muhammed'e gelirse o, Kureyş'e geri verilecektir. Muhammed'den Kureyş'e gelenler ise iade edilmeyecektir.

5. Muhammed ve ashabı bu yıl geri dönecekler ve Mekke'ye girmeyeceklerdir. Gelecek yıl Mekke halkı oradan çıkacak ve Muhammed, ashabı ile birlikte oraya girecektir. Mekke'de 3 günden fazla kalınmayacak, beraberlerinde yalnız yolcu silahı olan kılıç bulunacak ve kılıçları kınlarında olacaktır.

Hudeybiye antlaşmasının şartları genel olarak Kureyş'in lehine görünse de, Müslümanlar açısından büyük bir zafer olduğu zamanla anlaşılmıştır. Öncelikle bu antlaşma Kureyş'in Medine'de kurulan İslam devletini hukuken tanıması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu antlaşmayla Müslümanlar Arap yarımadasında çok daha rahat hareket etmiş, İslam dini hızla yayılmış ve yeni kurulan devletin temeli sağlamlaştırılmıştır. Nitekim antlaşmanın yapılmasından 2 yıl sonra Kureyş, saldırmazlık maddesini ihlal edince antlaşma bozulmuş ve Hz. Muhammed (SAV)

[392] İbn Sad'dan aktaran Rahman, a.g.e., s. 190.

Mekke'yi kansız bir şekilde fethedip İslam devletine dâhil etmiştir. Dolayısıyla Hudeybiye antlaşması, Hz. Muhammed'in (SAV) en önemli siyasi zaferlerinden biridir.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed (SAV) bölgede etkin bir diplomasi göstererek önemli kabilelerle karşılıklı antlaşmalar yapmış ve dikkatini daha önemli dış politika meselelerine yoğunlaştırmıştı. Kısa zamanda, etrafındaki güçleri politik diplomasisi önünde etkisiz bırakarak Arap yarımadasının tartışmasız hâkimi oldu. İçerdeki ve dışardaki düşmanları teker teker pasivize etmesi ve bir araya gelerek birleşik bir güç oluşturmalarına fırsat vermemesi, onun siyasi ileri görüşlülüğünün ve diplomasisinin başarısıydı.[393] On yıl gibi kısa bir sürede bütün Arap kabilelerini birleştirmiş, Arap yarımadasını tamamen hâkimiyeti altına almıştı.

3.6.5. Diplomatik Mektuplar

Hz. Muhammed (SAV) devleti tesis ettikten sonra İslam dini, Mekke ve Medine'nin sınırlarını aşarak Bizans, İran ve Habeşistan'da yayılmaya başladı. Hz. Muhammed'in (SAV) İslam'ı uzak diyarlara duyurmak için izlediği yol siyasal liderlik kabiliyetinin bir göstergesiydi. Çünkü kendisi okuma yazma bilmediği halde bu amacını gerçekleştirmek için yabancı ülkelere, görevlendirildikleri ülkelerde sözlü olarak vaaz edip nasihatte bulunacak misyonerler göndermeyi tercih etmemişti. Bunun yerine kısa, özlü ve anlaşılır mektuplar yazdırıp, bu mektupları İslamiyet konusunda bilgili elçiler eşliğinde hükümdarlara göndermeyi tercih etti.[394]

Bu mektupların çoğu tarihi süreç içerisinde kaybolmuştur. Günümüze ulaşan ve yakın zamanda bulunan bazı mektupların içeriği şöyledir;

Bizans İmparatoru Herakliyus'a gönderilen mektubun tercümesi;[395]

"Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla,

[393] Rahman, a.g.e., s. 226-227.
[394] Muhammed Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, Mehmet Yazgan (Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 13.
[395] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, s. 128-129.

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den, Bizanslıların büyük reisi Herakliyus'a: Selam hakikat yolunu izleyene (olsun)! Seni bütün olarak İslam'a davet ediyorum. İslam'ı kabul et ki felah bulasın. İslam'ı kabul et ki Allah değerini iki kat artırsın. Ama eğer kaçınırsan, tebaanın günahı da senin üzerine yüklenecektir. Ve siz, ey Kitab-ı Mukaddes'in insanları (Ey Ehl-i Kitab!) sizinle bizim aramızda aynı olan bir söze doğru geliniz, ki biz ancak Allah'a taparız, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayız ve aramızda kimse kimseyi, Allah'ın dışında sahip (Rab) edinmeyiz. Şimdi, eğer kaçınırlarsa, şöyle deyiniz: Şahit olun biz Müslümanlardanız (Allah'a teslim olanlarız)."

Herakliyus, gelen mektupla, Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberliğini tasdik etmiştir. Ancak can güvenliği konusunda Romalılardan korktuğu için peygambere tabi olamayacağını belirtmiştir. Hz. Muhammed'in (SAV) elçisini İslam mesajını iletmesi için dönemin önemli din adamı Rahip Duğaturu'l Üskuf'a göndermiş, bu rahibin toplum üzerindeki etkisinin kendisinden daha fazla olduğunu, onun İslam'ı kabul etmesiyle halkın da İslam dinini kabul edebileceğini söylemiştir. Rahip Üskuf da mesajı alınca, bunun zaten kendi kutsal kitaplarında belirtildiğini söyleyerek Müslüman olmuş fakat bu mesajı halka ilan edip onları da İslam'a davet edince dövülerek öldürülmüştür.[396]

İran İmparatoru Kisra'ya gönderilen mektubun tercümesi;[397]

"Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla!

Allah Resulü Muhammed'den, İranlıların büyüğü Kisra'ya: Selam, hakikat yolunu izleyip Allah'a ve Resulüne iman edenlerin ve Allah'tan başka İlah olmadığına, O'nun bir ve ortaksız olduğuna ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şehadet edenlerin üzerine olsun! Seni İslam'ı kabule çağırıyorum. Zira Ben, Allah'ın, canlı olan herkesi uyarmak ve ilahi kelamın kâfirlere karşı hükmünü tamamlaması için tüm insanlara gönderdiği elçisiyim. Şimdi İslam'a teslim ol ve felaha er. Ama eğer reddedersen, o zaman Mecusilerin günahları da senin üzerine olacaktır."

[396] Rahman, a.g.e., s. 237.
[397] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, s. 154-155.

Kisra mektubu okuduğunda onu yırtmış ve Müslüman elçilere de kötü davranmıştır.[398]

Mısır Hükümdarı Mukavkıs'a gönderilen mektubun tercümesi;[399]

"Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla!

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den, Kıbtilerin büyük başkanı Mukavkıs'a. Allah'ın Selamı, hakikat yolundan gidenlerin üzerine olsun. Şimdi ben sana, İslam'ın daveti ile sesleniyorum. İslam'ı kabul edersen esenliğe ulaşırsın ve Allah seni iki kez sevapla ödüllendirir; ama bundan kaçınırsan tüm Kıbtilerin günahını da sen üstlenmiş olursun."

Mukavkıs, aldığı mektupla İslam'a girmemiş ama elçileri saygı ve hürmetle ağırlamıştır. Peygambere de çeşitli hediyeler göndermiştir.[400]

Mektupların genel yapısı itibariyle şunları söyleyebiliriz. Mektuplar "Besmele" (Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla) ile başlıyor, ardından "Allah'ın resulü Muhammed'den" ibaresi geliyor, mektubun yazıldığı kimsenin ismi yer alıyordu. Kısaca mesaj verildikten sonra her mektup, hemen hemen şu şekilde son buluyordu: "İslam'ı kabul edersen selamet bulursun, şayet Allah'ın bu mesajından yüz çevirirsen bütün tebaanın günahı senin üzerine olacaktır."[401] Mektup son olarak mühürlenirdi. Mektupları mühürlemek için, üzerinde "Muhammedu'r-Resulullah" kelimelerinin bulunduğu[402] yüzük şeklinde gümüşten bir mühür yapılmıştı. Çünkü zamanın çoğu hükümdarı, bir mektup mühürlü olmadıkça onu okumazdı.[403]

Hz. Muhammed (SAV) biliyordu ki, bir insan topluluğunun, bir ideolojiyi, bir dini kabul etmesinin en kısa ve garantili yolu söz konusu toplumun liderinin bu dini kabul etmesiydi. Yüz binlerce insanı ikna etmek yerine, o insanların liderini ikna etmek çoğu zaman yeterliydi. Bu strateji sayesindedir ki Medine'deki Arap kabile

---

[398] Rahman, a.g.e., s. 240.
[399] Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi,** Mehmet Yazgan (Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 266.
[400] Rahman, a.g.e., s. 238.
[401] Rahman, a.g.e., s. 234.
[402] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, s. 33.
[403] Mustafa Asım Köksal, **İslam Tarihi**, Köksal Yayınları, İstanbul 2004, C 5, s. 373.

liderlerinin İslam'a girmesiyle kabile mensupları da liderlerini takip etmiş ve devlet kurmaya giden yolu Hz. Muhammed (SAV) için hazırlamışlardı. Tabii her zaman bu strateji aynı şekilde sonuçlanmamıştı. Örneğin, Habeşistan İmparatoru Necaşi aldığı mektup sonucunda İslam'ı kabul etmiş fakat halkını buna ikna edememişti.[404]

İslam dinine davet çerçevesinde gönderilen mektuplar her ne kadar tebliğ amacıyla yazılmış olsa da siyasi bir niteliğe sahip olduklarını da söylemek gerekir. Çünkü bir hükümdarın İslam dinini kabul etmesi demek diğer taraftan Hz. Muhammed'i (SAV) sadece dini değil aynı zamanda siyasi bir lider olarak kabul etmesi demektir. Kur'an'da "Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur…"[405] mealindeki ayet gereğince İslam dinini kabul eden bir hükümdar, her açıdan Hz. Muhammed'e (SAV) biat etmiş, ona itaati kabul etmiş demektir.

Diplomatik mektuplar sadece İslam'a davet için değildi. Farklı niteliklerde de mektuplar gönderilirdi. Bu mektuplarda genel olarak; idari emirler, şahıslara toprak ve mal bağışlayan fermanlar, İslam'ın hükümleri, vergilerin toplanması ve diğer pek çok idari meseleler konu edilebiliyordu.[406]

3.6.6. Ordu Komutanı Olarak Hz. Muhammed (SAV)

Hz. Muhammed (SAV) "insana" saygılıydı, dolayısıyla her zaman düşmanlarını imha etmeyi değil onları kazanmayı hedeflemiştir.[407] Kuşkusuz, diplomasinin yeterli olduğu durumlarda askeri güç kullanmamak Hz. Muhammed'in (SAV) başlıca prensiplerindendir.[408] Ancak gerektiğinde de askeri gücünü kullanmaktan geri durmamıştır. Sıcak savaşlardaki temel stratejisi, asgari miktarda kayıp vererek ve düşmana da asgari miktarda kayıp verdirerek savaşma azmini kırmak ve onları Müslümanların üstünlüğünü kabul edecekleri bir barışa zorlamaktır. Bu temel çerçevede, devletin kuruluşunu takip eden 10 sene içerisinde toplam 60 askeri operasyon yapılmış, bunların 27'sine Hz. Muhammed (SAV) bizzat katılmıştır. Savaşlardaki toplam insan kaybı iki taraftan yaklaşık 1000 kişidir.[409] Hamidullah'ın

[404] Rahman, a.g.e., s. 236.
[405] **Kur'an**, Nisa, 4/80.
[406] Rahman, a.g.e., s. 243.
[407] Sarıçam, a.g.e., s. 297.
[408] Rahman, a.g.e., s. 229.
[409] Alpsoy, a.g.e., s. 129-130.

tespitiyle, savaş alanındaki Müslümanların toplam kaybı ise 138'dir.[410] İnsan kaybı ne kadar az olursa kazanılan zafer de o kadar değerlidir. Dolayısıyla en iyi zafer insan kaybının olmadığı zaferdir.[411] Kan dökmeden savaş kazanmak için hiç şüphe yok ki yüksek komutanlık zekâsı gerekmektedir. Bir savaşın başlamadan kazanılması, kansız sonuçlanması bütün stratejilerinin yegâne hedefidir. Zaten Hz. Muhammed'in (SAV) savaşmasındaki temel amaç öldürmek ya da toprak kazanmak değil, insan kazanmaktır.

Başarılı bir strateji için gerekli gördüğü organizasyon, güvenlik, hareketlilik, sürat, gücün tasarruflu kullanımı, merkezi kumanda, bölge coğrafyasının askeri amaçlar için etkin kullanımı gibi temel prensipleri Hz. Muhammed (SAV) başarıyla uygulamıştır. Sürpriz saldırıların önemini ve bunun düşman ordusunun direnci üzerindeki psikolojik etkisini de çok iyi bildiğinden düşmanın hareket ve planları hakkında gerekli istihbaratı edinmek için kapsamlı bir sistem oluşturmuş ve bu amaçla gerek çevre topraklara gerek düşman arazisine gözcü ve keşif kolları göndermiştir.[412] Gelen istihbarata göre strateji uygulamıştır. Bazen taarruz yapan taraf olmuş, düşman kuvvetlerinin çok fazla olduğu bazı zamanlarda ise savunmada kalmıştır. Mesela Hendek savaşında, Müslümanlara karşı iki savaş (Bedir, Uhud) kaybeden Mekkeliler çok büyük bir ordu toplayarak Medine'yi yok etmek üzere savaşa hazırlanınca, Hz. Muhammed (SAV) aldığı istihbaratlarla şehir savunması yapmak, bunu da hendek kazarak düşmanı durdurmak suretiyle yapmak istemiş, istişarede bulunanlar da bunu desteklemişlerdir. Böylece, Medine etrafında keşifler yapılıp hendek kazılacak yerler tespit edilmiş ve 3 bin gönüllünün sürekli çalışmasıyla, (Hamidullah'ın araştırmaları sonucunda ulaştığı tahmini rakamlarla) 5,5 km. uzunluğunda 4,5 metre derinliğinde, 9 metre eninde hendekler kazılmıştır.[413] Böylece Medine'ye gelen düşman ordusu Medine'ye girememiş ve yaklaşık bir ay sonra direnci kırılan düşman kuvvetleri geri dönmek zorunda kalmışlardır.[414]

---

[410] Muhammed Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, Nazire Erinç Yurter (Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 13.
[411] Abdülhamid El Katib, **Doğunun Hükümdarı**, Güldane Gündüzöz ve Soner Gündüzöz (haz.), Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 73.
[412] Özel, a.g.e., s. 48-49.
[413] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 82-83.
[414] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 91.

Düşmanı psikolojik açıdan zayıflatmak, savaşın maddi imkânlar dışında kazanılmasını sağlayan en önemli etkenlerdendir. Sonuçta savaş hallerinde düşmanı yanıltıcı uygulamalarda bulunmak meşru kabul edilir. Hz. Muhammed'in (SAV) kendi ifadesiyle "Harb hiledir"[415]. Hz. Muhammed de (SAV) bunu oldukça etkili kullanmıştır. Örneğin, Müslümanların en büyük zaferi olan Mekke'nin fethinde, Hz. Muhammed'in (SAV) emriyle bir gecede on bin ateş yakılmış, yakılan ateşin ışığı sabaha kadar ufku aydınlatmıştı. Mekkeliler için bu görüntü oldukça ürkütücü olmuş, İslam ordusunu olduğundan daha kalabalıkmış gibi gösteren ve düşmana korku salan bu görüntü moral ve motivasyon açısından düşmanı çöküntüye uğratmıştır.[416] Yine Mekke fethinde amcası Ebu Talib'ten, Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebu Süfyan'ı İslam ordusunun geçişini göreceği bir yerde alıkoymasını istemesi ve Ebu Süfyan'ın gördükleri karşısında ümitsizliğe düşmesi de düşmanın direncini kırmaya yönelik taktiksel bir harekettir.[417] Aynı zamanda verdiğimiz bu örnekler algı yönetimi kapsamında değerlendirilebilecek hareketlerdir.

Hz. Muhammed (SAV) her zaman, genel bir siyaset ve prensip olarak, düşmanı tümüyle imha etmektense, yalnızca onu yenmeyi tercih etmiştir. Yine Mekke'nin fethi üzerinden gidecek olursak, fetih öncesi uygulanan politikaların, kansız bir zafer için ne denli titizlikle uygulandığını göstermektedir. Mekke'nin fethini kolaylaştırmak için Hz. Muhammed (SAV) iki strateji takip etmişti. Birincisi, düşmanı ekonomik baskı altına almak, ikincisi ise yalnızlaştırma politikası uygulamaktı. Bu politikaların uygulanması için yapılması gereken en önemli hamle Mekke'ye giden ticaret yollarına hâkim olmaktı. Bunun için kuzeyde Mısır ve Suriye'ye uzanan yollar ve Irak yolu geçişe kapatılmış, batı tarafındaki kabilelerle ittifak antlaşması yapılmış, güneydeki ticaret yollarına da küçük askeri birlikler gönderilmişti. Yine Hz. Muhammed'in (SAV) girişimleriyle, Yemame bölgesinden Mekke'ye yapılan hububat ihracatı durdurulmuştu. Böylece Mekke ekonomik ve siyasal açıdan oldukça zayıf duruma düşürüldü. Durum böyle olunca Mekke'de kıtlık baş göstermiş, bunun üzerine Hz. Muhammed (SAV) Mekke'deki muhtaçlara dağıtılmak üzere 500 altın göndererek,

[415] İbn-i Haldun, a.g.e., C 1, s. 399.
[416] Abdullah Muhammed Er-Reşid, **Önder, Lider, Komutan Hz. Peygamber (SAV)**, İzzet Marangozoğlu (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 278-279.
[417] Özel, a.g.e., s. 65.

Mekke'deki mazlum halkın kalbini kazanmak üzere stratejik bir hamle daha yapmıştır.[418] Uygulanan politikalar ve bir önceki paragrafta bahsettiğimiz fetih sırasındaki askeri hamlelerle birlikte Hz. Muhammed (SAV) eşine az rastlanır bir zaferle Mekke'yi kansız bir şekilde fethetmişti.

İslam ordusu Mekke'yi fethettiği zaman direniş gösteremeden şehri teslim eden Mekkeliler o an ne olacağının endişesini en üst perdeden yaşamışlardır. Çünkü karşılarında, vaktiyle akıl almaz işkenceler yaptıkları insanlar vardır. Hz. Muhammed'in (SAV) bir tek işareti Mekke sokaklarını kan gölüne çevirmek için yeterlidir. Fakat O, intikam peşinde olmamış ve o gün suçları sabit 3-4 kişi dışında herkesi affederek genel af ilan etmiştir. Bunun dışında kimse esir alınmamış, kan akıtılmamıştır.[419] Mekkelilerin beklemediği bu affın sebep olduğu psikolojik şok, Mekke'nin zihniyetini değiştirmiş ve hızla İslamlaşmasını sağlamıştır.[420]

Savaş sırasında muharebe meydanının ve hava şartlarının kullanımında da stratejik davranmak oldukça önemliydi. Güneşin konumu, rüzgârın yönü, doğal kaynaklara yakınlık gibi unsurları hesaplayan Hz. Muhammed (SAV) bu sayede önemli avantajlar sağlayarak savaşı kazanmayı sağlayacak adımlar atıyordu. Mesela Bedir savaşında Hz. Muhammed (SAV) ordusunu, güneşi arkalarına alacak şekilde düzenlemiş, düşman askerlerinin görüş kabiliyetini zaafa uğratarak avantaj sağlamıştı. Havanın rüzgârlı olması durumunda da rüzgarı kendi ordusunun arkasına almaya dikkat ederdi.[421] Yine Bedir savaşında ordugâhın su kuyularına hâkim olacak şekilde kurulması da stratejik bir hamleydi. Bu sayede savaşın uzaması durumunda düşmana karşı önemli bir avantaj sağlanacaktı. Ayrıca su kuyularına hâkim olunması gerektiği bir askerin teklifiyle gelmiş, Hz. Muhammed de (SAV) bunu kabul ederek, liderlik anlayışındaki istişare usulünün ne kadar faydalı olduğunu bir kez daha göstermişti.[422] Bedir savaşındaki bu hamlelerin de sağladığı avantajlarla Hz. Muhammed (SAV), kendilerinden üç kat daha fazla insan gücüne sahip olan Mekkelilere karşı Bedir'de önemli bir zafere ulaşmıştı.

---

[418] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 158-160.
[419] Rahman, a.g.e., s. 171.
[420] Hamidullah, **İlk İslam Devleti**, s. 78.
[421] Reşid, a.g.e., s. 299.
[422] İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 235.

Hz. Muhammed (SAV) başarılı bir komutanda bulunması gereken güçlü bir irade ve cesaret, sabır ve tahammül, sorumluluk yüklenme, emri altındakileri iyi tanıma, eşit ve adil davranma, güven ve saygı telkini, disiplin, kararlılık, istişare yapma, sır saklama, soğukkanlılık, zaferde şımarmama gibi üstün özelliklere sahipti. İnsan psikolojisine ve sosyal ilişkilere son derece önem vermiş, yönetici ve kumandanlara itaati, çekişme ve ayrılığa düşmemeyi teşvik ve tavsiye etmiş, emri altındakilerin sadece lideri değil, onların arkadaşı ve dostu olmuş, mükemmel bir kumandanlık örneği sergilemiştir.[423]

Hz. Muhammed'in (SAV) savaş hukuku bağlamındaki insani uygulamaları da dikkate değerdir. Örneğin, Şam diyarına doğru tertiplenen Mute seferine çıkarken, ordusuna verdiği talimatta kadın, çocuk, yaşlı ve mabetlerdeki din adamları gibi sivil halka ve meskenlere dokunulmaması yönünde emirler vermiştir.[424] Savaş esirlerinin öldürülmesini ve onlara kötü muamelede bulunulmasını yasaklamıştır. Savaş esirleri hiçbir zaman Müslümanlar için çalıştırılmamışlardır. Esirler arasında bulunan çocukların annelerinden ayırılmamasını emretmiştir.[425] Okuma yazma bilen esirler 10 Müslümana okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmıştır

Sonuç olarak, Hz. Muhammed (SAV) diplomasi de gösterdiği başarıyı ordu komutanı olarak da göstermiş, uyguladığı stratejiler İslam Devletini zaferden zafere taşımıştır. Onun siyasal liderliği küçük sayılabilecek bir şehir-devletle başlamış, hükmettiği topraklar günde ortalama 830 kilometrekarelik bir oranla genişlemiş ve on yıl süren siyasal ve askeri mücadeleler sonucu, son nefesini verdiği sıralarda 3 milyon kilometrekareyi aşmıştır. Bu savaşlardaki insan kayıplarının -tarihteki diğer savaşlarla kıyaslandığında- iki taraftan toplamda yaklaşık 1000 kişi gibi az bir rakamda kalması da Muhammed'in (SAV) savaş stratejilerinde ve diplomasideki başarısının eseridir.[426]

Hz. Muhammed'in (SAV) devlet başkanlığı sürecine genel olarak bakıldığında özetle söylenebilir ki, Hz. Muhammed (SAV) siyasal bir lider olarak, adaletle hükmedip insanların hayat tarzını ve sosyal düzenini tümüyle değiştirmiştir. Anarşiyi

[423] Özel, a.g.e., s. 56.
[424] Vakıdi'den aktaran Yeniçeri, a.g.e., s. 380.
[425] Rahman, a.g.e., s. 167.
[426] Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 12-14.

kanun ve nizamla, kabilevi kan davalarını bütünlük ve disiplinle, bölünme ve iç çatışmaları kardeşlik bağıyla, zulüm ve katli adalet ve hayata hürmetle, sınıf ayrımını ise eşitlikle değiştirmiştir.[427] Dolayısıyla, Hz. Muhammed (SAV), hem dini alanda hem de siyasal alanda mükemmel derecede başarılı olmuş tek liderdir. Bu özelliği dahi kendisini insanlık tarihindeki en etkin lider olarak göstermek için yeterlidir.[428]

Aynı zamanda Hz. Muhammed'in (SAV) misyonu, eğitim ve öğretim faaliyetidir. Model insan yetiştirmeyi, bu sayede model toplum oluşturmayı amaçlamaktadır.[429] Bu nedenle İslâm, yukarıdan aşağıya (vesayet, baskı, dikta ve zorlama yoluyla) değil aşağıdan yukarıya doğru, temelde bireylerin eğitimi yoluyla adil bir toplumun inşasını öngörür.[430] Dolayısıyla Hz. Muhammed (SAV), kendi toplumunu bizzat yetiştirip inşa eden, sonra da onunla yeni bir devlet ve medeniyet kuran tek liderdir.[431]

[427] Rahman, a.g.e., s. 231.
[428] Hart, a.g.e., s. 3.
[429] Okuyan, a.g.e., s. 317.
[430] Recep Ardoğan, "İslam Açısından Sivil İtaatsizliğin Teorik Temelleri", **Toplum Bilimleri Dergisi,** 2011, http://www.toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/view/46/39 (ET: 03.08.2015), s. 56.
[431] Şeriati, a.g.e., s. 151-152.

SONUÇ

Liderlik, toplu halde yaşamak üzere tasarlanmış olan insanoğlunun maruz kaldığı en önemli sosyolojik gerçekliktir. Bu gerçeklik bütün toplumlarda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Liderlik olgusu, toplumun çekirdeğini oluşturan bir aileden, farklı amaçlarla kurulan her türlü sosyal, siyasal ve askeri gruplara kadar söz konusudur. En büyük toplumsal birlikteliklerin oluştuğu gruplaşma itibariyle öne çıkan liderlik alanı ise siyasal liderliktir.

Siyasal liderlik, birtakım ortak paydalara (ırksal, kültürel, dinsel, ülkesel, ideolojik vb.) sahip insanların siyasal ilişkilerinin dizayn edilip yönetilmesini ifade etmektedir. Toplumların kurumsallaşmasıyla ortaya çıkan devlet olgusu ise siyasal liderlerin önderlik ettiği en büyük kurumsal teşkilatlanmadır. Siyasal liderler de bu teşkilatın düzenlenip belli bir sistem içerisinde geliştirilmesinden sorumludur.

Bir insan topluluğunun; ister büyük bir toprak ve güç sahibi bir imparatorluğa sahip olsun, ister topraksız ve bayraksız göçebe bir yaşantıya mahkûm olsun, siyasal lidere olan ihtiyacının şiddeti değişmez. Her zaman için son sözü söyleyecek "birine" ihtiyaç vardır. Aksi halde dağılır ve çöker. Bu çöküş yeni gruplaşmalara sebep olur ve yine aynı noktaya gelinir. Dolayısıyla, toplu halde yaşamak durumunda olan insan, o "birine" her zaman muhtaçtır. Lider dediğimiz bu olgu, bazı siyasal rejimlerde "kurum" olarak karşımıza çıksa da aslında o kurumlar da birilerinden oluşur ve yine kendi aralarından "eşitler arasında üstün" birini seçerler. Sonuç olarak, liderlik ve bu makamı dolduran lider, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasal liderlik, tarih boyunca fikirleriyle toplumlara yön veren sosyal bilimciler (düşünürler) tarafından birbirinden çok farklı yaklaşımlara maruz kalmış, konunun uzmanları ideal bir siyasal liderin sahip olması gereken nitelikler konusunda ortak bir noktada buluşamamışlardır. Bunun sebebi de, kanımızca, ulaşabildiğimiz tarihsel veriler ışığında, siyasal liderliğe ilişkin teoriler üreten sosyal bilimcilerin

yaşadıkları dönemin sosyolojik verilerinden yola çıkarak fikir üretmeleri, fakat bunu yaparken ihtimal dâhilinde olan toplumsal eğilimleri yeterince dikkate almamalarıdır. Örneğin, siyasal liderliğin tesisi için asabiyeti şart koşan İbn-i Haldun, aşırı zeki olmanın siyasal lider için bir kusur olduğundan söz ederken, Machiavelli siyasal liderin, iktidarını korumak için merhametsiz ve acımasız olmaya mecbur olduğundan, üstelik siyasal lider açısından bu tür davranışların meşruluğundan bahsetmektedir. Bu noktada iki düşünürün de -birinci derecede- yaşadıkları dönemlerin sosyolojik verilerinden yola çıktıkları açıktır. Hâlbuki devlet sistemleri ve siyasal liderlik davranışları, görmekteyiz ki tarihsel süreç içerisinde çok büyük değişikliklere uğramıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımların evrenselliğinden bahsetmek oldukça güçtür.

Liderlik teorileri bağlamında Hz. Muhammed'in (SAV) liderlik yönüne baktığımızda; liderliği doğuştan gelen özelliklerle açıklamaya çalışan özellikler teorisi, liderin başarısını etkileşim içerisinde olduğu unsurlarla ilişkisine bağlayan davranışsal teoriler ve liderin en uygun hareketinin mevcut şartlara göre değişebileceğini ileri süren durumsallık teorileri bağlamında Hz. Muhammed'in (SAV) hem kişisel özellikleri hem karşılıklı ilişkilerinde gösterdiği yapıcı davranış tarzı hem de şartlara göre en uygun liderlik davranışını sergileme kabiliyeti anlamında ilgili teorilerin çizdiği ideal liderlik profillerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Liderlik çeşitleri anlamında da Hz. Muhammed'in (SAV) bahsettiğimiz liderlik çeşitlerine farklı derecelerde yakın olduğu görünmektedir. Bu anlamda Hz. Muhammed'in (SAV) diktatöryal bir yönetim anlayışı tamamen reddettiğini, sahip olduğu otoriteyi gerektiği durumlarda yönetimdeki karışıklığı önlemek, toplumu düzene sokmak şeklinde pozitif anlamda kullandığı görülmektedir. Hz. Muhammed'in (SAV) siyasi meseleler için toplanan şura toplantılarında yapılan istişareler sonucunda genel eğilim doğrultusunda karar vermesi de demokratik liderlik anlamında dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'in (SAV) sosyal ve siyasal bunalım içerisinde olan bir coğrafyadan çıkması ve etkileyici kişisel özellikleri bakımından karizmatik liderlik özelliklerine de sahip olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak, halka hizmet ederek Hakk'a hizmet etme anlayışını yansıtan hizmetkâr liderlik özellikleri ise incelediğimiz liderlik çeşitleri bakımından Hz. Muhammed'e (SAV) en yakın liderlik çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün toplumlar için ideal tek bir siyasal sistemden bahsedebilmek mümkün değildir. Her toplum kendi kültürüne, geleneğine, coğrafyasına uygun bir sistem üretmelidir. Bu noktada evrenselliğinden bahsetmemiz gereken husus; siyasal sistemler birbirinden farklı olsa da hepsinde ortak olması gereken ideal anlamdaki temel siyasal liderlik prensipleri ve uygulamalarıdır. Bu anlamda, siyasal liderlik örneği olarak incelediğimiz Hz. Muhammed'in (SAV) siyasal liderlik bağlamındaki uygulamalarından yola çıkarak önemli verilere ulaşılmıştır. Bunlar arasında en çok dikkatimizi çekenler; şura, biat, adalet, eşitlik, liyakat, din ve vicdan özgürlüğüdür. Şimdi, bu veriler ışığında ulaştığımız sonuçlara kısaca değinilecektir.

Şura sistemi, Hz. Muhammed'in (SAV) devlet yönetimi anlayışını yansıtmaktadır. Bir konu üzerinde fikir alışverişi yapıp en doğru kararın alınmasını hedefleyen şura sistemi, Kur'an ayetleriyle[432] sabit olan ilahi bir emirdir. Otokratik bir yönetimi reddeden ve istişare usulüne dayanan bu sistem, Hz. Muhammed'in (SAV) karar almada diğer insanların fikrine verdiği önemi göstermektedir. Hz. Muhammed'in (SAV) yapılan istişareler sonucunda kendi fikrinden vazgeçtiğine dair pek çok örnek vardır. Burada en önemli husus, şura kararlarının Kur'an'a aykırı olmaması gerektiğidir.

Günümüz modern demokratik sistemlerdeki meclislerin oluşumu şura sistemine benzemektedir. Bugün demokratik yöntemle oluşan meclisler, devlete vatandaşlık bağıyla bağlı her bir bireyin eşit oyuyla seçilen vekillerden oluşmaktadır. Şura meclisinin üyeleri de her biri kendi alanında uzman ve toplumun benimsediği liyakat sahibi kimselerden oluşmaktadır. Kuruluş yöntemleri farklı olsa da ikisinde de istişare yapılır ve amaç ortak aklın faydasına olan inançtır.

Biat ise İslam anlayışında, bir insanın liderine olan güveninin ve itaatinin (İslam'ın esaslarıyla çelişmediği sürece) simgesel bir göstergesidir. Biat, insanların gönül rızasıyla sundukları bir bağlılık olması sebebiyle cebren sağlanan otorite çeşitlerinden ayrılmaktadır. Böylece, siyasal liderin otoritesi de biat aracılığıyla insanlar nezdinde meşru bir zemine oturmaktadır.

[432] **Kur'an**, Şura, 42/38; Ali İmran, 3/159.

Günümüz demokratik seçimlerinde siyasi bir adaya oy vermek demek o adaya duyulan güvenin ve belli şartlar içerisinde gösterilecek olan itaatin bir göstergesidir. Dolayısıyla demokratik seçimlerdeki oy verme ve en çok oyu alanın devletin yeni lideri olma durumu biat uygulamasına benzemektedir. Nitekim Hz. Muhammed'in (SAV) kurduğu siyasi sistem, devlet başkanı seçiminde, bu göreve aday olanlar arasından en çok biat alan (oy toplayan) adayın seçilmesi şeklindedir.

Adalet de Hz. Muhammed'in (SAV) en titiz olduğu konulardan biridir. Kendisine duyulan güvenin sebeplerinden biri de adil kişiliğidir. Kur'an'da adaletin tesis edilmesine dair açık emirler vardır.[433] Adaleti sağlamak üstün özellikler gerektirir. Çünkü iyi bir insan olmak adil olmak için yeterli değildir. Adil olmak, gerektiğinde kendi öz çocuğuna en ağır cezayı vermekten tereddüt etmemektir. Nitekim Hz. Muhammed (SAV) kendi öz kızına bile gerektiğinde ceza vermekten geri durmayacağını beyan etmiştir.

Adalet anlayışıyla ilgili bir husus da eşitlik ilkesidir. Hz. Muhammed'in (SAV) adalet anlayışında, yargı karşısında herkes eşittir. Kimse sahip olduğu makam veya maddi zenginlikten dolayı ayrıcalık sahibi değildir. Eşitlik ilkesi, sosyal hayat için de geçerlidir. Hz. Muhammed (SAV) vefatına yakın bir zamanda Müslümanlara yaptığı veda hutbesinde söylediği: "Arap'ın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur, üstünlük ancak takva iledir"[434], ayrıca liderlik konusunda "…Siyahi bir köle üzerinize amir olarak görevlendirilmiş bile olsa sözünü dinleyip ona itaat ediniz"[435] şeklindeki sözleri eşitlik ilkesine verdiği önemi göstermektedir.

Diğer önemli siyasal liderlik özelliklerinden biri de liyakat konusudur. Hz. Muhammed'in (SAV) devlet yönetiminde görev verdiği kişilerde aradığı özellik, dini konulardaki bilgelik ya da hassasiyet olmamış, konuya hâkimiyet, bilgi ve tecrübe olmuştur. Hatta devlet işlerinde gayrimüslim kişileri bile liyakat sahibi olmaları sebebiyle görevlendirmiştir.

[433] **Kur'an**, Maide, 5/8; Mümtehine, 60/8; Nisa, 4/58; Hucurat, 49/9.
[434] Suruç, a.g.e., s. 801; Vatandaş, a.g.e., C 2, s. 549.
[435] İmam-ı Nevevi, **Riyazü's Salihin,** Salih Uçan (Çev.), Çelik Yayınları, İstanbul 2012, C 2, s. 71.

Din ve vicdan özgürlüğü de önemli hususlardandır. Kur'an'da "dinde zorlama yoktur" ayeti,[436] Hz. Muhammed'in (SAV) uygulamalarında kendini göstermektedir. Medine Anayasası'nın 25. maddesi Yahudi toplumunun dinlerini özgürce yaşamalarını teminat altına almıştır. İslam dinine ancak gönül rızasıyla girilir. Bu konuda kimseye zor kullanılmamıştır. Genel olarak, İslam devletinde yaşamak isteyen gayrimüslimlerden cizye alınmıştır. Belli kurallar çerçevesinde de dinlerini yaşamaları güvence altına alınmıştır.

Hz. Muhammed'in (SAV) devlet yönetiminde gösterdiği bu prensipler aradan yaklaşık 14 asır geçmiş olmasına rağmen geçerliliğini koruyan evrensel ilkelerdir. Bu ilkeler günümüz modern toplumları tarafından kısmen farklı şekillerde ama temelde aynı ideallerle uygulanmaya çalışılmaktadır. Tüm bunlar, siyasal liderlerin toplumlarında tesis etmeye çalıştıkları adil düzenin, güvenli ve özgür yaşamın genel hatlarını çizen ilkelerdir.

Hz. Muhammed'in (SAV) kurucu lider olarak yazdırdığı Medine Vesikası'nın, devletin yapısı, adalet sistemi, askeri konular, ülke sınırlarının belirlenmesi gibi özellikleriyle anayasal bir nitelikte olduğu açıktır. Yaptığımız araştırma sonucunda da Medine Vesikası, tarihte bilinen "ilk yazılı anayasa" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vesikanın tamamı günümüze ulaşmış ve hukuk alanındaki en önemli tarihsel belgelerden birini oluşturmaktadır.

Hz. Muhammed'in (SAV) devlet kurduktan sonraki yaklaşık 11 yıllık yaşantısının önemli bir kısmı askeri ve diplomatik mücadeleyle geçmiştir. Onun dönemindeki savaşlar, tarihteki diğer savaşlarla kıyaslandığında ise en çarpıcı ve en insani olanlarıdır. Kendi asker sayısından bazen üç katı bazen de on katından fazla düşmanla savaşmış, buna rağmen önemli zaferler kazanmıştır. En önemli zafer de hiç kuşkusuz Mekke'nin fethidir. Mekke 630 senesinden bu yana İslam inancının merkez şehri konumundadır.

Hz. Muhammed'in (SAV) savaş hukuku bağlamındaki uygulamaları da tarihi dersler çıkarmamız için oldukça önemli verilere sahiptir. Siyasal liderlik açısından

[436] **Kur'an**, Bakara, 2/256.

bakıldığında, savaş esnasında ve sonrasında kişi haklarına ve insan onuruna gösterilen saygının yanında, siyasal bir liderin sahip olması gereken merhamet, hoşgörü, bağışlama gibi erdemlerin Hz. Muhammed'in (SAV) şahsında toplandığı görülmektedir.

Onun siyasal liderlik pratiğindeki önceliği, her zaman için eylem ve söylemlerinin Allah'ın rızasına uygunluğudur. Ne devleti ne de başka bir dünyevi unsuru Allah rızasının önüne koyma telaşında olmamıştır. Nitekim Hz. Muhammed (SAV), en uygun liderlik anlayışının da bu çizgiyi takipte olduğunu öğretmektedir.

Hz. Muhammed (SAV) Hicri 11, Miladi 632 senesinde vefat etmiştir. Vefat etmeden önce, devletin başına kimin geçeceğini belirlememiştir. Bu da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Zira kendinden sonraki devlet başkanını seçmesi, bundan sonraki bütün devlet başkanlarının aynı davranışı göstermesine meşruiyet kazandıracaktır. Aynı zamanda devlet yönetiminin temeli olan şura sistemi de bundan zarar görecektir. Nitekim İslam Devleti'nin yeni lideri, yapılan istişareler sonucunda şura tarafından belirlenmiştir.

Sonuç itibariyle siyasal liderler, toplumların kurumsallaşmasına öncülük eden kişilerdir. Bu anlamda Hz. Muhammed (SAV) İslam toplumunun kurumsallaşmasında öncü rol oynayan ilk ve en önemli kişidir. İslam Peygamberi olarak esas görevi tebliğ olan Hz. Muhammed'in (SAV) Kur'an ayetleri ışığında sergilediği siyasal liderlik, Müslüman olsun ya da olmasın bütün toplumlar için ideal liderlik davranışları bağlamında evrensel prensipler içermektedir. 1400 yılı aşkın bir süredir İslam dünyasının ideal siyasal lideri olan Hz. Muhammed (SAV) aynı zamanda tüm insanlığın en başarılı ve en etkin lideri konumundadır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

ADAİR, John, **Hz. Muhammed Örneğinden Hareketle Lider**, (çev.), Ali ÇAVUŞOĞLU, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

ALLAN, C. Wilfrid, **The Makers of Cathay**, The Presbyterian Mission Press, Shanghai 1909. https://archive.org/details/makersofcathay00allaiala (ET: 11.03.2016).

ALPSOY, Said, **Bir Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed (SAV),** Umran Yayınları, İstanbul 2013.

ALTUNTAŞ, Ramazan, "İmam-ı Maturi'de Din-Siyaset İlişkileri**", İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,** 2010, C 2, s. 53-66, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/milel/article/view/5000076109 (ET: 13.10.2015).

ARDOĞAN, Recep, "İslam Açısından Sivil İtaatsizliğin Teorik Temelleri", **Toplum Bilimleri Dergisi,** 2011, C 5, s. 51-72, http://www.toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/view/46/39 (ET: 03.08.2015).

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

BAKAN, İsmail, İlker KEFE, " Kurumsal Açıdan Algı ve Algı Yönetimi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, C 2, s. 19-34, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksuiibf/article/view/5000039256/5000038129 (ET: 10.03.2016).

BAL, Hüseyin, "Siyaset Teorisinde 'Otorite' Kavramı", **Turkish Studies**, 2014, C 9, s. 247-255, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1131301883_14BalH%C3%BCseyin-edb-247-255.pdf (E.T:12.07.2015).

BAŞIBÜYÜK, Oğuzhan, "Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü", **Algı Yönetimi,** Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 39-64.

BENNİS, Warren, **Bir Lider Olabilmek**, (çev.), Utku TEKSÖZ, Sistem Yayınları, İstanbul 2003.

BURİAN, Orhan, "Türk – İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1951, C 9, s. 1-41, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1004/12188.pdf (ET: 03.11.2016).

ÇAĞRICI, Mustafa, "Asabiyet", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Film Yayınları, İstanbul 2007.

ÇELİK, Emir, **Dünyayı Değiştiren Liderler**, Tutku Yayınları, Ankara 2015.

ÇİFTÇİ, Ali, Nihat Yılmaz, **"**İbn Haldun'un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması", **Turkish Studies**, 2013, C 8, s. 83-93, http://e-arsiv.gumushane.edu.tr/xmlui/handle/123456789/623 (E.T: 11.06.2015).

ÇİMEN, Ali, **Tarihi Değiştiren Liderler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

DİNORİ, Ebi Muhammed Abdullah Bin Müslim El, **Liderlik ve Politika**, (çev.), Tarık GÜNDÜZ, Teknoed Yayınları, Ankara 2004.

DOĞAN, Selen, **Vizyona Dayalı Liderlik**, Kare Yayınları, İstanbul 2007.

EREN, Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

EREN, Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

ERGEZER, Bahattin, **Liderlik ve Özellikleri**, Ocak Yayınları, Ankara 2003.

ERGİN, Mehmet, H. Kübra ERGİN, **Hz. Muhammed'in Liderlik Sırları**, Akis Yayınları, İstanbul 2006.

ERGÜN, Mustafa, "Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar", **Kuramsal Eğitimbilim Dergisi,** 2009, C 2, s. 31-56, http://keg.aku.edu.tr/arsiv/c2s1/article3.html (ET: 23.03. 2016).

ERZEN, Meltem Ünal, "Siyasal Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi,** 2011, S 31, s. 65-80, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019012904/1019012132 (ET: 12.03.2016).

FARABİ, Muhammed Ebul Nasır, **El-Medinetü'l Fazıla**, (çev.), Nafiz DANIŞMAN, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

FAYDA, Mustafa, "İbn Hişam", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, , C 20, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

FINDIKÇI, İlhami, **Hizmetkâr Liderlik**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013.

FRİEDRİCH, Carl J., "Siyasal Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1961, C 16, s. 127-149, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054923/5000052231 (E.T:12.06.2015).

GÖREZ, Feyza, "Xu Fu'nun Seyahati: Çin-Japon İlişkilerinin Başlangıcı Mı?", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,** 2015, C 2, s. 1-8, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ijoses/article/view/5000121625/5000112079 (ET: 11.04.2016).

GÜL, Hasan, Zafer AYKANAT, "Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, C 16, s. 17-36, http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisosbil/article/view/1020007677/1020006836 (ET:09.12.2015).

GÜLTEKİN, Bilgehan, "Bir Lider Olarak İskender Ve Günümüz Yönetim Anlayışı", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2004, C 1, s. 45-79, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/view/5000170475/5000153894 (ET: 10.03.2016).

GÜRBÜZ, Osman, "İktidara Uzanan Yolda Eyyubi Ailesinin Serüveni", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2012, S 48, s. 387-405, http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitaed/article/view/1020008314 (ET: 03.04.2016).

HACİP, Yusuf Has, **Kutadgu Bilig**, (haz.), Buket ALTOPARLAK, Say Yayınları, İstanbul 2012.

HAMİDULLAH, Muhammad, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, (çev.), Mehmet YAZGAN, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

HAMİDULLAH, Muhammad, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, (çev.), Nazire Erinç YURTER, Beyan Yayıncılık, İstanbul 2015.

HAMİDULLAH, Muhammed, **İlk İslam Devleti**, (çev.), İhsan Süreyya SIRMA, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

HAMİDULLAH, Muhammad, **İslam Peygamberi (2 cilt)**, (çev.), Salih TUĞ, İmaj Yayıncılık, Ankara 2003.

HAMİDULLAH, Muhammad, **İslam Peygamberi**, (çev.), Mehmet YAZGAN, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

HAMİDULLAH, Muhammad, **İslam Tarihine Giriş**, (çev.), Ruhi ÖZCAN, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

HAYLAMAZ, Reşit, **Efendimiz**, Muştu Yayınları, İstanbul 2013.

HART, Michael H., **The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History**, Carol Publishing Group, New York 1993.

İBN-İ HALDUN, **Mukaddime (2cilt)**, (çev.), Halil KENDİR, Yeni Şafak Yayınları, Ankara 2004.

İBN HİŞAM, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, (çev.), Arif ERKAN, Huzur Yayınevi, İstanbul 1995.

İBN HİŞAM, **Siret-i İbn Hişam (4cilt)**, (çev.), Abdülvehhab ÖZTÜRK, Kahraman Yayınları, İstanbul 2014.

İMREK, M. Kemal, **Lider Olmak**, Beta Yayınları, İstanbul 2004.

İSLAMOĞLU, Mustafa, **Üç Muhammed**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015.

KARABAŞOĞLU, Metin, **Peygamberin Bir Günü**, Nesil Yayınları, İstanbul 2013.

KARABULUT, Bilal, **Algı Yönetimi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.

KATİB, Abdülhamid El, **Doğunun Hükümdarı**, (haz.), Güldane GÜNDÜZÖZ ve Soner GÜNDÜZÖZ, Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2007.

KEMAL, Namık, **Kudüs Fatihi Selahaddin Eyyubi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.

KOÇEL, Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

KÖKSAL, Mustafa Asım, **İslam Tarihi**, Köksal Yayınları, İstanbul 2004.

KÖZLEME, Olgun, "Liderlik, Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma", **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2013, C 7, s. 239-250, http://toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/viewFile/154/136 (05.02.2015).

KUTUP, Seyyid, **Yoldaki İşaretler**, (çev.), Ertuğrul ÖZALP ve Ömer Hakan ÖZALP, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015.

MACHİAVELLİ, Niccolo, **Prens**, (çev.), Semra KUNT, Alkım Yayınevi, Ankara 1997.

MAVERDİ, Ebu'l Hasan Habib El, **El-Ahkamü's Sultaniye**, (çev.), Ali ŞAFAK, Bedir Yayınevi, İstanbul 2015.

MEVDUDİ, Ebu'l Ala El, **Hilafet ve Saltanat**, (çev.), Ali GENCELİ, Hilal Yayınları, İstanbul 2015.

MEVDUDİ, Ebu'l Ala El, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, (çev.), Ahmet ASRAR, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük, "Lider", Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.

NEVEVİ, İmam-ı, **Riyazü's Salihin (4 cilt),** (çev.), Salih UÇAN, Çelik Yayınları, İstanbul 2012.

OKUYAN, Mehmet, **Kısa Surelerin Tefsiri**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015.

Osmanlıca-Türkçe Sözlük, "Asabiyyet", Parıltı Yayıncılık, İstanbul 2013.

OSKAY, Ünsal. "Popüler Kültür Açısından" İdeoloji" Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar." **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1980, C 35, s. 197-253, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054096 (ET: 18.02.1016).

ÖĞÜT, Selim, "Hacerülesved", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 14, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

ÖZ, Şaban, "İlk Dönem İslam Toplumunda Siyasi Algı Değişimi Üzerine", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, C 11, s. 1-29, http://www.ksu.edu.tr/depo/belgeler/21.%20Say%C4%B1_1506091358258429.pdf (ET: 02.08.2015).

ÖZDEMİR, Veysel, **Modern Teoriler Açısından Hz. Muhammed (SAS)'in Örnek Liderliği,** Rağbet Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZEL, Ahmet, **Hz. Muhammed'in Devlet Yönetiminde Liderlik Sırları**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2005.

RAHMAN, Afzalur, **Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed (SAV)**, (çev.), Talha ÖZKÖK, İnkılab Yayınları, İstanbul 2015.

REŞİD, Abdullah Muhammed Er, **Önder, Lider, Komutan Hz. Peygamber (SAV)**, (çev.), İzzet MARANGOZOĞLU, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.

ROSKİN, Michael G. ve Diğerleri, **Siyaset Bilimi,** (çev.), Atilla YAYLA, Adres Yayınları, Ankara 2013.

RUSSELL, Bertrand, **İktidar**, (çev.), Mete ERGİN, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

SABUNİ, Muhammed Ali Es**, Safvetü't Tefasir (8 cilt)**, (çev.), Sadrettin GÜMÜŞ ve Nedim YILMAZ, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

SAFA, Mustafa, "Hicret Öncesi Medine'de Sosyal ve Dini Hayat", **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2012, C 6, s. 197-215, http://toplumbilimleridergisi.org/index.php/1/article/view/127 (ET: 03.09.2015).

SALLABİ, Muhammed, **Siyer-i Nebi**, (çev.), Mustafa KASADAR, Sadullah ERGÜN ve Şerafettin ŞENASLAN, Ravza Yayınları, İstanbul 2009.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih; İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Yayınları, Ankara 2012.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

SARMIŞ, İbrahim, **Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.

SIRMA, İhsan Süreyya, **İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad**, Zafer Matbaası, İstanbul 1986.

SURUÇ, Salih, **Peygamberimizin (ASM) Hayatı**, Nesil Yayınları, İstanbul 2015.

ŞAHİN, Faruk, **"**Büyük Adam Düşüncesinden Liderlikte Özellikler Kuramına Kavramsal Bir Bakış", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2012, C 13, s. 141-163, http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/bykadamdncesindenliderliktezellik lerkuramnakavramsalbirbak.pdf (E.T: 04.08.2015).

ŞEN, Abdurrahim, **Paradigmatik Dönüşümün Öncüsü Hz. Muhammed (SAV),** Ravza Yayınları, İstanbul 2012.

ŞEŞEN, Ramazan, "Selahaddin-i Eyyubi", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 36, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

ŞERİATİ, Ali, **Muhammed'i Tanıyalım**, (çev.), Ali SEYYİDOĞLU, Fecr Yayıncılık, Ankara 1996.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, "Siyasal Partiler ve Liderlik: Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler ve Liderlerin Algı ve İmaj Yönetimi", **Algı Yönetimi,** Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 331-355.

ŞULUL, Cevher, **İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.

ŞULUL, Kasım, **Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi (a.s.)**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

TEKİNOĞLU, Hüseyin, **Fetih 1453**, Neden Yayınları, İstanbul 2012.

The US National Archives and Records Administration, Declaration of Independence, 1776, http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html, (ET: 28.03.2016).

TURCAN, Talip, "Şura", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 39, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

TURCAN, Talip, "İstişare", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 23, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

TÜRK, Mehmet Sezai, "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var Mı?", **Algı Yönetimi,** Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 13-37.

Türk Dil Kurumu, "Algı", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5724e8960faf18.05158011 (ET: 12.03.2016).

Türk Dili Sözlüğü, "Lider", Arkın Kitapevi, İstanbul 1971.

Türkçe Sözlük, "Liderlik", Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.

Türkçe Sözlük, "Lider", Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.

US Department of Defense, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1-02, 2010, http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (ET: 14.03.2016).

VATANDAŞ, Celaleddin**, Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı ve İslam Daveti**, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

WATT, W. Montgomery, **Hz. Muhammed Mekke'de**, (çev.), Rami AYAS ve Rami YÜKSEL, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.

WEBER, Max, **Sosyoloji Yazıları**, (çev.), Taha PARLA, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Yale Law School, The Code of Hammurabi, 1915, http://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp (ET: 24.04.2016).

YAYLA, Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş,** Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

YENİÇERİ, Celal, **Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

YILDIZ, Mustafa, "İbn-İ Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, S 10, s. 25-55, http://www.flsfdergisi.com/sayi10/25-55.pdf (ET: 23.06.2015).

YUKL, Gary, **Leadership in Organizations**, Prentice-Hall İnternational, İnc., New York 2002.

ZEL, Uğur, **Kişilik ve Liderlik**, Seçkin Yayınları, Ankara 2001.

ZEYDAN, Abdulkerim, **İslam Davetinin Esasları**, (çev.), Veli ULUTÜRK ve Mehmet KARABULUT, Çıra Yayınları, İstanbul 2011.

EKLER

Ek.1. MEDİNE ŞEHİR DEVLETİ ANAYASASI (MİLADİ 622)[437]

Bismillahirrahmanirrahim

1. Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

2. İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet (cami'a) oluştururlar.

3. Kureyş'den olan Muhacirler, kendi aralarında adet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak edecekler ve onlar harp esirlerinin fidyei necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

4. Benû Avf'lar kendi aralarında adet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre, harp esirlerinin fidyei necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

5. Benû Hârisler, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

6. Benû Sâide'ler, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

7. Benû Cuşem'ler, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

8. Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini

[437] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C 1, s. 206-210; İbn Hişam, **Hz. Muhammed (SAV)'in Hayatı**, s. 204-211.

müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

9. Benû Amr ibn Avf'lar, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

10. Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

11. Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında adet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp tutsaklarının fidye bedelini müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

12. a. Müminler aralarından hiçbir kimseyi içine düştüğü ağır mali sorumluluğun altında tek başına bırakmayacaklar, gerek kan bedeli gerekse fidye gibi borçlarını müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

12. b. Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı (Kendisi ile akdi kardeşlik rabıtası kurulmuş kimse) aleyhine bir iş yapamayacaktır. (Ya da farklı bir okunuşa göre; Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı ile o kişinin aleyhine bir anlaşma yapamayacaktır.)

13. Allah'tan hakkıyla korkan müminler, kendi aralarında karşılıklı saldırıya ve haksız bir fiil işlemeye yönelik olarak bir suç ya da bir hakka tecavüz veya inananlar arasında kargaşa çıkarma niyeti taşıyan kimseye karşı olacaktır ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

14. Hiçbir mümin bir kâfir için bir başka mümini öldüremez ve bir mümin aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

15. Allah'ın zimmeti (koruma ve güvencesi) tek olduğu için, müminlerin arasından en mütevazı olanın bile bir başkasına yapacağı himayenin herkes nezdinde bir değeri vardır. Zira müminler, diğer insanlardan ayrı olarak, birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

16. Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşmaksızın, bizim yardım ve gözetimimize hak kazanacaklardır.

17. Sulh, müminler arasında bir tekdir. Hiçbir mümin, Allah uğruna girişilen bir harpte, öteki müminlerin haberi olmaksızın ve onları dışlayacak biçimde bir barış anlaşması yapamaz. Bu barış, ancak müminler arasında umumiyet ve adalet esasları üzerine yapılacaktır.

18. Bizim saflarımızda harbe girecek olan bütün askerî birlikler nöbetleşe görev yapacaklardır.

19. Müminler, birbirlerinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını alacaklardır.

20a. Allah'tan hakkıyla korkan müminler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunmaktadırlar.

20b. Hiçbir müşrik (putperest) Kureyşli birinin mal ve canını himayesi altına alamaz ve bu hususta hiçbir mümine bu hususta engel olamaz.

21. Ayrıca, herhangi bir kimsenin bir müminin ölümüne neden olduğu kesin delillerle kanıtlanır ve maktulün velisi (hakkını savunan) razı olmazsa kısas hükümleri uygulanır. Bu durumda bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece bu kuralın uygulanması için hareket etmeleri helal (doğru) olur.

22. Bu yazının (sahifenin) içeriğini kabul eden, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan bir müminin bir katile yardım ve yataklık etmesi helal (doğru) değildir. Kim ona yardım ve yataklık ederse Kıyamet Günü Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacaktır ve o gün kendisinden bir tazminat ya da taviz kabul edilmeyecektir.

23. Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

24. Harp devam ettiği sürece, Yahudiler de müminler gibi kendi harp giderlerini karşılamak zorundadırlar.

25.a. Benû Avf Yahudileri Müminlerle (İbn Hişâm'a göre me'a edatıyla) / Mü'minler'den (Ebû Ubeyd'e göre min edatıyla) bir camia (ümmet) oluştururlar. Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri de kendilerinedir. Buna gerek Mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

25.b. Kim bir başkasına haksızlık eder ya da bir suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olacaktır.

26. Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

27. Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

28. Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

29. Benû Cuşem Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

30. Benû'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardı

31. Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Ancak kim bir başkasına haksızlık eder ya da bir suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olacaktır.

32. Cefne ailesi Sa'lebe'nin bir koludur. Dolayısıyla Sa'lebeler için geçerli olan şeyler onlar için de söz konusudur.

33. Benû'ş-Şuteybe de Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.

34. Salebe'nin mevlâları da bizzat Sa'lebeler gibi kabul edileceklerdir.

35. Yahudiler arasında bulunan kimseler de (Bitâne) bizzat Yahudiler gibi kabul edileceklerdir.

36.a. Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse Muhammed'in izni olmaksızın, Müslümanlarla birlikte askerî bir sefere çıkamayacaktır.

36.b. Bir yaralamanın intikamını almak yasaklanmayacaktır. Ancak kim birini öldürürse sonuçta kendisini ve ailesini sorumluluk altına sokacaktır. Aksi takdirde bu haksızlık olur (yani bu kurala uymayan kimse haksızlıkla suçlanacaktır). Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

37.a. (Bir harp durumunda) Yahudilerin masrafları kendilerine, Müslümanların masrafları da kendilerine aittir. Kuşkusuz bu sahifede (belgede) hedef gösterilen kimselerle harp açanlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.

37.b. Hiç kimse müttefikinin aleyhine bir suç işlemeye kalkışamaz. Kuşkusuz zulmedilene yardım edilecektir.

38. Yahudiler, Müslümanlarla birlikte harp ettikleri sürece savunma harcamalarına katılacaklardır.

39. Bu sahifenin (belgenin) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dahili (cevf) haram (kutsal, hakların gözetilmesi gereken) bir yer olacaktır.

40. Himaye altındaki kimse (cârr) kendisini himaye eden kimse ile aynı konumdadır. Ne kendisine zulmedilecek ne de kendisinin bir zulüm yapmasına izin verilecektir.

41. Ancak, himaye verme hakkına sahip kimsenin izni dışında, himaye edilen kişi bir başkasına himaye hakkı veremez.

42. Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında ortaya çıkmasından korkulan her türlü öldürme ya da tartışma olaylarının Allah'a ve Allah'ın Resûlü Muhammed'e götürülmesi gerekir. Allah bu sahifeye (belgeye) en sıkı ve en titiz bir biçimde riayet edenlerin güvencesi olacaktır.

43. Ne Kureyşliler ne de onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınacaklardır.

44. Onlar (Müslümanlarla Yahudiler) arasında, Yesrib'e saldıran kimselere karşı yardımlaşma olacaktır.

45.a. Eğer (Yahudiler) (Müslümanlar tarafından) bir barış anlaşması yapmaya ya da böyle bir anlaşmaya katılmaya davet edilecek olurlarsa, bunu yapacak ya da katılacaklardır. Eğer (Müslümanları) aynı şeye çağırırlarsa, Müslümanlarla aynı yükümlülükleri paylaşacaklardır. Ancak, din uğruna harp yapılması hali müstesnadır.

45.b. (Savunma ve diğer harcamalar konusunda) herkes kendisine ait bölgeden sorumludur.

46. Bu sahifede (belgede) belirtilen kimseler için öne sürülen koşullar hem mevlâları hem de kendileri olmak üzere bütün Evs Yahudilerine bu sahifenin (belgenin) ilgili maddelerinde gösterilen kimselerce sıkı sıkıya uygulanır. Kurallara tam olarak uyulması ve aykırı bir davranışta bulunulmaması gerekir. Ve haksız yere bir kazanç sağlayanlar ancak kendi kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifeye (belgeye) en sıkı ve en titiz bir biçimde riayet edenlerle beraberdir.

47. Bu kitap, haksız bir fiil ya da suç işleyen kişi ile onun cezası arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikai (işlenmesi, gerçekleşmesi) halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.